UNIVERSAL LIBRARY
OU_204051
UNIVERSAL LIBRARY

ANDHRA READER

FIFTH FORM

ఆంధ్రవాచకము

ఐదవ ఫారము.

MADDIRALA RAMARAO PANTULU GARU B. A., L. T

పబ్లిషర్సు:

వేంకటరామ్ అండ్ కో.,

హెడ్డాఫీసు:—ఏలూరు.

ఆంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాక్షరశాల, బెజవాడ.

1930.

ights Reserved] *[Price As. 12.*

విషయసూచిక.

పద్యవిభాగము.

1. ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము (నన్నయభట్టు)
2. భరతుని సౌశీల్యము (కుమార రుద్రదేవుఁడు)
3. వ్యాసమహర్షి కాశి విడుచుట (శ్రీనాథుఁడు)
4. ఐరావతచరిత్రము (పూర్వకవి)

గద్యవిభాగము.

1. కుశలవోపాఖ్యానము (సముఖ వేంకటపతినాయకుఁడు
2. సభాపర్వము (కళువె వీరరాజు)
3. భారతసావిత్రి (పూర్వకవి)
4. శ్రీనాథమహాకవి.

ఆంధ్ర వాచకము.

ఐదవ ఫారము.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతములోని

ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము.

ప్రకృత కథాంశము నన్నయభట్టారకుని భారతము సభాపర్వములోనిది. గోదావరి మండలములోని రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగాఁ జేసికొని రాజ్యమేలుచున్న రాజరాజ నరేంద్రుని ప్రోత్సాహముచే నన్నయభట్టారకుఁడు భారత రచనమునకు దొరకొనెను. ఏకారణముననో నన్నయభట్టు ఆది సభాపర్వములు వ్రాసి అరణ్యపర్వమునందు "శారదరాత్రు లుజ్జ్వల" అను పద్యమునఱకు వ్రాసి యంతతో నాపిన, మిగిలిన అరణ్యకాండము ఎఱ్ఱాప్రెగడ పూర్తిచేసెను. మిగిలినపదునేను పర్వములు తిక్కనసోమయాజి పూర్తిజేసెను. వీరినె కవిత్రయమని యందురు. నన్నయభట్టారకుఁ డాంధ్రభాష కాదికవి. ఆయనకుముందున్న ఆంధ్రగ్రంథము లింతవఱకు దొరుక లేదు. నన్నయభట్టారకుఁడు క్రీ. శ. 1022-1063 న రాజ్యము బాలించిన రాజరాజనరేంద్రుని కాలమున నుంటచే దాదాపుగ నా

కాలమువాఁడే యనుట విశ్వసనీయము. నన్నయభట్టుకవిత మృదుమధురభూయిష్ఠమై సంస్కృతపదజటిలముగ నుండును. ఈయన ఆంధ్రశబ్దచింతామణి అను వ్యాకరణముగూడ వ్రాసెనని చెప్పుదురు.

నన్నయభట్టు ముద్గలగోత్రుఁడు. వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. వాగనుశాసన బిరుదము గలవాఁడు. సహపాఠియగు నారాయణభట్టు సహాయమున నితఁడు భారతము రచించెను. నారాయణభట్టు గొప్ప విద్వాంసుఁడు. పాండవుల ద్యూతమునందు ధర్మరాజు ద్రౌపదిని కడకు ద్రౌపదినిగూడ నోడెను. దుర్యోధనుఁడు విజయానందమున నేమఱచి పాండవుల ననేకభంగుల నొప్పించెను. అంతతోఁ బోక ద్రౌపదినిబట్టి సభకుఁ దెమ్మని ప్రాతికామి యనువానిని బంపెను. ఇదియె కథారంభము.

—♦ ప్రాతికామి ద్రౌపదియొద్దకు వచ్చుట ♦—

ఆ. వె. అవని నాథుచేత ♦ నాజ్ఞాపితుండయి
సూతనందనుండు ♦ ప్రాతికామి
పాండవాగ్రమహిషి ♦ పాలికిఁ జని భక్తి
వినతుఁ డగుచు నిట్టు ♦ లనియె సతికి.

తరువోజ. ధనసంపదలు నిజ♦ధరణి రాజ్యంబుఁ
దనయులం దమ్ములఁ ♦ దన్నును నిన్నుఁ
దనర జూదంబాడి ♦ ధార్తరాష్ట్రులకు
ధర్మతనూజుండు ♦ తా నోటువడియె
వనజాక్షి ! కౌరవ♦వరువని నిన్ను

వడిఁ దోడుకొని పోవ♦వచ్చితి నిపుడ
చనుదెమ్ము కౌరవే♦శ్వరుఁ డ కనిన
జలజాయతాక్షి పాం♦చాలి యిట్లనియె. 2

ఆ. ఏయుగంబునందు ♦ నెట్టి దుష్కృతపుండు
భార్య నొడ్డి యోటు♦వడిన భర్త
గలఁడె? యిది వినంగఁ ♦ గడు నపూర్వం బయ్యె
నిట్టు సేయునొక్కొ ♦ యిందుకులుఁడు. 3

తే. మున్న దన్నోటువడి మఱి ♦ నన్ను నోటు
వడియెనో నన్ను మున్నోటు♦వడి విభుండు
గ్రన్నఁ దన్నోటువడియెనో ♦ యన్న ! నాకు
నెఱుఁగఁ జెప్పుము దీని నీ ♦ వెఱుఁగుదేని. 4

వ. ఎఱుంగవేని యక్కితవు నడిగి వచ్చి మఱి నన్నుఁ దోడ్కొని
పోవ నగునేని దోడ్కొని పొమ్మనినం బ్రాతికామి క్రమ్మ
ఱవచ్చి పాంచాలిపలుకులు ధర్మరాజునకుం జెప్పిన దురో
దరపరాజయదుఃఖితచేతస్కుం డగుటం జేసి యతఁడు
వానికి నదత్తప్రతివచనుండైనఁ బ్రాతికామికి దుర్యోధ
నుం డిట్లనియె.

క. సందిగ్ధమయిన యర్థము
నిందఱసన్నిధిన యడిగి ♦ తెంద యెఱుఁగుక
సుందరిఁ బాంచాలేంద్రసు
తం దోడ్కొని రమ్ము పొమ్ము ♦ తడయక యనినన్. 6

వ. వాఁడును ద్రౌపదిపాలికిం బోయి, దేవీ! నీ యడిగిన యర్థంబు నిర్ణయించువారయి సభ్యులు నిన్నుఁ రాఁ బంచిరి. రమ్మనిన దుర్యోధను దుశ్చేష్టితంబునకు ధర్మరాజు సమ్మతంబునకు వెఱచి, యక్కోమలి ప్రాతికామి పిఱుంద నేకవస్త్రయు నధోనీవియు నవిరళగళితనయనోదకబిందుసందోహపరిపీడ్యమానపీనస్తనపరిధానాంతరయు నగుచు సభకుం జనుదెంచి కురువృద్ధసమీపంబున నున్నంత ద్రౌపదిం జూడ నోపక లజ్జితులయి దుఃఖాయమానమానసులయి తలలు వాంచి యున్న పాండవుల వైలక్ష్యం బుపలక్షించి సంతసిల్లి దుర్యోధనుండు దుశ్శాసనుం బిల్చి ప్రాతికామి వృకోదరునకు వెఱచు నీవు పోయి ద్రౌపదిం దోడ్కొనిరమ్మని పంచిన.

ఆ. నిర్దయాత్ముఁ బాప ♦ నిరతు దుశ్శాసనుఁ
బనుచు టెఱిఁగి కృష్ణ ♦ పంకజాక్షి
గడుభయంబు నొంది ♦ గాంధారియొద్దకు
నరిగెఁ గడు నడంగి ♦ యతిరయమున. 8

చ. తడయక కౌరవానుజుఁడు
దానిపిఱుందన పాఱి యింక నె
క్కడ కరుగంగఁ బోలుఁ జలు
కంజను దెమ్మిట సౌబలుండు ని
న్నోడిచె దురోదరంబునఁ గు
రూత్తము నర్థమ వైతి నిన్నునుం

బుడమిని దమ్ముఁ గోల్పడిరి
పౌత్రి! భవత్పతులైన పాండవుల్. 9

వ. అనుచుఁ డాయవచ్చిన నేను రజస్వలను ముట్టకుండు మేక
వస్త్రనయి యున్నదాన మఱి గురుబంధుజనాధిష్ఠితం
బైనసభకు నెట్లు రానేర్తు ననిన నీ వేకవస్త్రవైన నేమి విగత
వస్త్రవైన నేమి నిన్నెట్లుం దోడ్కొని పోదు నని బలా
త్కారంబున 10

ఉ. ఆననజాననం గురుకు
లాపశదుండు గడంగి రాజసూ
యావభృథంబునందు వసు
ధామరమంత్రపవిత్రవారిధా
రావళిఁ జేసి పావనము
లైన శిరోజములం దెమల్చి పా
పావహుఁ డీడ్చి తెచ్చె సభ
కందఱు సంభ్రమ మంది చూడఁగన్. 11

వ. ఇట్లు వాతాధూతంబైన పతాకయుంబోలె దుశ్శాసనాప
కృష్టయై ద్రౌపది వికీర్ణకేశయు వివర్ణవదనయు నై కర్ణ
దుర్యోధనశకుని సైంధవాదిదుష్టభూయిష్ఠంబైన సభకు
వచ్చి కోపలజ్జాపరవశ యయి.

చ. అనుపమదైవయోగహతుఁ
డయ్యు నవశ్యము ధర్మసంపదం

దనరున కాని ధర్మజుఁడు
ధన్యుఁ డధర్మపథంబు తప్పఁ ద్రొ
క్కనె కురువృద్ధులార! భృశ
కోపనుఁ డీతఁడు నన్ను నేల దు
ర్జనుఁ డీట యీడ్చి తెచ్చె నవి
చారపరుం డయి దుర్మదంబునన్. 13

చ. ఇది యుచితంబుగా దనక
యిక్కురుముఖ్యులు సూచుచుండ దు
ర్మదుఁడయి వీఁడు నన్ను నవ
మానితఁ జేసెడి సర్వధర్మసం
విదు లన నున్న యీ భరత
వీరులవంశము నేఁ డధర్మసం
పద నతినింద్యమయ్యె నని
భామిని కృష్ణఁ దలంచె భీతయై. 14

వ. ఇట్లు జగత్త్రయవిజయభుజవీర్యసనాథులైన నాథులు గలిగి యు ననాథయుంబోలెఁ బాంచాలరాజపుత్త్రి భయార్తయై యార్తజనశరణ్యుండైన జగన్నాథు జనార్దనుం దలంచుచుఁ గపటద్యూతమధుమదోన్మత్తుండయిన ధర్మపుత్త్రుని నిమిత్తంబున నుద్గతంబయిన పాండవపరాజయదహనంబు దన రూక్షకటాక్షవీక్షణవచనంబులం బ్రవర్తించుచున్న దానింజూచి దుఃఖితుండై భీమసేనుండు ధర్మరాజునకిట్లనియె.

క. ధనకనకరత్నవరవా
హనధరణీరాజ్యములును ♦ నాయుధములు మ
మ్మును నోటువడుట యుచితమ
యినసన్నిభ! వీనికెల్ల ♦ నీశుఁడ వగుటన్. 16

క. ద్రుపదతనూజం బణముగఁ
గపటద్యూతమునఁ జేయఁ♦గాఁ దగునె జనా
ధిప! యిది దుష్టద్యూతము
నెపమునఁ బరిభూత యయ్యె ♦ నిష్కరుణులచేన్. 17

వ. శకునికైతవం బెఱింగియుం బాపద్యూతంబునఁ బ్రవర్తించి యధర్మప్రవృత్తుండ వయితి. కావున భవద్బాహుదాహంబు సేయవలయునని కోపించి పలికినం బవనతనయునకు నర్జునుం డిట్లనియె. 18

సీ. ధర్మతనూజుండు ♦ ధర్మువుఁ దప్పిన
ధరణీతలం బెల్లఁ ♦ దల్లడిల్లుఁ
దగిలి సుహృద్ద్యూత♦ధర్మయుద్ధములకుఁ
బరులచేఁ బిలువంగఁ♦బడి విభుండు
గడఁగక విముఖుండు♦గాఁ జన దని శుభ
క్షాత్త్రధర్మంబు లో♦కంబులందు
నిలిపెఁ దా నిది పతి ♦ నేరమియే దైవ
వైపరీత్యం బైన ♦ వనరఁ దగునె

ఆ. గురులఁ ధర్మపరులఁ ♦ గోపించి ధీరుల
తిక్రమింతురే త♦దీయనిత్య
ధర్మగౌరవంబు ♦ ధార్మికు లగుచున్న
పరులచేతఁ జెఱుపఁ ♦ బడియె నిట్లు. 19

వ. అనుచు దుఃఖితు లగుచున్న పాండవులను దుశ్శాసనాపకృష్టయై సభాంతరంబున నున్న ద్రౌపదిఁ జూచి వికర్ణుం డన్యాయశ్రవణవికర్ణులై మిన్నకున్న సభ్యుల కిట్లనియె. 20

క. సమచిత్తవృత్తు లగు బు
ద్ధిమంతులకు నిపుడు ద్రౌప ♦ దీ ప్రశ్న విచా
రము సేయవలయు నవిచా
రమునఁ బ్రవర్తిల్లు టది న♦రకహేతు వగున్. 21

వ. ఇక్కురువృద్ధులైన భీష్మధృతరాష్ట్రవిదురాదులును నాచార్యులయిన ద్రోణకృపాదులుం బలుకకూరి యున్న సభాసదు లెల్లం గామక్రోధాదులు దక్కి విచారించి చెప్పుం డనిన, నెవ్వరుం బలుక కున్న, నే నిందు ధర్మనిర్ణయంబు సేసెద నెల్లవారును వినుండు జూదంబును వేఁటయుఁ బానంబును బహుభక్షణాసక్తియు నను నాలుగు దుర్వ్యసనంబులం దగిలినపురుషుండు ధర్మువుం దప్పి వర్తిల్లు నట్టివాని కృత్యంబులు సేకొనం దగవు. కితవాహూతుండై వ్యసనవర్తియయి పరాజితుం డయిన పాండవాగ్రజుండు పాండవుల కందఱకు సాధారణధనం బయినపాంచాలిఁ బణంబుఁ

జేసెం గావున ద్రౌపది యధర్మవిజిత; యకోఁకమలి నేక వస్త్ర నిట దోడ్కొని తెచ్చుట యన్యాయం బనిన వికర్ణుపలుకుల కొడంబడక కర్ణుండు వాని కిట్లనియె. 22

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుఁగ ♦ నొల్లనిధర్మువు
వేల ! నీకుఁ జెప్ప ♦ నేల వలసెఁ?
జెఱుతవాని కింత ♦ తఱుసంటిపలుకులు
సన్నె వృద్ధజనము ♦ లున్నచోట 23

వ. నీవు ద్రౌపది నధర్మవిజిత యని పలికితి. సభాసదులెల్ల రెఱుంగ ధర్మజుండు దనసర్వమ్ము నొడ్డి యోటువడినప్పుడిది వానికి వెలిగాదు గావున ధర్మవిజితయ ఇల్లు గాని నాఁడు పాండవు లిండఱును దీని విజితఁగా నేల యొడంబడుదురు. మఱియేకవస్త్రయైయున్న దీని సభకుం దోడ్కొని వచ్చుట ధర్మువుగాదంటి. భార్యకు దైవహితుండయిన భర్తయొక్కరుండ; యిది యనేకభర్తృక గావున బంధకి యనంబడు; నిట్టిదాని విగతవస్త్రం జేసి తెచ్చిన ధర్మవిరోధంబు లేదని కర్ణుండు వికర్ణవచనంబులకుం బ్రత్యాఖ్యానంబు సేసిన విని దుర్యోధనుండు దుశ్శాసనుం బిలిచి యిప్పాండవులయు ద్రౌపదియు వస్త్రంబు లపహరింపుమని పంచిన దాని నెఱింగి. 24

క. కితవవ్యవసాయపరా
జితు లగుటంజేసి బలిమి ♦ చెడి పాండుసుతుల్

ధృతిఁ దమపయిపుట్టము లా
యతకీర్తులు మున్న పెట్టె • యాసభ నున్నన్. 25

—• దుశ్శాసనుండు ద్రౌపది గట్టిన పుట్టంబు బొలుచుట •—

సీ. ఇది సేయఁగాదని • మది విచారింపక
సద్గర్హితుండు దు•శ్శాసనుండు
నెట్టన ద్రౌపది • గట్టిన పుట్టంబు
సభలోన విడ్చె నా • శంక లేక
యుడుగక యొలువంగఁ • బడియు మున్న పనీత
మైన తద్వస్త్రంబు • నట్టివేఱువ
లలితాంగిజఘనమం•డలమునఁ బాయక
యొప్పుచు నున్న న•య్యువిదఁ జూచి
ఆ. సభ్యులెల్ల నుదిత•సమ్మదు లయిరి దు
శ్శాసనుండు వస్త్ర•చయము పర్వ
తోపమానమయిన • నొలువంగనోపక
యుడిగె లజ్జఁబొంది • యుక్కుదక్కి. 26

వ. ఇట్లు భీమసేనుండు ద్రుపదరాజనందనకు దుశ్శాసనుండు సేసినయవమానంబు సూచి కోపరక్తాంతనయనుం డగుచు నంతకాకారంబున దంతసందష్టదారుణముఖుం డయి యెల్ల వారును విన నిట్లనియె. 27

మ. కురువృద్ధుల్ గురువృద్ధబాంధవు లనే
కుల్ సూచుచుండఁగ మదో

ద్ధురుఁడై ద్రౌపది నిట్లు సేసినఖలున్
దుశ్శాసనున్ లోకభీ
కరలీలన్ వధియించి తద్విపులవ
క్షశ్శైలరక్తౌఘ ని
ర్ఝర ముర్వీపతి సూచుచుండ నని నా
స్వాదింతు నుగ్రాకృతిన్. 28

వ. ఇటు సేయనైతినేని పితృపితామహులగతికిం దప్పినవాఁడ
నగుదు ననిన నతని యతిమానుషం బయిన మహావ్యవసా
యంబున కద్భుతం బంది దిక్కులు చూడక ధిక్శబ్దముఖరిత
ముఖు లగుచు సభాజనులు తమలో సపుత్త్రకుం డయిన
ధృతరాష్ట్రు నిందించుచు ద్రుపదరాజపుత్త్రి వాక్యంబులు
విచారింపక వృద్ధరాజు నుపేక్షించి రనుచుండి; రంత నుద్య
తబాహుండయి విదురుం డెల్లవారిని వారించి యిట్లనియె.

క. సుమతులు పాంచాలీ ప్ర
శ్నము నర్థము నేర్పడన్ వి♦చారింపుఁడు పా
పము వొందు ధర్మసందే
హము దీర్పనినాఁడు సభ్యు♦ లగు సజ్జనులన్. 30

మత్తకోకిలము.

ఈ వికర్ణుఁడు బాలుఁ డయ్యును
నేర్పరించి యథావిధిన్
దేవమంత్రియపోలె ధర్మువుఁ
దెల్పె నీతనిబుద్ధి మీ

లేవగింపక చేకొనుం డిది
యెల్లయందును ధర్మస
ద్భావ మొక్కని కేర్పరింపఁగ
బ్రహ్మకైనను బోలునే? 31

ఆ. సభకు వచ్చి ధర్మ ♦ సందేహ మడిగిన
నెఱిఁగి చెప్పకుండి ♦ రేని సభ్యు
లనృతదోషఫలము ♦ నం దర్థ మొందుదు
రనిరి ధర్మవేదు ♦ లైన మునులు. 32

ఆ. ధర్మ మెఱిఁగి దానిఁ ♦ దా నొండుగా లాభ
లోభపక్షపాత ♦ లోలబుద్ధి
సభల నెవ్వఁ డేని ♦ సభ్యుఁ డై పలుకు వాఁ
డనృతదోషఫలము ♦ ననుభవించు. 33

వ. ఈయర్థం బితిహాసంబులయందు వినంబడుఁ; దొల్లి ప్రహ్లాదునికొడుకు విరోచనుండును, నంగిరసుండనువిప్రునికొడుకు సుధన్వుండును నొక్కకన్యాపరిగ్రహనిమిత్తంబున నెల్ల సుగుణంబుల నేన పెద్ద నేన పెద్ద నని తమలో నిద్దఱును వివాదంబుచేసి ప్రహ్లాదుపాలికిం జని రందు సుధన్వుండు ప్రహ్లాదున కిట్లనియె.

తే. నీవు ధర్మవిదుండవు ♦ మావివాద
మెఱిఁగి తీర్పు గుణశ్రేష్ఠుఁ ♦ డితఁడో నేనో
చెప్పు మన్యథాబుద్ధి వై ♦ చెప్పితేని
మఘవుకులిశంబు వ్రచ్చు నీ ♦ మస్తకంబు.

వ. అనినం బ్రహ్లాదుండు భయంపడి కశ్యపుకడకుం జని విరోచనసుధన్వులు తమ్ము వివాదనిర్ణయం బడిగిన విధంబును జెప్పిన విని వానికిం గశ్యపుం డిట్లనియె. 36

తే. సాక్షియును ధర్మదర్శియు ♦ సాక్ష్యవిధులు
దప్పఁగాదు తప్పినను న♦ధర్మయుక్తి
వరుణపాశసహస్రంబు ♦ వానిఁ గట్టి
పాయు నేఁటేఁట నొక్కొక్కఁ ♦ డాయతముగ. 37

వ. ధర్మం బధర్మవిద్ధం బయి సభకు వచ్చిన దానిం దీర్పని సభ్యు లధర్మవిద్ధు లగుదురు. మఱి సభ్యులు కామక్రోధంబులు విడిచి యధర్మంబు వాపనినాఁ డయ్యధర్మంబునం దొక్కపాదంబు సభ్యుల నొక్కపాదంబు భూపతిఁ దక్కిన యది కర్తనుం బొందు. సమాజసులైన సభ్యులచేత విముక్తం బయ్యెనేని యధర్మంబు కర్తనుం బొందుఁ గావున ధర్మంబు దప్పక చెప్పవలయు ననినం బ్రహ్లాదుండు ధర్మమతియై విచారించి తనకొడుకుకంటె గుణశ్రేష్ఠుండుగా సుధన్వుం జెప్పినఁ బుత్రస్నేహంబు విడిచి ధర్మువు దప్పక చెప్పి తని ప్రహ్లాదుం బ్రశంసించి సుధన్వుం డరిగెఁ; గావున మీరును ద్రౌపదీప్రశ్నంబునందు ధర్మబుద్ధి సేయుం డని విదురుండు పలికిన దుర్యోధనుభయంబున సభ్యు లెవ్వరుం బలుక రయిరి. ద్రౌపదియునట్లు సకలక్షత్త్రియసమక్షంబున దుశ్శాసనుచేతం బరిభవింపఁబడి దుఃఖితయయి, 38

సీ. అవ్విధంబున నొప్పి ♦ యాస్వయంవరమునాఁ
డఖిలభూపతులచే ♦ నట్లు సూడఁ
బడి పాండవులధర్మ♦పత్ని నై గోవిందు
చెలియల నై పీని♦చేత నిట్లు
పరిభూత నగుచు స♦భామధ్యమున మహీ
పతులచేఁ జూడంగఁ♦బడితి నింత
వడుదు నే యిపుడు నా♦పలుకుల కెవ్వరుఁ
బ్రతివచనం ♦ బేల పలుకరైరి
ఆ. ధన్యులార! యే న♦దాసినో దాసినో
యెఱుఁగఁ జెప్పి పనుపుఁ ♦ డెల్లదాని
ననుచు వనరుచున్న ♦ నాపగాసుతుఁడు శాం
తనవుఁ డిట్టు లనియె ♦ దానిఁ జూచి. 39

వ. అవ్వా! నీప్రశ్నంబునకు నుత్తరం బయ్యుధిష్ఠిరుండ సెప్ప వలయుఁ గాని నాఁడు ధర్మసూక్ష్మత యెవ్వరికిని నెఱుంగ గహనంబు. దీనిఫలంబు వేగంబ యిక్కురుకులపాంసను లనుభవింతు రని పలుకుచున్న యవసరంబున నక్కోమలిం జూచి నగుచు. 40

తే. తరుణి! యేవురకంటె నో♦క్కరుఁడ భర్త
యగుటఁ లగ్గు; జూదంబున ♦ నాలి నోటు
వడనివానిఁగాఁ దగుభర్తఁ ♦ బడయు మింక
ననుచు రాధేయుఁ డుల్లస♦మాడె నంత. 41

ఉ. అమ్మదిరాక్షి విభీతహారి
ణాక్షిఁ గలాపవిభాసికేశ భా
రమ్మున నొప్పుదానిఁ దన
రమ్యపృథూరుతలంబు నెక్కఁగా
రమ్మని సన్నసేసె ధృత
రాష్ట్రసుతాగ్రజుఁ డప్పు డాని దూ
రమ్మునఁ జూచి కౌరవకు
రంగమృగేంద్రుఁడు భీముఁ డల్కతోన్. 42

క. లయసమయదండధర ని
ర్దయుఁడై ధరణీశు లెల్లఁ • దనపలుకులు వి
స్మయసంభ్రమభయసంభృతు
లయి విను చుండంగ నిట్లు • లనియెన్ సభలోన్. 43

ఉ. ధారుణిరాజ్యసంపదమ
దంబునఁ గోమలిఁ గృష్ణఁ జూచి రం
భోరు నిజోరుదేశమున
నుండఁగ బిల్చిన యిద్దురాత్ము దు
ర్వారమదీయబాహుపరి
వర్తితచండగదాభిఘాతభ
గ్నోరుతరోరుఁ జేయుదు సు
యోధను నుగ్రరణాంతరంబునన్. 44

వ. అని సర్వజనభయానకక్రోధావేశవివశుండయి యాయు
ధంబు లున్నవలనికి దృష్టులు నలుపుచు నగ్రజు మొగంబు
సూచుచున్న భీమసేను నతిరౌద్రాకారంబు సూచి భీష్మ
విదురద్రోణాదు లిది కోపంబున కవసరంబు గా దని
యాతనిం బ్రశాంతచిత్తుం జేసి రంత. 45

క. ధృతరాష్ట్రు నగ్నిహోత్రా
యతనంబున నఱచె నక్క • లగ్నులు శాంత
ద్యుతు లయ్యెఁ గౌరవస్త్రీ
తతిహృదయము లధికశోక • తప్తము లయ్యెన్. 46

క. క్రూరాత్మకులై దుష్పద
వీరతులగు ధార్తరాష్ట్ర • వీరులశయ్యా
గారముల నెగసె నెంతయు
ఘోరంబుగఁ గాకఘూక • ఘూత్కారంబుల్. 47

క. అట్టి మహోత్పాతంబులు
పుట్టినఁ గృప విదుర • కలశభూ శాంతనవుల్
నెట్టన ధృతరాష్ట్రజులకుఁ
బుట్టె నరిష్ట మని రిష్ట•మునఁ దమలోనన్. 48

వ. అంతయు నెఱింగి గాంధారి విదురుం దోడ్కొని ధృత
రాష్ట్రు కడకుం బోయి పాండవపరాజయంబును ద్రౌపది
పరిభవంబును దుర్నిమిత్తోత్పత్తియుం జెప్పిన విని ధృతరా
ష్ట్రుండు దుర్యోధనుం బిలిచి యిట్లనియె. 49

చ. పరమపతివ్రతన్ సభఁ ద
పస్వినిఁ బాండవధర్మపత్ని ధ
ర్మరత నయోనిజం బ్రకృతి
మానవభామినిఁగాఁ దలంచి దే
ప్పరములు వల్కఁగాఁ దగునె
బాల్యమునాడిగ దుష్టభావనం
బెఱిఁగితి నీనిమిత్తమునఁ
బెద్దయు దుఃఖితు లైరి పాండవుల్. 50

వ. వారలవలన నీదు రాగ్రహంబు కుడుగు మని కొడుకును భం
గించి సకలబాంధవహితంబు సేయం దలంచి ద్రౌపదిని
రావించి శాంతవచనంబుల ని ట్లనియె. 51

—♦ ధృతరాష్ట్రుఁడు ద్రౌపదె కోరినవరంబు లిచ్చుట ♦—

క. సుందరి! నాకోడండ్రం
దుం దభ్యర్చితవు నీవ ♦ యతిముదమున నీ
కొందగఁ బ్రియంబు సేసెద
నిందుముఖీ! వేడు మెద్ది ♦ యిష్టము నీకున్. 52

వ. అనినం బాంచాలి యిట్లనియె. 53

ఆ. కరుణతోడ నాకు ♦ వరము ప్రసాదింప
బుద్ధియేని లోక ♦ పూజితుండు
మనునిభుండు ధర్మ♦తనయుండు దాస్యంబు
వలన బాయవలయు ♦ వసుమతీశ! 54

వ. అట్లయినం గురుకుమారులు గురువృద్ధజనలాలితులై పెరిగిన ప్రతివింధ్యు దాసపుత్రుం డనకుండుదు రిదియనా యిష్టం బనిన నిచ్చితి నింక రెండవవరంబు వేఁడు మనిన ద్రౌపది యిట్లనియె. 55

క. నెమ్మిని ధర్మజు నలువురు
దమ్ములుఁ దమయాయుధముల ♦ తమవర్మవరూ
థమ్ములయుఁ దోడ సకలహి
తమ్ముగఁ బాయంగవలయు ♦ దాస్యమువలనన్. 56

వ. అనిన ధృతరాష్ట్రుండు నీకోరినవరం బిచ్చితి నింక మూఁడవ వరంబు వేఁడు మనిన ద్రౌపది యిట్లనియె. 57

ఆ. వైశ్యసతికి నొక్క ♦ వరము క్షత్త్రియ
సతికి రెండు శూద్ర ♦ సతికి మూఁడు
విప్రసతికి నూఱు ♦ వేఁడఁ జ న్వరములు
గాన నింక వేఁడఁ ♦ గాదు నాకు. 58

వ. అనిన ధృతరాష్ట్రుండు కోడలిగుణంబులకు ధర్మం బెఱుంగుటకు సంతసిల్లి యనుజసహితుండయిన యుధిష్ఠిరు రావించి నీవు సర్వసంపదలు స్వరాజ్యంబును నొప్పుకొని యెప్పటి యట్ల యింద్రప్రస్థపురంబున కరిగి సుఖం బుండుము. నీకు లగ్గయ్యెడు మని వెండియు,

తే. నీవు నిత్యంబు వృద్ధోప ♦ సేవఁ జేసి
యెఱుఁగు దెల్ల ధర్మంబుల ♦ నెఱుక లేక

కడఁగి నీ కెగ్గు సేసె నా ♦ కొడుకు దీని
మఱచునది, నీకు నే నొండ్లు ♦ గఱపనేల? 60

క. మనమున వేరమిఁ దలఁపమి
యును సక్షమచిత్తుఁడగుట♦యును గుణములు కై
కొని దోషంబులు విడుచుట
యును నుత్తముఁ డయిన పురుషు♦నుత్తమగుణముల్. 61

వ. ఏను బుద్ధి లేక జూదం బుపేక్షించితి నల్పబుద్ధిసత్త్వుం డయిన వృద్ధు నన్నును మీతల్లియైన గాంధారినిం దలంచి దుర్యోధనాధులు సేసిన దుర్నయంబులు సేకొన కుండినది. సర్వశాస్త్రవిదుం డయిన విదురుండు మంత్రిగా సర్వధర్మ విదుండ వైన నీవు రక్షకుండవుగా నిక్కురుకులంబునకు లగ్గగు నని ధర్మరాజనకుఁ బాండురాజు రాజ్యంబు సమర్పించిన.

తరలము.

తరుణి ద్రౌపది యిట్లు పాండవ • ధార్తరాష్ట్రులదైనభీ
కరపరస్పర కోపవేగము ♦ గన్నఁ బాచి విపత్తిసా
గరనిమగ్నుల నుద్ధరించెఁ బ్ర ♦ కాశకీర్తుల ధీరులం
బురుష సింహములన్ నిజేశులఁ♦బూని దద్దయుఁ బ్రీతితోన్.

భాస్కర రామాయణములోని

భరతుని సౌశీల్యము.

[భాస్కరుఁడు రచించిన దగుటచే దీనికి భాస్కరరామాయణమని పేరువచ్చెను. గ్రంథభాగము లుత్పన్న మగుటచేఁ గాఁబోలు దీనిలోని కాండములఁ బలువురు పూర్తిచేసిరి. బాలకాండము శాకవల్లి మల్లికార్జునభట్టు అయోధ్యాకాండము కుమారరుద్రదేవుఁడు అరణ్యకాండము భాస్కరుఁడు సుందరకాండము మల్లికార్జునభట్టు యుద్ధకాండము భాస్కరుఁడు అయ్యలార్యుఁడు రచించిరి. ప్రకృత పఠనీయభాగమయోధ్యాకాండములోనిది. గ్రంథకర్త కుమారరుద్రదేవుఁడు మారయకుమారుఁడు. సారస్వతభట్టబాణ బిరుదాంకితుఁడు. ఈయన తన గ్రంథభాగమును బ్రతాపరుద్రచక్రవర్తి యశ్వసైన్యాధ్యక్షుఁడగు సాహిణి మారునకు నంకితము గావించెను. కానఁ బ్రతాపరుద్రునితోఁ బాటుగ సాహిణిమారునితోఁ బాటుగ నీకవియు క్రీ. శ. 1290-1330 వఱకునుండి యుండును. రుద్రదేవుని కవిత మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై మనోహరముగ నుండును. రామాయణకథ నీతఁడు సంగ్రహించెను. ఇతని యాంధ్రీకరణము స్వతంత్రరచనమువలె నింపుగనుండును.

పుత్త్రశోకమున దశరథుఁడు పరలోకగతుఁడైనది మొదలుకొని భరతుఁడు శ్రీరాముని పాదుకలతో నందిగ్రామమునకుఁ జేరువరకుఁ గల కథాంశ మిందు భరతుని సౌశీల్య మను పేర నుక్త మయ్యెను.]

వ. అని యనేకప్రకారంబులం గౌసల్య శోకింప సుమిత్త్ర లోనుగా నంతఃపురకాంతలెల్ల నడలుచుండి, రంత నుదయసమయంబున వసిష్ఠవామదేవాది పురోహితులును సుమంత్త్రపురోగములయిన మంత్త్రులును నధికసంభ్రమంబులతోఁ జనుదెంచి నానాప్రకారంబుల దుఃఖించిరి. పదంపడి రఘువంశగురుండైన వసిష్ఠుండు సర్వజనసమ్మతిం గాలోచితంబు నిశ్చయించి దశరథేశ్వరు దేహంబు తైలపక్వంబు సేయించి సింహాసనంబునం గూర్చుండఁబెట్టి జయంతుండు మొదలుగా నలువురు మంత్త్రులం బిలిచి మీరు వస్త్త్రాభరణంబులు గైకొని గిరివ్రజపురంబున కరిగి భరతుం దోడ్కొని రండని నియోగించిన వారును నయోధ్య వెడలి యేడవరాత్త్రి నక్కేకయరాజు నగరంబు సొచ్చి; రంతకుమున్న సముద్రం బింకిపోవను జంద్రమండలంబు నేలంబడియుండనుం గలగని యాదుస్స్వప్నంబును సుహృజ్జనంబులతోడం జెప్పుచున్న భరతుం గాంచి మ్రొక్కి తమ తెచ్చిన యుపాయనంబు లిచ్చి, "దేవా! వసిష్ఠుండు మహాకార్యంబు గలిగి మమ్ముం బుత్తెంచె; నీవయోధ్యకు

విచ్చేయవలయు” నని విన్నవించుటయు నాదూతచేష్టలకు భీతిల్లుచుఁ గేకయనాధుకడకుఁ జని యత్తెఱం గెఱింగించి యన్న రేంద్రుపీడ్కొని శత్రుఘ్నసహితుండయి కదలి సప్త రాత్రంబులకుఁ బురంబున కేతెంచి యంతిపురంబు సొత్తెరం దల్లి యెదురుగాఁ బఱతెంచి యాలింగనంబు సేయుటయు, నద్దేవికి నమస్కరించి కేకయపతి పుత్తెంచినయాభరణంబు లిచ్చి, వారి సేమం బెఱింగించి, పదంపడి, యిది యేమి రాజ మార్గంబు లమంగళావృతంబులై యున్నయవి; నగ రేల శూన్యంబై యున్నది? సంతోషనాదంబు లేల వీతేవు? నా మనంబు గలంగెడు నెల్లవిధంబుల భద్రంబుల కదా? యిట్లుని కికిం గారణం బేమి? యనుటయు నక్కైక యిట్లనియె.

—♦ భరతశత్రుఘ్నులు రాముని వనగమనాదులు విని యడలుట ♦—

సీ. వసుమతీపతి రెండు ♦ వరములు మును
నాకు నిచ్చినయవి గల ♦ వేను వాని
నొకట నీపట్టంబు ♦ నొక్కట రాముని
విపినవాసముఁ బోవ ♦ వేఁడికొంటి
సంతసంబునఁ దండ్రి ♦ సత్యంబుఁ బాలింప
జానకీలక్ష్మణ♦సహితుఁ డగుచు
నారాఘవుం డేగె ♦ నడవికి, మృతుఁడయ్యెఁ
బుత్రశోకంబున ♦ భూవిభుండు

నిష్ఠురంబు లెల్ల ♦ నీకొఱ కిట్లేను
గట్టికొంటి నింక ♦ గారవమునఁ
బట్టి పూను రాజ్య♦పట్టంబు నా మూర్ఖ
వచ్చి వ్రాలి కొంత♦వడికిఁ దెలిసి.

క. కనుఁగవ నిప్పులు రాలఁగఁ
గనలుచు భరతుండు కైకఁ ♦ గనుగొని, యీ రా
మునిఁ గాంతారంబునకుం
జను మన నెట్లాడె నోరు ♦ చయ్యన నీకుఁ? 3

చ. అడవుల రామచంద్రుఁడు జ
టాజినము ల్ధరియించియుండ నేఁ
బుడమి భరించి భోగములు
పొందఁగలానటె యిట్టి చొప్పు లే
వెడఁగల వింక నన్ను మొగ
మేమి తెఱంగునఁ జూతుఁ బాపపుం
గడుపునఁ బుట్టి యీభువన
గర్హకుఁ బాత్రుఁడ నైతి రాక్షసీ! 4

క. నాచిత్తవృత్తి యెఱిఁగియు
నాచరితము గనియు రాము♦నకు ద్రోహింగా
నీచమతి యొగ్గు సేసితి
వో చెల్ల, మనంబు నొచ్చె♦నో రఘుపతికిన్. ౫

వ. దీనికి సుమిత్రాపుత్రుండు నామీఁద నెంత కోపించెనో నీనిమిత్తంబున నిన్నిచేటులు పుట్టె నీ వొక్కరక్కసునకుం బుట్టంబోలుఁ గేకయరాజబీజం బింత కేల దొడంగు? నీవు పాపజాతివి పతిహంత్రివి, నీతో సంభాషింపం దగదని పలుక నప్పలుకులు వాకిటం బొంచి వినుచున్న మంథర నంతః పురకాంతలు శత్రుఘ్నునకుం జూపి దీని దుర్మంత్రంబున నీయనర్థంబు లిన్నియుం బాటిల్లె ననవుడు నతండు రోషావిష్టుం డగుచుఁ బెలుచ దానిం బడఁదాఁచి కేలం గడకాలు వట్టి మీఁదికెత్తి జిఱచిఱం ద్రిప్పి నేలతో వ్రేసి ఖడ్గంబు దిగిచి యంకించుచుం దొలంగుం డిద్దురాత్మురాలి తల ద్రుంచెద ననుచుఁ గైకకుం గవిసినం దత్పరిచారికలు వాఱి కౌసల్యాదేవి మఱువు సొచ్చిరి. అప్పుడా భరతుం డోహో శత్రుఘ్న మన మీపాపజాతిం జంపిన మాతృహంత లని రామచంద్రుండు మన మొగంబులు సూడండు, కావున నీపుణ్యహీన తన దురితంబునఁ దాన పోవుంగాక దాసీ వధంబును నర్హంబుగాదు దీననేమిగలుగుఁ బోవని మ్మనుచు నలుక వారించి యతం డనుజసహితంబుగాఁ బోయి కౌసల్యాసుమిత్రల యడుగులం బడి రోదనంబు సేయుటయు నయ్యగ్రసవిత్రియుఁ బుత్రులం గనుంగొని. 6

తే. భరత! మీతల్లి పతిఁ బాపె ♦ వట్టి నీకు
రాజ్యపట్టంబునకు వేఁడి ♦ రాము నడవి

కనిచెఁ దద్వియోగమున గ♦తాసుఁడయ్యె
నృపుఁడు నీ వింక నెమ్మది ♦ నేల యేలు. 7

సీ. అనవుడుఁ గడునొచ్చి ♦ యతఁడు గౌసల్యతో
నారామునకుఁ ద్రోహి ♦ నైతి నేని
నభిషేకలక్ష్మికి ♦ నాససేసితి నేనిఁ
గైక గావించిన ♦ కపటకర్మ
విధ మెఱింగితి నేని ♦ విప్రుఁ జంపినవాని
గతికి గుర్వంగనా ♦ గామి గతికిఁ
గల్లుద్రావినవాని ♦ గతికి సువర్ణాప
హారణంబు సేసిన ♦ యతని గతికి

ఆ. వె. భండనమున నోడి ♦ పాఱినయాపంద
గతికిఁ బోదు నాదు ♦ కడిఁది శపథ
ములకు సాక్షు లఖిల ♦ మునులు దివ్యులు భూజ
లానిలాంబరాన ♦ లార్కశశులు. 8

వ. అని పలికినం బృథివ్యాధిమహాభూతంబు లితని పలుకులు సత్యంబులను నెలుంగులం జెలంగెఁ గౌసల్యాసుమిత్ర లప్పు డప్పుత్రులం బట్టుకొని సంకులాక్రందనంబులు సేయ నప్పుడు వసిష్ఠుండు వారి వారించి యంతఃపురంబునకుం దోడ్కొని పోవుటయు నప్పు డక్కుమారులుం దండ్రికళేబరంబు సూచి మూర్ఛవొంది వసుంధరం బడి రంతఁ గొంతసేపునకుం దెలివొంది భరతుం డెలుఁగెత్తి యోరాజకుంజర యోదివాకరాన్వయరత్నాకరసుధాకర యోదశరథేశ్వర కేకయ

రాజు మీకుఁ బుత్తెంచిన భూషణంబులు దెచ్చినాఁడ వీని నేలకైకొనవు. నాతోఁ బలుక; వేను గైకకొడుకఁ గాన సంభాషణార్హుండఁ గానో? యిదెచూడు శత్రుఘ్నుండు ధరిత్రింబడి పొరలుచు ధూళిధూసరితాంగుండయియున్న వాఁడితని నాలింగనంబుసేసి లీలం గేల సమ్మార్జనంబు సేయవేల నేము రామునకు ద్రోహులముగా మేల యనాదరణీయులమయితి మనుచుం బనవిపనవి హాహాకారంబు లెసఁగ రోదనంబుసేయ ననేకభంగుల బోధించి యాసమయంబున.

తే. భరతుఁజూచి యారఘువంశగురుఁడు నీవు
తండ్రి కగ్నిసంస్కారాదితంత్ర మింక
ననఘ నడపంగవలయు శాస్త్రోక్తసరణి
ననుడు నగుఁగాక యని లక్ష్మణాగ్రజుండు. 10

వ. మఱునాఁడు సకిల మునులను రాజులను రప్పించి వసిష్ఠుం బురస్కరించుకొని దశరథేశ్వరుని కళేబరంబు దివ్యాంబరాభరణగంధమాల్యంబుల నలంకరించి కోటిసంఖ్యాకంబులగు మహిషగోగజాశ్వాదిదానంబు లొనర్చి సువర్ణ విమానంబునం బెట్టికొని యారాజశవంబు పిఱుందం గౌసల్యాది కాంత లాక్రందనంబు సేయుచుం జనుదేర ముందర నగ్నిహోత్రాగ్నిఁగొని భరతుండు వసిష్ఠాది పురోహితులు తోడం గూడరా శత్రుఘ్నసమేతుండయి నడచి యయోధ్యానగరంబు వెడలి సరయూతటంబున సొద పేర్చి యదారాజశవ మిడి త్రేతాగ్నుల నయ్యయి మంత్రంబుల

విహితావయవంబులఁ బెట్టి స్రుక్స్రువాది యజ్ఞాంగంబుల నగ్న్యాంగకంబులఁ జేర్చి వేదోక్తమార్గంబున దహించి తిలోదకదానం బాచరించి నగరి కేతెంచి విహితద్వాదశాహకృత్యంబులు నిర్వర్తించి కృతకృత్యుండయ్యె నంత నంతర దివసంబున. 11

తే. సకలనృపమంత్రి మునిలోక ♦ సమ్మతమున
భరతుఁ గనుఁగొని రఘువంశ♦గురుఁడు రాష్ట్ర
మి ట్లరాజకమైయున్న ♦ నెగ్గు దొడరుఁ
గాన నీ వింకఁ బట్టంబు ♦ గట్టికొనుము. 12

చ. అనవుడు సైఁప కిట్లనియె ♦ నక్కట ప్రాకృతుఁ డాడునట్లు లో
మునివర! నీవు మత్కులస♦ముజ్జ్వలధర్మముఁ జూడ కాడెదే
మని విననేర్తు వీఁ డల దు♦రాత్మకురా లగు కైకనందనుం
డనునది దక్క నాడుమన♦మారసి యొండొకతప్పు చెప్పుమా.

శా. రాముం బుణ్యగుణాభిరాము నెలమిం♦ బ్రార్థించి తోడ్తెచ్చి ది
క్సీమాతిక్రమణక్షమాన్వయలస♦త్కీర్తిత్వాలుం గొంద ను
ద్దామశ్రీకభిషిక్తుఁ జేయుదు రఘూ♦త్తంసంబు రాకున్న నా
భూమీశాగ్రణిఁ గొల్చి నిల్తునటవీ♦భూమిం దపోవేషినై. 14

వ. అనిపలుక సభాసదులు శిరఃకంపంబు సేయ నక్కుమారుండు.

ఉ. మాతలు మూవురున్ సకల♦మంత్రులుఁ బార్థివులుం బురోహి
తవ్రాతము నవ్వసిష్ఠముని♦వర్యుఁడుఁ దమ్ముఁడు దోడ రా గజా

శ్వాతతసర్వసైన్యయుతుఁడై పురి వెల్వడి యేగుదెంచి గం
గాతటినీతటిన్ విడియఁగా భరతుండనువార్త మోసినన్.

వ. విని గుహుండు సంభ్రమంబున శృంగిబేరపురంబు వెల్వడి
తత్సైన్యంబుం గనుంగొని. 17

సీ. క్రూరతఁ గైకేయి కొడుకు కల్లు తమతల్లి
చేసిన యది మున్ను చెల్లగాన
నంత నెయుండక యారాజపరమేశు
పైనెత్తిపోయెడిఁ బాపచింత
ననుబుద్ధిఁ దనసైన్య మాయితమ్మై యుండ
గావించి రేవులు గట్టఁ బనిచి
యేతెంచి భరతుతో నిట్లని పలికె స
క్కటమహారాజ్యభోగములు విడిచి
తండ్రిపనుపు నెఱపఁ దపస్వియై యడవికి
నేగి యున్న రాఘవేంద్రు వెనుక
సకలసేనతోడఁ జనుదెంచుచున్నాఁడ
వింతసేయ నాతఁ డేమిసేసె? 18

ఉ. తమ్ముఁడుఁ దాను నొంటిఁ బడి
తాపసులై వనభూమి నుండఁగా
నిమ్ములఁ గిట్టిపట్టి నధి
యింపఁగఁ బోవుచునున్నవాఁడ వా

యమ్మకుఁ బుట్టినాఁడ వఁట
యక్కట నీతలఁ పేమి చెప్ప; ని
న్ని మ్మొనతోడఁ బోవిడుచు
నే గుహుఁ డిప్పుడు సూడు మంతయున్. 19

క. నీసేన విఱిగి పోవఁగ
నాసురగతి నెత్తువఱద లడరఁగఁ బటుబా
ణాసారము చూపెద శా
ణాసన మను ఘోషభీష ణాభ్రమువలనన్. 20

తే. ఏను సమసిన వెనుక నీ వేఱుదాఁగు
మనిన గోష్ఠోక్తులకు సస్మితాస్యుఁ డగుచు
రాముఁ బట్టముఁగట్టఁ గిరాతనాథ
తోడి తేఁ బోయెదనుగాని ద్రోహిఁ గాను. 21

వ. అనిన విని సంతోషించి గుహుండు మ్రొక్కి రామచం
ద్రుండు విడిసిన యింగుదీతరువును బర్ణతల్పంబును జడలు
ధరించినచోటునుఁ జూప భరతుండు సూచి విలపించుచుఁ
బదంపడి శత్రుఘ్నసమేతుండయి తానును జటాభారంబుఁ
గైకొని గంగాతరంగిణి దాఁటి యక్కిరాతపతిచేతఁ ద్రోవ
జూపించుకొనుచు నతని వీడ్కొని భరద్వాజాశ్రమంబు
నకుం జని యమ్మునీంద్రునకు నమస్కరించుటయుం గోషం
బున నత్తాపసోత్తముం డిట్లనియె. 22

శా. క్షోణీరాజ్యము నీకు నిచ్చి మునియై ఘోరాటవీవాటి న
క్షీణక్షాంతి వహించి యుండఁగ మహా సేనాసమేతుండవై

ప్రాణద్రోహము సేయనేగెదవొకో ♦ పాపాత్మ యిట్లాజగ
త్త్రాణుండల్పుఁడె కైకతల్లియఁట నిం♦దం బొంద నీవోడుదే.

చ. అనవుడు నప్పుడా భరతుఁ
డమ్మునిపుంగవు కోపచిహ్నము
ల్గనుఁగొని భీతుఁడై నృపశి
ఖామణి రామునిఁ దోడితెచ్చి భూ
వనితకు నాథుఁ జేయుటకు
వచ్చుటగా కిటు ద్రోహచింత నా
మనమున లేదు నాకు నిట
మార్గము సూపు తపోధనోత్తమా. 24

తే. అనిన ముదమంది మునినాథుఁ♦ డతనిఁ గాంచి
తగినవిందులు సేయన ♦ ద్దాశరథియుఁ
జిక్కి యారాత్రి మఱునాఁడు ♦ చిత్రకూట
శిఖరి తెరువు భరద్వాజు♦ చేత నెఱిఁగి. 25

వ. అమ్మునీంద్రు వీడ్కొని చనియె; నంత నక్కడ సీతాసమే
తుండై రామచంద్రుండు చిత్రకూటాద్రియందు విహరించు
చుండి, తత్సేనాకలకలంబులకు బెదరి కనుకనిం బాఱు గజ
మహిషవరాహశార్దూలాది మృగంబులం జూచి యవ్వల
నాలోకించి ధరాపరాగపటలంబునుం గాంచి లక్ష్మణా
యిది యేమొకో మృగంబు లాకులార్తరవంబులతోడం
బఱవం దొడంగె నద్దిక్కునం బెంధూళి యెగసెం జూడు

మననతండును నధికసంభ్రమంబున నొక్కయుత్తాలపా
దపశిఖారోహణంబు సేసి యుత్తరపథంబునం జతురంగ
బలాకీర్ణం బగు మహాసైన్యంబుం గనుంగొని మఱియు నేర్ప
డం బరికించి 26

— భరతుండు చిత్రకూటంబున కరుదెంచుట —

చ. తరణికులప్రధానబిరుదధ్వజపఙ్క్తులఁ జూచి సేనతో
భరతుఁడు దాడివెట్టి తముఁ బట్టఁగవచ్చుటఁగాఁ దలంచి ని
ష్ఠురగతి లక్ష్మణుండు ఘనచుంబిమహీరుహశాఖనుండి య
గ్గిరి యగలంగడిగ్గనుఱికెం గులిశాతతపాతమోయనన్. 27

వ. ఇట్లుఱికి యోరామచంద్రా భరతుండు సేనాసమేతుండయి మనమీఁద వచ్చుచున్నాఁడు. నీవుం గవచంబు ధరియించి బాణాసన సన్నద్ధుండవుగమ్ము. కాదేని వైదేహిం దోడ్కొని గిరిగహ్వరాంతరంబున కరుగుము. నీశాంతియ నిన్నింతచేసె; నింక సైరింప; నతని ప్రాణంబులు గొందు; ననిన విని రాఘవేశ్వరుండు కోపించి నాకుఁ దమ్ముండవై యుండియు నింతవినయశూన్యుండవై నీచోక్తు లేలయాడెదవు? నీకంటె వాఁడు నాకు భక్తుండు. మనల నయోధ్యకుఁ గొనిపోవు తలంపున వచ్చువాఁ; డయ్యుత్తముని చిత్తవృత్తి యెఱుంగవు; సంభ్రమం బుడుగు; మనిన నమ్మాటలకు వెఱచి సుమిత్రాపుత్రుండు లజ్జావనతవదనుండయి యుండె; నాసమయంబున 28

తే. దూరమున సేన నిల్పి శ♦త్రుఘ్నుతోడఁ
బాదచారియై చనుదెంచి ♦ పర్ణశాలఁ
గాంచి భరతుండు విపులశో♦కమునఁ దనదు
హృదయ మెరియుచు నుండంగ ♦ నిట్టులనియె. 29

సీ. మహనీయ మణిమయ ♦ మందిరంబులనుండు
ప్రభుఁడు నేఁ డున్నాఁడు ♦ పర్ణశాల
మెత్తనిపాన్పున ♦ మేనెత్తు సుఖి నేఁడు
తనువు సేర్చినవాఁడు ♦ దర్భశయ్య
లలితమాల్యంబులు♦లలిఁబూనుపతి నేఁడు
వలనొప్పఁ గయికొన్న♦వాఁడు జడలు
మృదులాంబరంబుల ♦ మెఱయు పుణ్యుఁడు నేఁడు
వలనొప్ప గట్టెను ♦ వల్కలములు

తే. కోరి రాజన్యలోకంబుఁ ♦ గొల్చురాజ
మౌళిమణి నేఁడు మునిసేవ ♦ మరగినాఁడు
వలసె నా కిప్పు డీదుర♦వస్థ చూడఁ
గైకకడుపునఁ బుట్టిన ♦ కారణమున. 30

వ. అనుచుఁ బర్ణశాలఁ జేరం జనుదెంచి రామునిం గని తదం
ఘ్రిపురోభాగంబున ననుజసమేతుండయి దండప్రణామం
బులు సేసిన; నారఘుపుంగవుండు నక్కుమారయుగళం
బునుం గ్రుచ్చియెత్తి యక్కునఁ జేర్చి యాలింగనంబు చేసి
గారవించె బదంపడి 31

క. జనకజకు సుమిత్రానం
దనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచి♦తస్థితి దర్భా
సనముల నుండఁగ రఘుపతి
యనుజన్ములఁ జూచి సేమ♦మా రాజునకున్. 32

—♦ రామచంద్రుండు దశరథునకుఁ దిలోదకాదు లిచ్చుట ♦—

వ. అనిన విని డగ్గుత్తిక వెట్టుచు దేవా మీరు విచ్చేసిన యేడవ దివసంబున భవద్వియోగశోకాతురుండయి భూలోకపతి లోకాంతరంబు నొందె నని పల్కుటయు నప్పలుకు లశనిపాతఘోషంబునుం బోలెఁ గర్ణపథంబునం బడిన రామచంద్రుండు మూర్ఛాపరవశుం డయ్యె; జనకరాజపుత్రియు సౌమిత్రియు మృతిఁ బొందిన యట్లుండి; రంతఁ గొంతతడవునకుం దెలిసి లక్ష్మణాగ్రజుం డనేకప్రకారంబుల విలపింపం గనుఁగొని 33

క. భరతుం డిట్లనియె నరే
శ్వర ప్రాకృతునట్లు తాల్మి♦ వ్రయ్యఁగ శోకా
తురతం బొందక ధర్మ
స్థిరతం బితృఋణము నీవు♦ దీర్పఁగ వలయున్. 34

వ. అనినం దెలివొంది మందాకినియందు సీతాలక్ష్మణసమేతంబుగా స్నానం బాచరించి తిలోదకంబు లిడి విహితద్వాదశాహకృత్యంబులు నడపి బదరీఫలమిశ్రితంబులగు నింగుదీయవపిణ్యాకంబులం బిండంబులు వెట్టి కృత

కృత్యాంతం బొంది పర్ణశాల కేతెంచి తమ్ములం బట్టికొని రోదనంబు సేయఁ జిత్రకూటాశ్రయులైన మునులును యక్ష గంధర్వ కిన్నర కింపురుషులు నేగుదెంచి వారి శోకంబులు వారించి రాసమయంబున వసిష్ఠుండు కౌసల్యాది మాతలం దోడ్కొనివచ్చిన వసుధాపుత్రీసమేతుండయి రఘువరేణ్యుండు సవిత్రుల యడుగులం బడి దెస లద్రువ రోదనంబు సేయుటయు నచ్చటి యతులధృతులు గలంగఁ గౌసల్య కొడుకులం గోడలి నెత్తి కౌఁగిలించుకొని యత్తలోదరితో రోదనంబు సేయ నచ్చట నున్న గరుడ గంధర్వ కిన్నర కింపురుషాది కాంతలు దురంతదుఃఖంబులం బొగులుచున్న సీతం గనుంగొని 35

క. జనకుండు తండ్రి దశరథ
జననాథుఁడు మామ రామ ♦ చంద్రుఁడు విభుఁ డ
య్యును నీయబల విపద్భా
జన మైనది దైవగతి క♦సాధ్యముగలదే? 36

క. అని శోకించుచుఁ గైకం
గనుఁగొని ఋప్పాపజాతి ♦ కారణమున ని
ర్వ్వనితారత్నమునకు ని
ర్వ్వనవాసాయాస మొందఁ♦వలసె నటంచున్. 37

వ. పలుకుచుండి రనంతరంబ వసిష్ఠువచనంబుల వారు శోకం బుడిగి చిత్రకూటాచలవాసు లగు మునీంద్ర కిన్నర

కింపురుష గరుడ గంధర్వ విద్యాధరులతోడ యథోచితా
సనంబులం గొలువుండి రప్పుడు సభామధ్యంబున నున్న
యన్న నవలోకించి కేలు మొగిచి భరతుం డిట్లనియె.

సీ. ఒకపాము మోవంగ ♦ నోపు నాభూమినిఁ
బార్థివు ముంజేతి ♦ బలిమిగాక
యిల కెల్లఁ దలదండ ♦ చెలియలి
కట్టయే రాజాజ్ఞ ♦ నబ్ధిపై రామగాక
వేదంబులా వర్ణ♦వృత్తి కాధారంబు
జనపతిపాలన ♦ శక్తిగాక
యినరశ్ములా వెలుం ♦ గీలోకమున కీశు
దివ్యతేజో దీప ♦ దీప్తిగాక
తే. గొడుగువిరిగిన ధారుణి ♦ గూలునబ్ధి
మేరదప్పు వర్ణాశ్రమా ♦ చార మడఁగుఁ
గలయ దిఙ్మోహ మగు నట్లు♦గాకయుండ
భూరిధారుణిభారంబు ♦ పూను మధిప. 39

తే. దేవ నాకేయి కీడు చిం ♦ తించి పాప
నింద కింతయు రోయక ♦ నిన్ను నడవి
కరుగు మనియన్నమాటకు ♦ నరుగ ధర్మ
మగునె విచ్చేయు మీ తెంపు ♦ దగునె చేయ ? 40

ఉ. నీదగురాజ్యలక్ష్మి ధర♦ణీవర యేను ధరింపజాల ని?
తోర్వ్యుదయసంపద లొవ్వదలు♦చుండఁ బ్రజాపరిపాలనక్రియా

పాదనలీలతో భువన♦భారముఁబూనఁగ నేగుదె మ్మయో
ధ్యాదయితత్వ మన్యులకు♦నర్హముగా దటుగాక తక్కినన్.

—♦ భరతుఁడు పాదుకలు గొని నందిగ్రామంబున వసియించుట ♦—

వ. ఇదె మీముందటఁ బ్రాయోపవేశంబు సేయుదు నని దర్భాస్తరణశాయిగానున్న నన్నరేంద్రుఁ డెత్తి యాంత ష్మ్మనిం గౌఁగిటం జేర్చి యిది యేమి భరతా మనకులాచార ధర్మంబులు విచారింపక యాడుచున్నావు; నాయట్టికొడుకు దశరథునట్టితండ్రిసత్యంబు పాలింపఁడేని లోకం బెట్లు నడచు? నేను వ్రతంబు సంపూర్ణంబైనమీఁద నయోధ్యకు వచ్చెద; నీచలం బుడుగు; మనవుడు రావణవధంబు గోరుచున్న కిన్నర కింపురుష గరుడ గంధర్వ మునీంద్రాదులనాగతవృత్తాంతం బెఱింగి యవ్వాక్యంబులకు సంతోషించి రక్కుమారుండును జింతాక్రాంతుండగుచు మొగంబు వాంచిన వసిష్ఠుండు రామచంద్రునితో నిట్లనియె.

చ. భరతుఁడు భక్తియుక్తి నినుఁ♦బ్రార్థనసేయుచునున్నవాఁడు నీ
వరయఁగ భక్తవత్సలుఁడ♦వట్లగుటం గృపతోడ మేదినీ
భరము భరింప నీతొడుగు♦పాదుకలానతియిమ్ము నావుడుఁ
గురువచనంబు మీఱక ర♦ఘుప్రవరుం డటు చేసి తమ్మునిన్

చ. ప్రియమడరంగ వీడుకొలి♦పె న్మదినప్పుడు రామచంద్రు ని
శ్చయము తెఱంగెఱింగి రఘు♦సత్తము చిత్తము నొచ్చు
నంచుఁ దా

భయమున నొత్తియొండొకటి పల్కక సానుజుఁడై దివాకరా
న్వయపతికిం బ్రదక్షిణము వచ్చి నమస్కృతిచేసి భక్తితోన్.

వ. ఇట్లుచితప్రకారంబున వీడుకొని మస్తకంబున నప్పాదు
కలు ధరియించి చని శత్రుంజయం బను పట్టపేనుంగు
కుంభస్థలంబునం బెట్టి తానును శత్రుఘ్నుండును నిరు
కెలంకుల ఛత్రచామరంబులు ధరియించి సమస్త పరి
జనంబులుం దానును జిత్రకూటంబు వెడలి భరద్వాజుని
కంతవృత్తాంతంబునుం జెప్పుచు గుహుని కెఱింగించుచు
నేతెంచి యయోధ్యానగరంబు సొచ్చి తల్లుల నంతః
పురంబునకుం బుచ్చి మూలబలంబు నగరికాపు వెట్టించి
రామశూన్యం బగు నప్పురంబున నుండరోసి సమస్త
మంత్రిజనానుమతంబున నందిగ్రామంబున. . 44

చ. అఖిలనృపాలలోక మరుదంద నిజాన్వయకీర్తిచంద్రికల్
నిఖిలము గప్పి యొప్ప నయనిర్భరతన్ భరతుండు పాదుకా
ముఖమున రాజ్యభారము సముజ్జ్వలభంగి వెలుంగ భూప్రజా
సుఖములొనర్చుచుం డెగుణసుందరుఁ డగ్రజుశాసనంబునన్.

భీమేశ్వర పురాణము.

వ్యాసమహర్షి కాశి విడచుట.

[కవిసార్వభౌమ బిరుదాంకితుఁడగు శ్రీనాథ మహాకవి ప్రౌఢవయస్సులో వ్రాసిన భీమేశ్వరపురాణము ఆతని గ్రంథములలో నుత్తమమైనది. ఇందు వ్యాసమహర్షి కాశి విడచు ఘట్టము రసవత్తరమైనది. ఈ కథాంశమే కాశీఖండము నందును గలదుగాని ప్రకృత కథాభాగము విపులము మనోహరము నై యున్నది. శైలిమాత్రము కొంతవఱకుఁ గఠినము.

శ్రీనాథుఁడు క్రీ. శ. 1396 ప్రాంతమునుండి విద్యాధికారిగనుండి పేరెన్నిక నొందెను. దాదాపుగ క్రీ. శ. 1450 వఱకీకవి జీవించి విద్యాపరీక్షలలో విజయమునొంది యాంధ్ర దేశమున నఖండగౌరవము లొంది ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. ఈయన కవితలో నొక పాలు తెనుఁగు పదములు మూఁడు పాళ్ళు సంస్కృతపదము లుండును. తరువాత కవులందఱును శ్రీనాథుని ననుకరించి సమాసజటిలముగఁ గవిత వ్రాయదొరకొనిరి.

శ్రీనాథుని జీవితమునకు సంబంధించిన వివరములు తెలుపు పాఠము ప్రత్యేకించి యిందుఁ జేర్చితిమి. విశేషాంశము లందుఁ గాంచనగును. అగస్త్యమహర్షి వ్యాసునిఁ జూచి.

కాశీనగరమును విడిచిన కారణముఁ దెలుపు మనుటతోఁ బ్రకృతకథ యారంభ మగుచున్నది.]

—♦ అగస్త్యుఁడు వ్యాసమహర్షిఁ గాశిఁ బాసివచ్చుటకుఁ గారణంబడుగుట ♦—

తే. ఆననమునందు వైవర్ణ్య ♦ మగ్గలించెఁ
గన్నుఁగవయందు దైన్యంబు ♦ గానఁబడియె
నార్తి నేదేని యొకటి నీ♦యంతరంగ
మూనియున్నది యిదియెట్లు ♦ లోకార్క యనఘ. 1

సీ. లోలార్కునకు నీకు ♦ లోలోన నేమేనిఁ,
బోటుపుట్టెను గదా ♦ మాటమాట
వెనకయ్య శ్రీపంత ♦ విఘ్నేశ్వరస్వామి
ధిక్కరింపఁడు గదా ♦ తెగువ నిన్ను
నాఁకొన్న నిన్ను మ♦ధ్యాహ్నకాలంబున
నరయకుండెను గదా ♦ యన్నపూర్ణ
నెపమేమియును లేక ♦ నీయెడాటమ్మునఁ
బాటిఁదప్పఁడు గదా ♦ భైరవుండు

తే. ఎట్లు బాసితి మిన్నేటి ♦ యిసుకతిప్ప,
లెట్లు పాసితి వాస్తలం ♦ బేనుకోస,
లెట్లు పాసితి నవిముక్త♦హట్టభూమి
యెట్లు పాసితి విశ్వేశు ♦ నిందుధరుని.

క. కాశీనందన కంతే
కాలురశిరములకు విరులు ♦ కల్పించునొకో

లీలావనాంతరమునను
మాలోపాముద్ర యిడిన ♦ మల్లీవల్లుల్. 3

శా. ఆమందాకిని యాత్రివేణి వలనం♦బాబాహ్యకక్ష్యస్థలం
బామధ్యాంతరకక్ష్య లావిమల ది♦వ్యజ్యోతి రుజ్జృంభణ
శ్రీమద్విశ్వపతీశలింగము మదిం ♦ జింతింపఁ గాశీమహా
గ్రామం బిప్పుడు నాకనుంగవకు సా♦క్షాత్కారముం గైకొనున్.

శా. ఆనందంబున నర్ధరాత్రములఁ జం♦ద్రాలోకముల్ కాయఁగా
నానాసైకతవేదికాస్థలములన్ ♦ నల్దిక్కులన్ శంభుఁ గా
శ్రీనాథున్ దరుణేందుశేఖరు శివున్ ♦ శ్రీకంఠునిం బాడుదు
న్నే నెల్లంబులకాంకురప్రకరముల్ ♦ నిండార మిన్నేటిలోన్.

క. గంగాయమునాతీరో
త్సంగమునఁ బ్రయాగను స్స♦దాశివు విశ్వే
శుంగూర్చి తపముసేసితి
నంగుష్ఠము ధరణిమోపి ♦ యతిఘోరముగన్. 6

తే. విస్మయము నాకు మదిలోన ♦ విస్తరిల్లెఁ
బరమధర్మజ్ఞ కాశికా♦పట్టణమున
నుండు మూఢాత్ముఁడైనను ♦ నొండుకడకుఁ
బోవఁ దలఁపఁడు నీకెట్లు ♦ బుద్ధిపుట్టె? 7

వ. అనినఁ బారాశర్యుండు వాతాపిదమనున కిట్లనియె. 8

— వ్యాసులు తాను గాసిఁ బాసిన కారణంబుఁ జెప్పుట :—

చ. సమధికసత్కవీశ్వరులు ♦ జైమినిపైలసుమంతులాదిగా
శమదమసద్గుణాన్వితులు♦సాధులుశిష్యులతోడఁగూడిరాఁ
గ్రమమునక్షేత్రయాత్రకు ధ♦రాతలమందఖిలంబుద్రొక్కి భా
వము భవభక్తియుక్తముగ♦వచ్చితిఁ గాశికిఁ బుణ్యరాశికిన్.

క. ఏమిశకునమునఁ జొచ్చితి
మో మన్మథదమను వీ డ♦హోరాత్రంబుల్
మేమేడునాళ్ళ దనుకను
స్వామీ! యుపవాసముండి ♦ జడిసితిమి మదిన్. 10

క. గేహములకేగి భిక్షాం
దేహీ యన నీవట నొక ప♦తివ్రతయైనన్
సౌహార్దంబునఁ దెద్దాం
డాహారము పెట్టదయ్యె ♦ నా దినములలోనే. 11

శా. శ్రీవిశ్వేశ్వరదేవదేవుని కృపా ♦ శ్రీచే దివోదాసు బా
హావిశ్రాంతబలంబుచేత ధవళ♦న్యాయప్రజావృద్ధినొ
ప్పై విశ్రామముగల్గి సుస్థిరతరం♦బైయుండి భాసిల్లఁగా
నీ వారాణశిలోన భిక్ష కఱవ♦య్యెంజూడుమీ కుంభజా. 12

శా. వైశంపాయనుఁడెంతయున్ సుడివడె♦న్వాడెన్సుమంతుండతి
క్లేశంబందిరి పైలజైమినులు దుః♦ఖించెన్ మదిన్ దేవలుం
డాశాంతంబులుచూచెదాల్భ్యుఁడుదరో♦దగ్రక్షుధాక్షోభచేఁ
గాశీపట్టన విప్రవాటికల భి♦క్షాలబ్ధి లేకుండుటన్. 13

తే. అక్కటా యేమి చెప్ప వింధ్యాద్రిదమన
కాశిలో నేడునాళ్ళు నిష్కారణంబ
శిష్యులును నేను నిట్లుపవాసంబు వడితి
మమర గాంగానదీ సైకతములయందు. 14

వ. అష్టమదివసంబునం దరుణోదయకాలంబున గంగాపులి
నోత్సంగంబులం గుశశయనంబున మేలుకాంచి యభ్యుదితం
బైన మార్తాండమండలం బాఖండల దిశావేదండకంఠ
గ్రైవేయకనకఘంటికాటంకారంబునుం బోలె నుదయగిరి
శిఖరతటసవిధంబునఁ గుంకుమరజస్త్రసరేణువిసరంబునుం
బోని నిగనిగనునుజిగిగీలుకొని కోమల జిలుఁగుజిగికొనలు
గగనతల మలమికొనుకొలఁది మణికర్ణికాంభఃప్రవాహం
బున నఘమర్షణస్నానం బాచరించి యత్తీరవాసి జనవిరచిత
వాలుకాలింగంబులకుఁ బీఠార్చనా శంభులింగంబులకును
మంత్రాక్షత పుష్పకపూర్వకంబుగా నభివాదనంబుఁ జేసి
పంచబ్రహ్మపంచాక్షరీమంత్రప్రధానంబులు జపియించి
సిద్ధమునిపరంపరాసంకులంబైన ఘంటాపథంబునం గంగా
బహిర్గేహదేహళీ విభాగంబును నంతర్గేహసౌధవీథి కాట్ట
కుట్టిమపరిఘణంబును గడచి లోలార్క కాలభైరవ డుంఠి
వినాయక విశాలాక్షి ప్రముఖ పరివారదేవతాకోటికి వేడి
కోళ్లు సమర్పించి విశ్వేశ్వరు విరూపాక్షు సక్షణమోక్ష
లక్ష్మీసామ్రాజ్య సింహాసనారూఢుం దారకోపదేశదేశికు

దాక్షిణ్య పుణ్య కరుణాకటాక్షవీక్షాపేక్షునిఁ బ్రదక్షిణ
క్రమదండప్రణామపురస్సరంబుగా సేవించి ముక్తిమంట
పంబునఁ గొంతతడవుండి మధ్యాహ్నకాలం బగుట నిరూ
పించి భిక్షాపాత్రంబులఁ గేలంబూని యతికఠోరజఠర
క్షుధాగ్నితాపంబునకుఁ దోడగు తపనమయూఖప్రచండకిరణ
కాండప్రకాండంబులు నెత్తి మండింప, లేదు నడువుండు
పొండు కూడ దను నిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండికొన
విప్రవాటంబులఁ బ్రతిగేహంబును బరిభ్రమించి విసికి విసి
మాలి వేసరి యలసి యూరట బొంది సొలసి జూఁకించి తూలి
దూఁపటిల్లి యుల్లంబునఁ గ్రోధం బుద్భవించిన. 15

శా. కుక్షిప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదు◆ష్క్రోధాంధకారంబునం
జక్షుల్ రెండును జిమ్మచీఁకటులుగా ◆ సంరంభశుంభద్గతిం
బ్రేక్షచ్ఛాత్రులు భీతిఁ బొందఁ గడును◆ద్రేకించిహస్తంబునన్
భిక్షాపాత్రము రాతిమీఁద శతధా◆భిన్నంబుగా వైచితిన్.

క. అటు పౌరవీధి చక్కటిఁ
బటుకున బడవైచి క్రోధ◆పరిపాటిమెయిం
గటము లదరంగ భ్రుకుటి
నిటలములను జెమటనీరు ◆ నిండ ఘటిల్లన్. 17

క. ఏమి యని చెప్పుదును లో
పాముద్రాప్రాణనాథ! ◆ ప్రజ్ఞావిభవం
బేమో యయి చెడిపోవఁగ
నామది నెన్నండు లేని ◆ నైచ్యము పొడమెన్. 18

ఏలా విచారింప ♦ నిందురేఖామౌళి
వివిధమౌక్తికధాతు ♦ విశ్వనాథు
నేలా వితర్కింప ♦ హిమశైలశేఖరో
ష్ణీషకౌశేయంబు ♦ సిద్ధతటిని
నేలా పరీక్షింప ♦ నిభరాజవదనుని
డుంఠివిఘ్నేశు మం♦డూకజఠరు
నేలా విలోకింప ♦ వ్రీళాకళాశూన్య
కటిఁ గాలభైరవు ♦ వటుకనాథు

తే. నిఖిలకైవల్య కల్యాణ ♦ నిలయమైన
కాశిపైఁ గూడు లేకుండు ♦ కారణమున
నలిగి శపియింపఁగాఁ బూని ♦ యందుకొంటి
ధృతకమండలు భాగీర ♦ థీజలంబు. 20

ఉ. కోపము సంహరింపు ముని♦కుంజర యంచు లలాటదేశసం
స్థాపితపాణిపద్మయుగ♦సంఘటితాంజలిబంధులై మహా
తాపసశిష్యబృందములు ♦ ధర్మపథంబును దెల్పి చెప్పఁగా
శాపజలంబు పూనితిఁ బ్ర♦శాంతివిహీనత నేమిచెప్పుదున్.

వ. ఇవ్విధంబున సప్తవాసరోపవాసాయాస సంభూతప్రభూత రోషావేశంబున నంగుళీపవిత్ర సనాథంబైన హస్తంబున మణికర్ణికాజలంబులు ధరియించి యిట్లని శపియింప నుద్యోగించితి. 23

—♦ వ్యాసులు కాశిని శపింపఁబూనుట ♦—

శ్లో. మాభూ త్త్రైపురుషీవిద్యా, మాభూత్త్రైపురుషంధనమ్
మాభూ త్త్రైపురుషీభక్తిః, కాశ్యాం నివసతాం సదా.

తే. అని శపింపఁగఁ బూను నయ్యవసరమున
నేమి చెప్పుదు నోసంయమీంద్రవంద్య!
యుదిలగొని కంపమందుచు నుండెఁ గాని
శాపజలమందుకోఁ గేలు సాఁగదయ్యె. 24

వ. ఆసమయంబునఁ గాశికానగరసోమవీధికాభవనవాటికా మధ్యంబున నొక్కయింటి మచ్చుకంటి పంచాశద్వర్షదేశీయఫలితసారంబైన వేణికాభారంబు గైవడ ముదుసలి చక్రవాకంబులతో నెకసక్కెంబాడు వీఁగుచన్నుల వ్రేఁగుదనంబునఁ దన తనూవల్లి జలదరింపఁ గంకణఝణఝణత్కారంబు దోరంబుగాఁ గ్రక్కున గోపురద్వారంబు బోరుతలుపు వాయందట్టి యందియలరవళితోడం గూడి మట్టియల మ్రోఁత త్రిభువనంబులు నురుజ గొనం దేరుగడుప యోలం జరణపల్లవంబుఁ జాఁచి యనంగధ్వజపటకఠోర పాఠీనచ్ఛాయాదాయాదంబులైన వెడఁదకన్నులు తలచుట్టునుం బలిసి పొలయ కలమధురవీణాక్వాణపాణింధమంబైనయెలుంగునెత్తి యోబ్రాహ్మణోత్తమా! శాపము సంహరించి యిటురమ్మని నన్నుఁ జేరంబిలిచిన

సంతసమంది యే నపుడు ♦ శాపజలంబులు పాఱఁజల్లి వే
దాంతవచోమహోపనిష♦దర్థమయిన్ శుభరూపవృద్ధసీ
మంతినిఁ గాశికానగర♦మధ్యనివాసిని విశ్వనాథుశు
ద్ధాంతము డాయఁబోయితిఁ బ్రి♦యంబును భక్తియునుం
దలిర్పఁగన్. 26

డాయఁబోయి యప్పు ♦ డాయమ్మ యెవ్వరో
యేకులంబునదియొ ♦ యెఱుఁగకయును
నే జొహారు నిడితి ♦ హృదయంబ నేరుచు
నెదురు ప్రాభవంబు ♦ నేర్పరింప. 27

వ. అంత నన్నుం జేరఁబిలిచి యక్కాంత యిట్లనియె. 28

తే. భిక్ష లేదని యింత కో♦పింతురయ్య ?
కాశికాపట్టణము మీఁద ♦ గాని నేయ
నీమనశ్శుద్ధి దెలియంగ ♦ నీలకంఠుఁ
డింతచేసెనుగాక కూ ♦ డేమి బ్రాఁతి. 29

తే. శ్రీవిశాలాక్షి బంగారు ♦ తెడ్డునందు
నమృతపాయస మొసఁగు న♦భ్యాగతులకుఁ
గాశికాపురి మధ్యాహ్న ♦ కాలమునఁగ
వినియు నెఱుఁగవె యాతిథ్య♦వేళలందు. 30

ఉ. ఏడుదినంబు లన్నమున ♦ కెడ్డము పుట్టిన యంతమాత్రలో
నేడుచుచున్న వాఁడవు ము♦నీశ్వర! నేఁడును నీదు ధీరతల్

పాడఱిపోయెనే శివుని♦భార్యకుఁ గాశికిఁ బుణ్యరాశికిం
గాఁడునొ నర్పఁజూచెదవు♦కంతపుఁగ్రోధము పెచ్చులెచ్చుగన్.

ఉ. క్రొన్నెలపువ్వుదాల్పునకుఁ♦గూరిమిభోగపురంధ్రికక్కటా
యిన్నగరీలలామమున ♦ కీపరిపాటికి నిట్టికోప మే
లన్న! ఘటించెదో మునికు♦లాగ్రణి నిక్కము వో "బుభుక్షితః
కిన్నకరోతిపాప"మను ♦ కేవలనీతిఁ దలంచిచూడఁగన్. 32

తే. కాశిపైఁ గోపగింపఁగఁ ♦ గాదు నీకు
నెంత కోపించునో యింత ♦ కిందుమౌళి
విప్రుఁడవు గాన నేరము ♦ వెదకఁ దగదు
భిక్షఁ గొనరమ్ము మాటలు ♦ పెక్కులేల? 33

వ. అనిన నవ్వ్యాసుఁడింటికి నిట్లంటి. 34

శా. తల్లీ! యిన్నిదినాల కేనియు సుధా♦ధారారసస్యందియై
యుల్లంబుల్ సుఖియింపఁ జేయు పలుకె♦ట్లో వింటి నివ్వీటిలోఁ
బెల్లాఁకొన్నతనాన నేనొకఁడనే ♦ భిక్షానకున్ వత్తునో
యెల్లన్ శిష్యులఁగొంచువత్తునొ నిజం♦బేర్పాటుగాఁ జెప్పుమా.

తే. ఈవు పెట్టిన భిక్ష మే♦మిందఱమును
బంచుకొని చేయువారము ♦ ప్రాణరక్ష
నాతి! యందఱవియును బ్రా♦ణములు కావె?
నాయదియె ప్రాణ మని వత్తు♦నా! భుజింప. 36

వ. అనిన మందస్మితవదనారవిందయై యయ్యిందుబింబానన
యిట్లనియె.

శా. అంతేవాసులునీవుఁగూడుకొనిమ♦ధ్యాహ్నాభిషేకక్రియల్
శాంతస్వాంతత జాహ్నవిం♦జలిపి పె♦ల్చఁ రండు నేనింతలో
నంతస్నేహమునన్ సమగ్రముగ మీ ♦ కాహారము ల్వేగఁ గ
ల్పింతున్ భోజనమిష్టమిందరకుఁదృ♦ప్తిన్ బొందఁగాఁ బెట్టెదన్.

క. ఆఁకొంటి రిన్నిదినములు
శోకంతయు భిక్ష లేట ♦ బుట్టక యునికిఁ
ఆఁకట దూకట నలిగితి
రేఁకట వాయంగ భిక్ష ♦ లిడియెద రండీ. 39

వ. అనిన నేమును వియల్లోకకల్లోలినికిం జని యాప్లవనం బాచ
రించి యుభయపవిత్రంబులు ధరియించి వేదంబులు పఠి
యించుచు వచ్చి యమ్ముచ్చుకంటి యింటి మొగసాలఁ
గూర్చుంటిమి. 40

క. మున్నూఱు శిష్యులును నే
నన్నలఁతుకతోడ మాట ♦ లాడిన యయ్యి
భ్యాన్నతసౌధముమీఁదను
సున్నము నిగిడించినట్టి ♦ జోడరుగులపై. 41

వ. ఉండి యాసారప్రసారంబులు చేయు శంభళీజనంబుల
చేతను మాఱాక యొఱంగించిన నబ్బోటి హాటకమయం
బైన గొడుగు పావలు గిలుకలు గులుకరింపఁ గుసుమ
కోదండసమ్మోహనకాండంబునుఁ బోని యొక్క ఱెండ
వవయసు తాంబూలకరండవాహినిం. గైదండ పట్టి

కొని యేతెంచి రమ్ము విచ్చేయు డని సబహుమానం
బుగాఁ దోడ్కొనిపోయి చంద్రికాసంకాశకౌశేయశత
సహస్రసందానితవితానోపశోభితంబును, గాలాగురుధూప
ధూమవాసనాసనాథంబును, కర్పూరరచితరంగవల్లీవేల్లి
తంబును, కస్తూరికాలేపనసురభి శశికాంతమణిశిలాకుట్టి
మంబును నగు చతుశ్శాలాభోజనమందిరంబున వృద్ధా
నుపూర్వకంబుగ నుచితాసనంబులం గూర్చుండ
నియమించిన 42

క. మొగి విఱిసి కఱకుగూడక
పగులక వెడలుపును నిడుపుఁ ♦ బసిమియుఁ గల లేఁ
జిగు రరఁటాకులు పెట్టిరి
దిగదిగ నద్దేవియాజ్ఞ ♦ దివ్యపురంధ్రుల్. 43

వ. అనంతరంబ. 44

తే. అర్చనలు చేసి గంధపు ♦ ష్పాక్షతముల
ధూప మిచ్చెఁ గాలాగురు ♦ ధూమరేఖఁ
గప్పురంబు నివాళించెఁ ♦ గమలనేత్రి
పంక్తి పంక్తికి నేతెంచి ♦ బ్రాహ్మణులకు. 45

ఉ. ఇందఱుఁగూడి శాంతి పఠి♦యింపుఁడు మజ్జనమాచరింపుఁ డ
ర్ధేందుకళాకిరీటునకు ♦ నీయమృతాన్నము లీపదార్థముల్
మందగతిం భుజింపుఁడు స♦మస్తజగత్పతి కాశికాపురీ
మందిరవిశ్వనాయకుఁ డు♦మాపతి ప్రీతి వహించుగావుతన్.

వ. అని పంక్తిపంక్తి నడుమ నిలుచుచు, నయ్యంతి భక్తిశ్రద్ధా
తాత్పర్యవిశ్వాసపూర్వకంబుగా నుర్వీగీర్వాణవర్గంబులం
బ్రార్థించుచు నాపోశనంబులు వోయింపనుండె నప్పుడేను
బైల సుమంతు జైమిని వైశంపాయనాది శిష్యపరికరంబు
నెమ్మనంబుల నిట్లని వితర్కించుచుంటిమి 47

ఉ. వండినచొప్పునుం బొగపు♦హాసనయుం బొగపాలుచందమున్
భాండసమృద్ధి సంపదయుఁ♦బానవిభూతియు సర్వమంగళం
బండజయాన రిత్తప్రియ♦మాడెడు నేఁడును భోజనంబు లే
కుండుటగాననయ్యెనసి♦తోత్పలగంధియు నేమిమాయయో

ఉ. చల్లనిసౌమ్యదృష్టియుఁ బ్ర♦సాదము మాధురియున్వివేకము
న్వెల్లఁదనంబు మాగ్ధ్యమును♦నిర్మలినత్వముఁ జూడవచ్చినం
గల్లయొకింతయేనిఁ బొడఁ♦గానఁగరా దరటాకుఁజూచినన్
ఝల్లనెగుండె యోగిరము♦శాకములుం బొడగానరా మికిన్

తే. పాత్రిసంశుద్ధి కాజ్యంబు♦పస్తరించి
యూరకుండిరి యిదియేమి♦యొక్కొ వీరు
కానరా విఘ్న శాకపా♦కములు నెదుర
మనకు నిజమయ్యె నల చంద♦మామఘుటిక. 50

మ. అవుగాకేమి నిజంబు తేటపడఁగా♦నర్చించె గంధాక్షతా
ది విశేషంబుల శాంతిపాఠమును సం♦దీపించె విశ్వేశ్వరున్
శివునుద్దేశముచేసి మ్రొక్కి వివిధా♦శీర్వాదముల్ గైకొనెం
ధవళాంభోరుహనేత్రయింతయును మి♦థ్యాదృష్టిగా నేర్పునే.

క. కానీ యీదివసంబును
నే నిన్నఁటి యట్లకాక ♦ యేమనఁగ నపో
సానంబులు వడ్డించిరి
మానవతీజనులు లీల ♦ మహీదివిజులకున్. 52

తే. పోసి రామెల్లవారి కా♦పోశనములు
నారగింపుఁడు లెండు మీ ♦ కమృతమస్తు
ప్రొద్దుపోయెనుజుం డని ♦ బుజ్జగించి
మ్రొక్కి యంజలియొత్తె న♦మ్ముదుకపణఁతి. 53

శా. ఆముత్తైదువయాజ్ఞ విప్రనికరం ♦ బాపోశనంబెత్తినన్
సామర్థ్యం బది యెట్టిదో నిఖిలమున్♦సంపూర్ణమై పత్రపా
త్రీమధ్యంబునఁ బిండివంటకములుం♦దివ్యాన్నముల్ షడ్రసీ
సామగ్రీరుచిమత్పదార్థచయము♦ల్సంధిల్లె నొక్కుమ్మడిన్.

ఉ. పప్పునుబిండివంటలును♦బాయసముల్ఘృతముల్గుడంబులుం
గుప్పలుగాఁగఁజుట్టునను♦గూర్పఁగఁగూడిన యేరుఁబ్రాలతె
ల్గప్పురభోగివంటకము ♦ గమ్మని తాలిపు సొజ్జెపిండితో
నొప్పులుగాభుజించిరిబు♦ధోత్తములాఁకటిచిచ్చుమెచ్చునన్.

క. తరుణి యిది యన్నపూర్ణా
పరమేశ్వరి గాని యితర♦భామిని గాదం
చరవాయి గొనక మెసఁగిరి
పరమమునీశ్వరులు పంచ♦భక్ష్యాన్నంబుల్. 56

శా. ద్రాక్షాపానకఖండశర్కరలతో ♦ రంభాఫలశ్రేణితో
గోక్షీరంబులతో దముండెఁగలతోఁ ♦ గ్రొన్నేతితోఁ బప్పుతో
నక్షయ్యంబగు నేరుఁబ్రాల కలమా♦హారంబు నిశ్శంకతం
గుక్షుల్ నిండఁగ నారగించితిమి య♦క్షుద్రక్షుధాశాంతికిన్.

ఆ. ఎవ్వఁ డేపదార్థ ♦ మొంతేనిఁ జింతించు
నతని కా పదార్థ ♦ మంత గలిగి
మరఁటియాకు మీఁద ♦ నవతారమై యుండు
నిట్టి మహిమ చూడ ♦ మెన్నఁడేని. 58

ఉ. వేలుపుగిన్నియుం బసుస♦వేదియుఁ గల్పకుజంబుఁ దోడ రా
లాలితపాదనూపురఝ♦ళంఝళనాదము లుల్లసిల్లఁ బైఁ
జేలచెఱఁగు దూలఁగ వి♦శృంఖలవృత్తిఁ జరించుచుండె నీ
లాలక యన్నపూర్ణ యమృ♦తాన్నముఁ బెట్టుచు నన్ని
పంక్తులన్. 59

వ. ఇవ్విధంబున నాజ్యధారాప్రవాహంబును, శర్కరాక్షోదసికతాంచితంబును, పాయసాపూపసంపన్నంబగు కలమాన్నపూర్ణంబును, ద్రాక్షాగోక్షీరక్షౌద్రపుండ్రేక్షుఖండమండితంబును, రంభానారికేళఫలపాకశాకసాకల్యకల్యాంబును, షాడబరసావళీపానకప్రచురంబును, శరచ్చంద్రచంద్రికాధవళదధిసమృద్ధంబును నైన భోజనోత్సవంబు వైశంపాయనమనఃప్రమోదసంపత్సంపాదనలంపటంబును సుమంతుసంతోషకారణంబును బైలరసనాతపఃఫలంబును

జైమినికిఁ మనఃకామధేనువును, దేవలసుధావహంబును, రోమహర్షణహర్షోత్కర్షావహంబును, సూతకౌతూహల హేతుభూతంబును, నస్మన్మనోరథవిహారఘంటాపథంబును నై ప్రవర్తిల్లెఁ దదనంతరంబ.

ఆ. హస్తములను గడిగి ♦ యాచమనక్రియా
వ్యాప్తి దీర్చి దేవి♦యాజ్ఞ మేము
విమలసౌధమధ్య♦వేదికాస్థలమున
విశ్రమించియున్న♦వేళయందు. 61

వ. అభ్యంతరభవనంబునందుండి. 62

విశ్వనాథుండు పార్వతితోడ వ్యాసాదులుండిన వేదికకడకు విజయము చేయుట.

సీ. చంద్రబింబానన ♦ చంద్రరేఖామౌళి,
నీలకుంతలభార ♦ నీలగళుఁడు
ధవళాయతేక్షణ ♦ ధవళాఖిలాంగుండు
మదనసంజీవని ♦ మదనహరుఁడు
నాగేంద్రనిభయాన ♦ నాగకుండలధారి
భువనమోహనగాత్ర ♦ భువనకర్త
గిరిరాజకన్యక ♦ గిరిరాజనిలయుండు
సర్వాంగసుందరి ♦ సర్వగురుఁడు

తే. గౌరి శ్రీవిశ్వనాథుండు ♦ కనకరత్న
పాదుకలు మెట్టి చెట్టులు ♦ పట్టికొనుచు
నేగుదెంచిరి యొయ్యార ♦ మెసక మెసఁగ
విహరణక్రీడ మాయున్న ♦ వేదికపుడు. 68

తే. జయయువిజయయు నొకవంక ♦ సరసరారు
నందికేశుండు ముందర ♦ నడచిరాఁడు
ప్రథమదంపతులేమి సం♦భ్రమము లేక
యరుగుదెంచుట యద్భుత ♦ మయ్యె మాకు. 64

శా. గౌరింజూచినయప్పు ♦ డంచిత మహాకారుణ్యసంపత్తియుం
దారానాయకమౌళిఁజూచినపు డుద్యత్క్రోధ సంరంభముం
దోరంబై యపుడంతరంగముల సం♦తోషంబుసంత్రాసముం
బూరించెన్వినుమేమిచెప్పుదుమహా♦పుణ్యాత్మ కుంభోద్భవా.

తే. కాశి శివునకు శుద్ధాంత♦కాంతగాన
దానిపై నల్గి కోపపా♦త్రంబనైతిఁ
గాశి గౌరికి సవతియౌఁ ♦ గాన నేను
దానిపైనల్గి ప్రేమపా♦త్రంబనైతి. 66

వ. అనంతరంబ యేము ప్రత్యుత్థానంబుసేసి యాపురాణదంప
తులకుఁ బ్రణామంబు లాచరించి మడిసందులం జేతులిడి
యొక్క కెలన నిలిచి యుండితిమి. పార్వతీపరమేశ్వరులు
వేదికాస్థలంబున విజయంచేసి కూర్చుండిరప్పుడు శంభుండు
కోపసంరంభంబున నాదిక్కుచూచి ధిక్కరించియిట్లనియె.

—♦శంభుండు వ్యాసుని శిష్యులతోడఁ గాశి వెడలిపొమ్మనుట♦—

సీ. ఓరి దురాత్మ! నీ♦వారముష్టింపచా
భాస! యోజనగంధి♦ప్రథమపుత్ర
దేవరన్యాయ దు♦ర్భావనాపరతంత్ర
బహుసంహితావృథా♦పాఠపఠన!

భారతగ్రంథగుం♦భన పండితంమన్య
నీవా మదీయప♦త్నికి నశేష
కైవల్యకల్యాణ♦ఘంటాపథమునకుఁ
గాశికాపురికి ని♦ష్కారణంబ

తే. శాపమిచ్చెద నని యనా♦చారసరణి
నడుగువెట్టినవాఁడ వ♦హంకరించి
పొమ్ము నిర్భాగ్య! మాయూరి ♦ పొలము వెడలి
యెచటికేన్ శిష్యులును నీవు ♦ నీక్షణంబ. 68

క. పోక నడగొట్టి తేనియు
రాకింతుఁజుమీ మొగంబు ♦ రాచట్టుపయిన్
శ్రీకాశిక నిందించిన
నీ కింతట నేల పోవు ♦ నీచచరిత్రా. 69

క. వడి విడువక యివ్వడువున
నుడుపతిమకుటుండు చెప్పుల ♦ కొనరని నుడుగుల్
నొడివిన నే నయ్యుగుపుర
యడుగులఁ బడి కాశి వెడలి ♦ యరిగెద వేళన్. 70

చ. వెలువకు మో కుమార! పది♦వేలవిధంబులనైన నిన్ను నే
మఱువ మతేడకుం జనుట♦మాని సుఖంబున దక్షవాటికన్
మఱిఁగలిగొన్న సమ్మదము♦తో గమనింపుము భీమనాయకుం
డలఘొల లేని వేల్పు నిఖి♦లాభ్యుదయంబులు నీకునయ్యెడున్.

వ. అనిన సాంబవచనంబులు విని విశ్వేశ్వరదేవ రచితన్య
క్కారమహోపద్రవసంభూత వేదనాదూయమాన మాన
సుండనయ్యును భవానీకృపాపాంగవీక్షావిశేష దాక్షిణ్యం
బున నొక్కింత యంకిలి దెలిసి శిష్యసహితుండనై
యెన్నఁ డెన్నఁడు భీమేశ్వరుం దర్శింతునో యని యువ్వి
ళ్ళూరి యేతెంచుచున్నవాఁడఁ బరమమాహేశ్వరుండ
వైన నిన్నుం గనుంగొంటి నింక నామనోరథం బవ్యాహత
గతిం బ్రవర్తింపఁగలయది. 72

తే. అనవధానత నావలనం♦జాతమైన
పర్వతంబంత యపరాధ♦భరముకొలిపి
కాశి వెడలంగ నొత్తినఁ♦గాసిఁ బొంది
తిరుగుచున్నాఁడ నిదె యేను♦దిక్కుమాలి. 73

తే. కడుదయాళురు దేవతా♦గణములెల్లఁ
గాలభైరవు చిత్తంబు♦కఠినపాక
మీరసము పెద్ద డుంఠి వి♦ఘ్నేశ్వరునకుఁ
గాశి మనబోంట్లకెల్లను♦గానిబ్రతుకు. 74

ఐరావత చరిత్రము.

[ఈగ్రంథమును చిరుమూరి గంగాధరుఁడను కవి రచించినట్టుల విమర్శకులు దెలిపియున్నారు. గ్రంథారంభమునందుగాని అంత్యమునఁగాని కవివృత్తాంతముఁ దెలియు నాధారములు లేవు. కవిత్వము సరళముగ మృదుమధురముగ నుండును. ఈగ్రంథమున గాంధారి తొందరపాటు, ఐశ్వర్య గర్వములకుఁ గుంతి విచారపడి అర్జునుని సహాయమున నైరావతమును దెప్పించుకొని వ్రతసమాప్తిఁ గావించిన కథాంశము మనోహరముగా వర్ణింపఁ బడినది. ఆంధ్రభారతమున లేని యీవింతకథను గన్నడము నుండి యెవరో తెనిగించి యాలోపమును బూర్తి చేసి యుందురు. కౌరవులు మాతృదేవి యాజ్ఞ బాలింపఁ జాలక వృత్తికాగజమును నిర్మింపఁ బార్థుఁడు ఐరావతమును గొనివచ్చి శౌర్యస్థైర్యములు ప్రకటించిన కథాంశ మిందుఁ జదువఁ జవులూరుచున్నది. కవిత మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై సరసతరము గానున్నది. చిరకాలము నుండి యజ్ఞాతముగానున్న యీగ్రంథరాజము పఠనీయమగుట ఆంధ్రుల సుకృతము.]

క. శ్రీవరగుణ జనమేజయ
భూవరుఁ డాభారతంబుఁ బొలుపుగ వినుచో

భావం బలరఁగ మఱియును
దా వైశంపాయనునకుఁ దగ నిట్లనియెన్. 1

వ. మునీంద్రా నావిన్నపంబు సేయు నీకథాప్రకారంబు సవిస్త
రంబుగా వినిపింపవలయు నని జనమేజయుండు వినయసం
భృతమానసుండై వైశంపాయనున కిట్లనియె. 2

చ. అనఘవరేణ్య! నాదుచెవులారఁగఁ గౌరవపాండవేయ వ
ర్తనములు సర్వముం బ్రకటితంబుగ మీకృపవింటి శైశవం
బునన ధనంజయుండు సురపుంగవుదంతి ధరిత్రికిం జలం
బునఁ గొని వచ్చి కుంతివ్రతముందగఁ జేసినభంగిఁ జెప్పవే.

వ. అనియడిగిన జనమేజయునకు వైశంపాయనుం డిట్లనియె. 4

క. విను జనమేజయ! ఘనుఁ డ
ర్జునుఁడు మహాద్భుతము గాఁగ సురకరి యిలకుం
ఘనభుజశక్తిం గొని వ
చ్చిన తెఱఁ గెంతయును దెలియఁజెప్పెద నీకున్. 5

మ. ధృతరాష్ట్రుండు మహార్ణవావృతధరిత్రీమండలం బెల్ల ద
త్సుతఁ బాలింపఁగ భీష్మకారణమునం గౌరవ్యకౌంతేయు లు
ద్ధతమాన్యుండగు ద్రోణునొద్దవివిధాస్త్రప్రౌఢివిద్యాప్రవీ
ణతశోభిల్లుచు హాస్తినాపురి నఖండప్రీతితో నుండఁగన్. 6

ఆ. కురువిభుండు భీష్మకుంభజబాహ్లిక
సోమదత్త విదుర సుబలముఖ్య

బంధుజనులు గొలువ గాంధారితోఁ గూడి
యున్న యవసరమున నొక్కనాఁడు. 7

శా. నీలాంభోధరవర్ణదేహమును సుస్నిగ్ధప్రభాదండమున్
బాలార్కప్రతిమానపింగళజటాభారంబు యజ్ఞోపవీ
తాలంకారతయున్ మృగాజినము నొప్పారంగఁగౌతూహల
శ్రీలాలిత్యత బాదరాయణుఁడు వచ్చెన్ శిష్యవర్గంబుతోన్.

వ. ఇట్లు విజయంబుచేసిన కృష్ణద్వైపాయనమునీంద్రునకు నన్నరేశ్వరుండు సభ్యజనంబులుఁ దాను ససంభ్రమంబుగా నెదుర్కొని దండప్రణామంబులు చేసి యుచితాసనంబున నునిచి కుశలం బడిగి యర్ఘ్యపాద్యాదివిధులం బూజించిన నతండు ప్రీతుండై యారాజు కుశలం బడిగి యెల్లవారలఁ గూర్చుండ నియమించి యిష్టకథావినోదంబులఁ బ్రమోదంబున నున్నయవసరంబున గాంధారరాజనందన యమ్మహాత్మునకుఁ బునరభివందనం బాచరించి కరకమలంబులు మొగిడ్చి యిట్లనియె. 9

క. ఏమివ్రతంబులు నోచిన
భామలకును మేలు గల్గుఁ బరమమునీంద్రా!
కామితవస్తుప్రదమగు
నామహితవ్రతము నాకు నానతి యీవే. 10

సీ. అనుటయు నమ్మహామౌని ప్రీతచిత్తుఁడై
గాంధారి కిట్లను గారవమున

సాధ్వి! నీదగుపుణ్యచరితంబు జనులెల్లఁ
గొనియాడి నెగడిరి కులపవిత్ర!
యతిథి సత్కారంబు నన్నదానముఁ జేసి
ఘనులైన కొడుకులఁ గన్నదాన
వైరావతము నోమ నధికసంపత్కరం
బగు నీకుఁ బుత్రుల కర్హమనిన
తే. నభ్రదంతావళము నోము నట్టి తెఱఁగు
మనుజులకు నెట్లు సిద్ధించు మాననీయ
యేవిధంబున నదియుఁ జేయుంపవలయుఁ
దగ నెఱింగించునది సవిస్తరము గాఁగ. 11
వ. అని యడిగిన నమ్మునీశ్వరుండు సంతుష్టహృదయుండై
యిట్లనియె. 12
గీ. అమరకరిఁ దేర నెవ్వరి కలవి గాదు
కనక కలధౌతముల మంట ననలతప్త
మగుట యింద్రుని కర్పితం బతివ నీదుఁ
సుతులు దెచ్చిన మృత్తిక ప్రతిమఁ జేయు. 13
క. వివిధాలంకారంబుల
దివిజకరిం బూజ సేసి తెలివిం దగు భూ
దివిజులకు నధిక తృప్తిగ
నవిరళదానంబు లొసఁగు మతిమోదమునన్. 14
వ. అని యానతిచ్చి వేదవ్యాసమునీశ్వరుండు యథేచ్ఛంజనిన
గాంధారరాజనందన సుయోధనాదిసుతశతకంబు రావించు

టయు వారు నతిమోదంబునం జనుదెంచి తల్లిచరణపద్మం
బుల కెఱంగి వినయవినమితోత్తమాంగులై యున్నయవ
సరంబున గాంధారరాజనందన సుయోధనున కిట్లనియె. 15

క. అనఘుఁడు సత్యవతీనం
దనుఁ డైరావతము నోము నానతి యిచ్చెన్
విను మీ రది తేఁగలరా
ఘనముగ మృత్తికను బ్రతిమగాఁ జేసెదరా. 16

ఉ. రెండవమాటకియ్యకొని దృప్తపరాక్రమజృంభణాఢ్యులై
యొండొరు మీఱఁగాఁ గడఁగ యుబ్బున దాఁటుచుఁ గేళ్ళు
వాఱుచున్
దండములై సుయోధనుఁడుఁదమ్ములు మోచిరి యుర్విముద్దలా
ఖండలదంతిఁ జేయుటకుఁ దా మొకపర్వతమంత వేల్మిడిన్.

వ. ఇట్లుకొనివచ్చి యామృత్తిక శిల్పిజనంబుల రప్పించి యభ్ర
దంతావళప్రమాణంబు గావింప నియమింపవలయు ననిన
వారును గళాకుశలత్వంబు మెఱసి విచిత్రచిత్రితోద్దంతంబు
లును మండితోద్దండతుండంబులును రాకాసుధాకర ప్రభా
వంతంబులగుచతుర్దంతంబులునుగా నైరావతంబుసాంగోపాం
గంబుగా రచియించి దానిపై పసిండిపక్కెర బువెట్టి నవరత్న
ఖచితంబగు కనక సూత్రావలంబంబులు దవిల్చి ఘంటికా
పంచకం బమర్చియు నానావిధభూషణజాలంబుల నలంకృ
తంబై యలంకారశోభితంబై ప్రతిమాకారంబున రజితా

చలంబు ననుకరించుచు సకలజనంబులకు నానందకరంబై
శోభిల్లినం జూచి సుయోధనుం డంతిపురంబునకుం జని
యైరావతాకారం బాయత్తం బయ్యె వ్రతంబు సేయ విజ
యంబు సేయు మనవుడు. 13

సీ. కడుసంతసంబున గాంధారి మంగళ
స్నాతయై మేలివస్త్రములు గట్టి
మృగమదఘనసారమిళితమౌ చందన
ఘనవిలేపనములు గనకరత్న
భూషణజాలంబు బుష్పదామకములు
ధరియించి పసిఁడియందలము నెక్కి
పుణ్యాంగనాజనంబులు వేడ్కఁ జనుదేర
నైరావతముకడ కరుగుదెంచి

తే. మహితమౌక్తికచ్ఛత్రచామరము లిడఁగ
నమితకళ్యాణవివిధవాద్యములు మ్రోయ
సంభ్రమంబునఁ గనుగొనుజనుల నెల్ల
దూరమున వేత్రహస్తులు దొలఁగఁజేయ. 19

గీ. ఇవ్విధంబున నేతెంచి యిందువదన
దవ్వుదవ్వునఁ బ్రీతి నందలము డిగ్గి
చేరి దండప్రణామంబు సేసి షోడ
శోపచారంబులను బూజసొంపమర్చి. 20

క. సురకరినో మిది రం డని
కరిపురమునఁ గలుగు పుణ్యకాంతలఁ బిలువన్

పరిచారకులం బంపెను
నరవర రప్పింప సుబలనందన ప్రీతిన్. 21

ఉ. చీరలు విచ్చుటాకులును జిత్రపుఁబూవులు పోఁగునూళ్ళుఁగ
ర్పూరసుగంధవస్తువులుఁ బోకలు నాకులు నానఁబాలు ఖ
ర్జూరకపిత్థమాదిఫలచూతఫలాదులు వెట్టి చేట లిం
పారఁగ వాయనంబు లిడి వారలకుం దగ నిచ్చె భక్తితోన్.

క. ధరణీసురులకుఁ దనియఁగ
గురునియనుజ్ఞను హిరణ్యగోదానంబుల్
పరితోషంబున నిడియును
బురజనులకు నిచ్చెఁ గల్పభూజముభంగిన్. 23

వ. అప్పుడు 24

క. చింతింపదు సిరిమదమునఁ
గుంతిం బిలువంగఁ జనదు కొడుకులుఁ దానున్
సంతసమున సుబలాత్మజ
యంతఃపురమునకుఁ జనియె సంచితలీలన్. 25

ఉ. అక్కడ గుంతియుం దను ననాదరణంబొనరించెఁ జూచితే
యక్కటయంచుఁ జిత్తమున నంటినచిన్నెడిపాటుతోన్ నొడల్
మిక్కుటమైన నెంతయు శమింపఁగ నోపక మందిరంబులో
నొక్కెడ మేను వైచుకొని యుండె నిరంతరఖిన్నమూర్తియై.

వ. ఇట్లున్నయవసరంబున నర్జునుండు 27

శా. ద్రోణాచార్యులశిక్ష దివ్యశరసందోహాది శస్త్రాదు ల
క్షీణప్రౌఢిమ నభ్యసించి పటుశక్తిస్ఫూర్తికిం శాత్రవ
క్షోణీపాలురు తల్లడిల్లఁగ జనస్తోమంబు లింపార గీ
ర్వాణాధీశసుతుండు వచ్చె భుజగర్వస్ఫారసంరంభుఁడై. 28

వ. ఇట్లు వచ్చి సదనంబున కరిగి నిజజనని యున్న చందంబుఁ
గనుంగొని మనంబున నిది యెట్టిదకో యని భయంబు
గదుర నెదుట నిలిచి. 29

సీ. ఇవ్విధంబునఁ జేరి వివ్వచ్చుఁ డట్లున్న
తనతల్లి చరణపద్మముల కెఱఁగి
చిత్తంబు కడకతోఁ జిడుముడి పడుచుండ
జనని నీ విట్లున్న చందమేమి
యెవ్వరివలన నీ కీ మనస్తాప మి
ట్లెవ్వరు గావించి రెగ్గు నీకుఁ
బరుషభాషణములు పలికి రెవ్వరు నిన్ను
నెదురుఁ ద న్నెఱుఁగక మదము పేర్మి

తే. గలుగు నీచుల నెంతవారలను నైనఁ
గడక గర్వంబు లుడిగించి కష్టపఱతు
నేను గలుగంగ నీ కేటి కీయవస్థఁ
గంది యిటువంటి వగలను గుందనేల. 30

చ. అనుటయుఁ గుంతియిట్లనియె నాదటనాధృతరాష్ట్రదేవి నేఁ
డనిమిషదంతి నోమఁగ మహావిభవంబున నెల్లవారలం

గనుగొని పిల్వఁబంచి తనగర్వముపెంపునఁ దన్నుఁ జూడర
మ్మనుటకుఁ జాలకెంతయు ననాదరణంబొనరించె నర్జునా.

క. కొడుకులు నూర్వురు గలరని
కడు నైశ్వర్యమునఁ గన్నుగానక మనలం
దడవఁగ నొల్లదు కంటే
బహుగుతనం బసదు కాదె పరికింపంగన్. 32

క. బాలురు మీరలు పాండు నృ
పాలుఁడు దివి కరిగె పీరిపంచలఁ బడి యీ
లీల నభాగ్యపుఁ గూటికిఁ
బాత్రైతిమి యిదియు నొక్క బ్రదుకె కుమారా. 33

ఆ. అనుచు వెచ్చనూర్పు యధికశోకంబున
బాష్పపూరనయనఁ బాలఁజూచి
యిట్టు లనియెఁ గ్రీడి నెట్టన ప్రవిజృంభ
మాణమానచిత్తమాన్యుఁ డగుచు. 34

క. తనసుతుల నూర్వురం గూ
డను మంటను గజము సేయుటకు జాలి రటం
చు నధిక గర్వమున సుబల
తనయ నినుం బిలువకున్నఁ దగ నేమి యగున్. 35

వ. అది యెట్లంటేని నాప్రతాపాతిశయంబు వినుము. 36

శా. అంభోజప్రభవాచ్యుతేశులు మదీయస్ఫారదోర్గర్వ సం
రంభప్రక్రియఁ జూచి మెచ్చ రిపుదుర్వారుండనై నేర్పునన్

రంభాది త్రిదశాంగనా సురభిమందారాది జాతంబుతో
జంభారాతిగజంబుఁ దెత్తు భవదైశ్వర్యం బవార్యంబుగన్.

సీ. దశకంధరుఁడు తొల్లి తమతల్లికై శైవ
వ్రతము సెల్లింపంగ మతిఁ దలంచి
యవలీలఁ గైలాస మదలించి యెత్తిన
నతనిసత్త్వమునకు హరుఁడు మెచ్చి
తనపురంబునఁ గల్గు ఘనవస్తుకోటు లా
తని కిచ్చి దయతోడఁ దద్వ్రతంబు
సేయించె ననుట ప్రసిద్ధంబుగా విందు
నవ్విధంబున నేను నమరపురము

తే. నందుఁ గలసంపదలతోడ నమరగజము
నిలకుఁ గొనివచ్చి వేడ్క నే నిచ్చువాఁడ
నీయడుగులాన లేకున్న నేఁడు మొదలు
శస్త్రసన్న్యాస మొగి నేను సల్పువాఁడ. 38

క. అని వీరావేశంబున
ధను వప్పుడ యెక్కు వెట్టి తద్జ్యానాదం
బున దిక్కు లగ్రువ సింహ
ధ్వనిఁ జేసి ధనంజయుం డుదగ్రస్ఫూర్తిన్. 39

మ. హరిపేరం దగ లేఖ వ్రాసి పటుదివ్యాస్త్రంబునం గట్టి స
ద్గురువుం భక్తిఁ దలంచి యగ్రజునకుం గుంతీమహాదేవికిన్

వరుసన్ ద్రొక్కుడి వారియాజ్ఞ నమరావాసంబుకై పూని స
త్వరితోత్సాహత నేసెనింద్రునిసభా స్తంభంబులక్ష్యంబుగాన్.

మ. పగిలెందిక్కులుభూతధాత్రి వడఁకెం బాతాళలోకంబు బె
ట్టుగఘూర్ణిల్లెఁబయోధులెల్లఁగలఁగెన్ డుల్లెన్ మహోల్కాతతుల్
నొగిలెన్ బన్నగరాజకూర్మములవెన్నుల్ దిక్కులున్ ద్రొగ్గఁబా
దగిలెన్ గోత్రధరాధరంబులుభయంబందెన్ సురజ్యేష్ఠుఁడున్.

వ. ఇట్లతిభయంకరాకారంబున నద్దివ్యశిలీముఖంబు శతమఖు నాస్థానసభామండపాభ్యంతర స్తంభంబు బెట్టిదంబుగాఁ గొట్టిన నట్టిదట్టంపుమ్రోత బహుళనిర్ఘాతపాతంబు చందంబు నొందిన నందుఁ గొలువున్న సురకిన్నరగరుడగంధర్వ యక్షరాక్షస సిద్ధవిద్యాధరాదులు భయభ్రాంతికలితచిత్తులై నివ్వెఱగంది యున్న సహస్రనేత్రుండును భయకంపిత గాత్రుండై యుక్కుదక్కి యొక్కింత తడవునకుం దెలిసి నలుదిక్కులు పరికించిచూచి తమసమీప స్తంభలగ్నంబైన శరంబును శరాగ్రంబున నున్న తత్పత్రికయుఁ గనుంగొని యాశ్చర్యమగ్నమానసుండై యందఱు డెందంబులు డించు వడంజేసి యాదరంబునం దగుమాట లాడి యాలేఖ తమ మంత్రిచేతి కిప్పించిన గంభీరస్వనంబున నాతండిట్లని చదివె

శా. స్వస్తి శ్రీమదమర్త్యలోకపతికిం జంభాసురారాతికిం
ధ్వస్తారిప్రకరుండు క్రీడి శరవిద్యాశాలి పుత్తెరఁగాఁ

ప్రస్తావం బగు లేఖ కుంతివ్రతముం బ్రఖ్యాతిఁ బొందింప నీ
హస్తిశ్రేష్ఠము మాకు నీవలయు నుద్యత్ప్రీతిసంధిల్లఁగన్.

సీ. ఐరావతముతోడ నాపారిజాతమ్ము
గామధేనువును జింతామణియును
రంభాదులగు నప్సరస్త్రీలు మఱియును
నమరావతీపట్టణమునఁ గలుగు
దివ్యవస్తువులును దేవగణంబులు
హస్తినాపురమున కనుపవలయు
వైభవం బొప్పార వ్రతము సేయించిన
మఱునాఁడె పుత్రుంతు మరల వాని

తే. నీకు సుతుఁడను నన్ను మన్నించువేడ్క
సేయు మది సేయవేనియు వేయు నేల
యెవ్వ రడ్డంబు వచ్చిన నీక్షణంబ
యెల్లభంగులఁ గొనితెత్తు నింత నిజము. 44

ఆ. అనియు లేఖఁ జదువ విని సురాధీశుఁడు
కటము లద్రువఁ గ్రోధకంపితాధ
రోష్ఠుఁ డగుచు భీషణోక్తుల నిట్లని
పలికె నెల్లవారు బ్రమసి నిలువ. 45

క. చూచితిరే నరుగర్వము
గోచరమై యెంత కెత్తుగొనియెం దనకుం
దోచినవి పనులు సేయఁగ
నీచక్కటి నున్నవాఁడ నే నింద్రుఁడనే. 46

క. ఏ నెక్కడ తా నెక్కడ
యే నెక్కుడునట్టి పట్టపేనుఁగు నడుగన్
దా నెంతవాఁడు; తెమ్మని
మానవుఁ డటు పనిచె దురభిమానము పేర్మిన్. 47

ఆ. బిరుదుమాట లాడి ప్రియములు పచరించి
సుతుఁడ ననుట యెంత చులకఁదనము
చంక దూఱ వెట్టి శరణార్థి యగునని
సూర యస్యనుండ యాగడీఁడు. 48

ఉ. పుట్టరె తొల్లి భూపతులు భూరిపరాక్రము లెందఱేనియుం
బిట్టలమైన మానవు లనేకులు పుట్టరె యందు వారిలో
నిట్టు లమానుషప్రుఁ బను లెవ్వరు సేసిరి యిందుఁ జెప్పఁగాఁ
జెట్టలు సేఁత వీఁడిటులు సేయ జగద్విపరీత మారయన్.

మ. త్రిదశావాసులకుం బరాభవము సంధిల్లంగ వేళయ్యెఁబో
యిది గాదేని తలంచి చూడ మనుజుం డిబ్భంగులన్ దివ్యసం
పద తెల్లం దనయున్న తాపునకుఁ గప్పం బిచ్చి పుత్తెమ్మనన్
మది లెక్కింపక యిట్లు యేసెఁ బటుబాణప్రౌఢిహూంకారుఁడై.

వ. అని పల్కి క్రోధరసాయత్తచిత్తుండై యాక్షణంబ పురుహూతుండు జీమూతవ్రాతంబు రావించి మీర లరిగి గర్వాంధస్వాంతుం డైన కౌంతేయమధ్యమునకు నివాసం బైన వారణపురం బనివారణంబుగాఁ జుట్టిముట్టి కల్పాంత సమయోద్రేకంబుగాఁ జేర్చి యేకవింశతి వాసరంబులు

బహుళనిర్ఘాతపాతాభీలంబుగ నప్పురంబు వప్రాట్టాలక
సౌధభవనహర్మ్యగోపురద్వారతోరణసహితంబుగాఁ బాడ
వడంచి ముంచి సమస్తజీవులం గాలించిరం; డతండు సేయు
తెఱంగు చూచుకొంద మనుటయుఁ దత్సభామధ్యంబున
సత్త్వాసత్త్వవిదుండైన నారదుండుదరహసితవదనారవిందుం
డగుచు నాఖండలున కిట్లనియె. 51

ఉ. ఏమి సురేంద్ర! యర్జునుని నెవ్వనిఁగాఁ గఁదలంచి యంబుద
స్తోమము నంపఁ జూచెదవు స్రుక్కఁడుదాన నుదగ్రుఁ డద్భు
తోద్దామబలాఢ్యుఁ డద్భుతవిధస్ఫురితోజ్జ్వల దివ్యబాణవి
ద్యామహనీయుఁ డన్నరుఁ డహంకృతవైరిసుశిక్షకుండిలన్.

మ. విను మాకంబము నాటినట్టిశర మావిల్కానిదివ్యాజ్ఞగా
ననఘా! యెవ్వఁడుఁ దాఁకఁగా వెఱచు నీయాలంబుఁ జాలిం
చువాఁ; రనిబీరంబులుచాలు నేమిటికి ధారాపాతముల్ చాలు
నే, వినిపింపంగనతండు వేఁడినవియీ వేయింద్ర వేవేగమున్.

మ. నరనారాయణులాదిమూర్తులు జగన్మాన్యప్రభావోన్నతుల్
ధరణీభారము మాన్పఁబూని మనుజత్వం బందినా రిప్పు డా
నరుఁడీయర్జునుఁడిట్టులయ్యిరువురున్ సంగ్రామరంగంబులోఁ
బరిమార్పంగలరింతమీఁద బహుళప్రత్యర్థిపృథ్వీశులన్. 54

క. క్రూరమహీపాలకవర
వీరులఁ బలువుర వధించి విజయశ్రీ లిం

పారఁగ నీ కెంతయు నుప
కారము సేయఁగల రింద్రి కనుమిట మీఁదన్. 55

ఉ. కావున నెన్నిచందములఁగైకొనుమా ప్రకటోక్తిపాండుధా
త్రీవరపుత్త్ర నాక్రి దగఁ దీఋట మేలగు నాకుఁ జూడఁగా
నావుడు నట్లు కాక యని నారదుపంపునఁ బార్థుపేర నా
దేవవిభుండు లేఖ యిడి తీవ్రమె పంపఁ బ్రచండనామునిన్.

చ. పనిచిన ఖేచరుండరిగి పాండవమధ్యముఁ గాంచి యింద్రుపం
పునఁ దనవచ్చినట్టివిధముం బ్రకటంబుగఁ జెప్పి లేఖ యి
చ్చిన నతఁ డగ్రజానుజవిశిష్టజనంబులుఁ దాను నుండి ర
మ్యనికరణంబుఁ బిల్చి ప్రియమారఁగఁ బత్రికఁ జేతికిచ్చినన్.

లయ. శ్రీమ దఖిలేశుఁ డజరామరగణాధిపుఁడు
భీమరిపుదైత్యమదసామజవిభేదో
ద్దామజలజాక్షుచటులామితపరాక్రముఁడు
శ్రీమహితుఁ డింద్రుఁ డభిరామము దలిర్పన్
సోమకులవార్ధిహిమధాముఁ డగు పార్థునకు
నేమమునఁ బత్రిక మహామహిమతోడన్
వ్యోమమున నుండి దగ భూమికిఁ బదంపడియు
సీమది దలంచినవి నోమునకు నిత్తున్. 58

చ. అనిచదువంగ లేఖ విని యర్జునుఁడయ్యమరేంద్రుదూతతో
ననియె మహేంద్రుపంపువినయంబునఁగైకొనువాఁడ నేనున

వ్వనజభవాచ్యుతప్రమథవల్లభు లెంతయు నిచ్చమెచ్చఁగా
ఘనతరతీవ్రబాణమునఁ గట్టెదు మన్నునుమిన్నుముట్టఁగన్.

వ. ఇట్లొనర్చిన దివ్యసోపానంబుల వెంట నైరావత పారిజాత
చింతామణిసురభిప్రముఖదివ్యవస్తునిచయంబులును నప్సరో
నితంబినీకదంబంబులును నరిచి పుత్తెంచుటయు మదీయవాం
ఛితంబు సేయున ట్టగుఁ గాని నాటికి మీఁద నెట్లగు తా
నెఱింగెడుఁగా కేమి నీవు పోయి రమ్మనినఁ బ్రచండుం డరిగి
యాఖండలుం గాంచి తాఁబోయివచ్చిన తెరంగును నయ్యు
ధిష్ఠిరానుజుం డాడినగర్వవాక్యంబులును దేటపడ విన్న
నతండు నారాయణసఖుండు నమానుషచరిత్రుం డగుటం
జేసి మాననీయుం డగు నని పురందరుండు పరమానందం
బునుం బొంది యంగీకరించి తదనంతరంబ 60

క. ఆవిధ మంతయుఁ దెలియఁగ
దేవనదీసూనునకును ధృతరాష్ట్రునకుం
భూవర! ధర్మజుఁ డెఱుఁగం
గా వినిపింపఁగఁ దదాజ్ఞఁ గైకొని యెలమిన్. 61

క. నానాదేశంబులఁ గల
భూనాథుల నెల్ల దంతిపురి కరుదేరం
గా నియమింపఁగఁ జారులఁ
బూనికమైఁ బనిచె ధర్మపుత్రుం డెలమిన్. 62

వ. అట్లు పనుచుటయు 63

మ. అమితస్యందనవారణాశ్వభటసైన్యానీకముల్ గొల్వ భూ
రమణుల్ వచ్చిరి హస్తినాపురికి విభ్రాజిల్లఁ దత్సైన్యభా
రమునం బెల్కుఱె దిగ్గజాహికిటికూర్మశ్రేణి యాటాడ న
య్యమపుత్త్రానిలజార్జునుల్ వెలుచ నిత్యానందముంబొం
[దఁగన్. 64

క. కెందామరపుష్పంబులు
నెం దుండునొ కుంతి నోచ నేగతి వచ్చున్
బొందుగ నాపుష్పంబుల
కందువ మున్నెఱుఁగ భువిని గలవో లేవో? 65

వ. అనుచు నయ్యర్జునుండు పెద్దయుం బ్రొద్దు విచారించి లంకా
నగరంబునం గలవని నిశ్చయించి. 66

ఉ. శ్రీమహనీయదైత్యకులశేఖరుఁడైన విభీషణుండ! సం
గ్రామయశోవిలాసుఁ డరిరాజభయంకరమూర్తియైన సు
త్రామసుతుండు క్రీడి విదితంబుగఁ బంపిన లేఖ; మాకుఁ గెం
దామరపుష్పముల్ వలయు దానవనాయక పంపు పెంపునన్

గీ. అనుచు నది యొక్క శరమున నంటఁగట్టి
యేపు దీపింప గాండీవ మెక్కు వెట్టి
బాణ మరివోసి లంకపైఁ బాఱ నేసె
జలధి యంతయుఁ గడుభీతిఁ గలఁగఁబడఁగ. 68

క. ఊర్జితులు రాక్షసేంద్రులు
నిర్జితు లగుచు భీతి నెరయంబడఁగా

నర్జునుఁ జేసినబాణము
గర్జిల్లుచు లంక మేడకంబము గట్టెన్. 60

వ. తదనంతరం బావిభీషణుండును మేడకంబమునాటినశరంబుఁ జూచి యత్యాశ్చర్యహృదయుండై యాయున్నపత్రికఁ దనకరణంబుచేతఁ జదివించి సంతోషించుకొని కొలువు గలయం గనుంగొని 70

ఉ. ఆమనుజారి చూడ నతివిస్మయమౌ నిదియిట్టిసాహసం
బీమహి యేలువారలకు నేయఁగమందును లేదు వీఁడు శ్రీ
రామసమానుఁడౌ ననుచు రాక్షసవీరులదిక్కుఁజూచి కెం
దామర లర్థిఁ దేఁబనిచె దానవనాథుఁడు తత్క్షణంబునన్.

ఉ. ఏలినవాని పంపుగొని యేడ్తెఱదైత్యులుపోయి పుష్పముల్
చాలినయన్ని కోసికొని సాగరమంతయుదాఁటి లావునన్
వాలినయట్టి దానవులు వాసవనందను మందిరంబులోఁ
దాలిమితోడఁజొచ్చి నరుఁ దక్కఁగ నేరి కదృశ్యదేహులై.

క. కెందామర లాయర్జును
మందిరమున నునిచి మగుడ మనుజాశను లా
నందమున లంక కరిగిరి
పొందుగ గాండీవిమహిమ పొగడుచు నసురుల్. 73

ఉ. శ్రీమహనీయుఁ డర్జునుఁడు చెచ్చెరఁదెచ్చిన వానిఁ గుంతి
కెందామరపుష్పరాశిఁ గని తద్దయు నచ్చెరువంబుతోడుతన్

గామమదాపహారుఁ గటికంఠునిఁ బూజ లొనర్పఁగంటి నా
నోముఫలించె నంచుమదినూల్కొను వేడుక సంతసిల్లఁగన్.

ఆ. సవ్యసాచి యపుడు జననినోమునకుఁగా
దివిజ లభినుతింప దివికి భువికి
నంప తెరువు గట్టి యైరావతముఁ దెచ్చు
టద్భుతంబు చూత మని తలంచి. 75

వ. ఇట వచ్చినరాజలోకంబు నెల్లనుం ధర్మనందనుం డయ్యై
విధంబుల సంభావించి తగునివాసంబుల విడియించి మజ్జన
భోజనాది కృత్యంబుల నియోగించి మహాహూర్తికాను
మతంబున నొక్క శుభదినం బంగీకరించి పురం బలంక
రింపఁ బంచిన 76

సీ. కమ్మగొజ్జఁగినీటఁ గస్తూరి మేదించి
యలికిరి వేదికాతలము లెల్ల
ఘనసార శకల ముక్తాఫలప్రతతుల
వెలయంగ ముగ్గులు వెట్టి రెలమి
భాసురకనకరంభా స్తంభములు పూన్చి
రమరంగ మణితోరణములు గట్టి
చిత్రపట్టాంశుక శ్రేణిఁ గల్వడములు
గట్టిరి విపణిమార్గముల నెల్లఁ
గమలకల్హార కేతకక్రముకసార
శోభితంబుగఁ గరిపురి చూడ నొప్పెఁ

బ్రిజల కెల్లను గన్నులపండువగుచు
బహుళసంపద సురపురపాటి యగుచు. 77

వ. ఇవ్విధంబునఁ బురం బభినవశృంగారం బయ్యె నప్పు డద్రు
నుండు, 78

క. లాలిత గంధాక్షత పు
ష్పాలంకారముల వలన ననిశంబు జయ
శ్రీలకు నెలవైన ధను
శ్శాలకు నేతెంచె నధికసంరంభమునన్. 79

శా. సంతోషంబునఁ జూచురాజులకు నాశ్చర్యంబు దీపింప ని
శ్చింతాత్ముం డయి యగ్రిజన్మజననీశిష్టాగ్రిజన్మాళి క
త్యంతప్రీతి నమస్కరించి మది బ్రహ్మబ్రాక్ష భూతేశులన్
గుంతీసూనుఁడు నిల్పి పుచ్చుకొనియెం గోదండముద్దాముఁడై.

వ. ఇవ్విధంబున 81

మ. విలులీలం గొని యెక్కువెట్టిఘనమౌర్వీరావముల్ దిక్కటం
బులు భేదింపఁగ నస్త్రసంతతి నభోభూభాగమధ్యంబునన్
లలి సోపానపథంబు గట్టె ఘనలీలం జూచు భూపాల పం
క్తుల కత్యద్భుతహర్షలీలవొడమన్ దుర్దాంతదోర్దర్పుఁడై.

క. మొదలొకటి యొకటి పదియై
పదినూఱయి నూఱు వేయి పదిలక్షలునై
పదికోటు లర్బుదములై
తుది నగణితమై కిరీటితూపులు నెగడెన్. 83

క. కరిపురిబహిరంగణమును
సురపురివప్రంబుఁ దాఁక సోపానచయం
బరుదుగ నరుఁ డొనరించెం
గరశరకుశలత్వములు పొగడ్తకు నెక్కన్. 84

చ. జనవర! సవ్యసాచి శితసాయకహేతినితాంతవేగసం
జనితమహాసమీరమునఁ జవ్వనఁ గూలె గులాద్రులబ్బులె
ల్లనుబరిఘూర్ణమానవికలత్వమువొందెఁబయోదమాలికల్
మునిసె దిశాతటంబుల నదుల్ వెనుద్రొక్కెఁ గలంగె లో
కముల్. 85

ఆ. సురలు బెగ్గడిల్ల సురవిభుఁ డాశ్చర్య
జలధిఁ దేలి సవ్యసాచిబలము
జూచి యాత్మ మెచ్చి సురలతో నున్న ది
క్పాలవరులతోడఁ బలికె నెలమి. 86

చ. మును కపిసేన తోడుగ సముద్రముఁ గొండలచేత సేతుబం
ధన మొనరించె నంత రఘునాథుఁడు నేఁడు కిరీటి తూపులె
ల్లను గొని యూడ బట్టబయలం బలుచిత్రముగాఁగ బాణబం
ధన మొనరించి మిన్నునకుఁ దాపలుపెట్టె జగత్ప్రసిద్ధిగన్.

ఉ. కావునఁ బార్థువాంఛితము గ్రక్కున నించుట యుత్తమంబ నై
రావతదంతి నిచ్చుటకి రాఁ బనుపం దగువారిఁ బంచె న
ద్దేవవిభుండు వారుఁ జని దిగ్గజరాజు నలంకరింప నా
నావిధవస్త్రపుష్పరచనాగరిమం బొనరించి రిమ్ములన్. 88

వ. మఱియు బహురత్నఖచితస్ఫురితాభిరామం బైన హాటక
ల్యాణంబును గండస్థలోద్భూతదానధారామోదలుబ్ధభ్ర
మన్మధుకరఝుంకారప్రవర్తమానలలితకనకఘంటికాసహ
స్రంబును శరజ్జీమూతకలధౌతచంద్రచంద్రికాప్రకాశం బైన
చమరవాలజాలంబును ననవరతాభినవపరిమళవికచాయ
మానసస్తచ్ఛదప్రసూనదామంబును వివిధప్రకారంబుల
శోభితంబుఁ జేసి యభ్రదంతావళం బాఖండలు నాస్థాన
మంటపంబునకుఁ దెచ్చుటయు నతండు నయనాబ్జసహ
స్రంబు నెలమిం బొంద నమరపురకాంతాజనంబులును
దుంబురు నారదాదులును

గీ. కామధేనుచింతామణికల్పకములు
గరుడ గంధర్వ యక్షకిన్నరగణంబు
సిద్ధవిద్యాధరామర శ్రేణి నెల్ల
నమరకరితోడఁ గరిపురి కమరఁ బనిచె. 90

చ. పనిచిన నాక్షణంబ సురపాలకునాజ్ఞ వహించి వేడ్క నె
క్కొనశతకోటిసంఖ్యసురకోటులు గొల్వఁగ నభ్రదంతి య
త్యనుపమలీల వచ్చె విజయాస్త్రనిబద్ధవిశుద్ధమార్గమం
దనఘమహాద్భుతం బెసఁగ హస్తిపురంబున కశ్రమంబునన్.

ఉ. అంత నజాతశత్రుఁడు నిజానుజవర్గము బంధులోకమున్
శాంతనవాంబికేయకలశప్రభవాదులుఁ దాను నెంతయున్

సంతస మంది ఫాలమున సంగతిఁ జేర్చిరి మోడ్పుచేతు ల
ల్లంతలఁ జూచుచున్ సురగణావళికిం బులకాంకురాంగులై.

ఆ. అపుడు భూతలమున కవతీర్ణలై పుర
బాహ్యమున నిలిచె సుపర్వసమితి
విజయుఁ డరిగి యట్టివృత్తాంత మంతయు
విన్నవించెఁ దల్లి వెఱఁగు నొంద. 93

మ. విజయుంగాఁగిటఁజక్కఁ జేర్చి త్రిజగద్విఖ్యాతిగా నేఁడు పాం
డుజనాధీశ్వరభోజవంశములు రెండున్ బావనం బయ్యె నీ
భుజసత్వాతిశయంబుచే ననుచునుబ్బుం బ్రేమయుంగుంతికా
త్మజనింపన్ వ్రతమాచరించుటకు నుత్సాహంబు శోభిల్లఁగన్

క. బహువిధపుణ్యజలంబుల
విహితస్నానంబు సేసి వెలయు దుకూలో
ద్వహయగుచుఁ బుణ్యకాంతా
సహగతి గాంధారికడకుఁ జని వినయమునన్. 95

వ. అద్దేవిపాదంబులకుఁ బ్రణామంబు సేసి కరకమలంబులు
మొగిడ్చి కుంతి యిట్లనియె. 96

క. తెచ్చె సురేంద్రునికరి వి
వచ్చుం డిదె నేఁడు దివ్యవస్తుచయముతో
నచ్చుటకి నోము నోమఁగ
విచ్చేయుం డిపుడు మీరు వేగఁ బనినన్. 97

క. తొలుతఁ దననోచు నప్పుడు
తలఁపక యున్నట్టి బేలుఁదనము మదిలోఁ
దలపోసి సుబలనందన
'చెలియల! నే రాను నీవ సేయుము వ్రతమున్.' 98

సీ. అనఁ గుంతి సుబలునితనయతోఁ బేదల
మని తలంచియు రాక యునికి తగునె
జనులు మృత్తికఁ జేసికొని నోమ నైరావ
తము దెచ్చు టది పేదతనమొ యనిన
నత్తేజమునకు నీ వర్హురాలవు గావె
నీపట్టిఁ బార్థు మన్నింపరాదె
యనిన నైనను నోమునప్పుడు ప్రియమున
నేను నిన్ బిలువమి నింత పుట్టె
తే. నట్లు గావున రాను బొమ్మనఁగ నపుడు
పాండుభూపాలుసతి యొండు పల్కు లుడిఁగి
చనియె గంగాతనూజాతు సదనమునకు
వినయమును సంభ్రమంబును బెనగొనంగ. 99

వ. అట్లరిగి విదురసహితుండై యున్న శాంతనవు పాదంబులకుం బ్రణమిల్లి తాఁబోయి సుబలతనయతో నాడినమాటలును దదీయభాషణంబులును 100

చ. తెలియఁగ విన్నవించుటయు దేవనదీతనయుండు సాధ్వి! నీ
పిలుచుటలెస్స, యీవ్రతము ప్రీతిదలిర్పఁగఁ జేయుచుండియు

ప్పొలఁతియయుండనిమ్ము మణిభూషణముల్ కనకాదులెల్లవి
చ్చలవిడిసీప్రగ్గె కొనుము సమ్మతిసేయుము దానధర్మముల్.

వ. అనిపల్కి మందాకినీనందనుఁడు పరమానందంబునుంబొంది
బాహ్లిక సోమదత్త ధృతరాష్ట్ర కృపాచార్యాది మిత్ర
గురువర్గంబును దండనాథభటనికరంబులును నుత్సవాలోకి
నోత్సుకులై వివిధదేశాధీశ్వరులతో నడువఁ గనకరత్న
మయాందోళికారూఢయైయున్న కుంతీమహాదేవి ము
న్నిడుకొని భేరికాంస్యకాహళవేణువీణాది మంగళవాద్యం
బులు మొఱయఁ గవిగాయకవందిమాగధ పాఠకస్తోత్రం
బులు సెలంగ వేత్రహస్తు లెడనెడ సందడిఁ జెలంగ మంద
యానంబునం బురంబు నిర్గమించి బంధురసుపర్వగంధసిం
ధురం బున్నయెడకుం జనుదెంచె నయ్యవసరంబున 102

చ. లలితసుగంధపుష్పసమలంకృతి నొప్పుచుఁ గుంకుమచ్ఛటా
కలితశరీరముల్ మెఱయఁగా మణిభూషణచారువస్త్రముల్
పొలుపు వహించి యచ్చటికిఁ బుణ్యసతీనివహంబువచ్చెనిం
పులుదళుకొత్తఁ బాల్కడలిపుత్రివిలాసపుమూర్తులోయనన్.

సీ. మదనాంబకంబులు మగమీల బెళుకులుఁ
గలిగెడు నిడువాలు గన్నుఁగవయు
హిమకరబింబమ్ము హేమదర్పణములుఁ
దెగడంగఁ జాలిన నగుమొగములు
నిందిందిరంబులు నిండ్రనీలంబులుఁ
గుఱుచ సేయఁగ నొప్పుకుంతలములు

... ...

తే. నసదుకాంఁదీగలును సైకతసమకటులు
గలిగి చూడ మనోహరాకారు లగుచు
సరవిఁ బురవారకామినీసమితి సెలఁగెఁ
దరళకలకాంచినూపురధ్వనులు సెలఁగ. 104

ఆ. అందలంబు డిగ్గి యైరావతముఁ జేరి
యధికభక్తి నాత్మ నలరి కుంతి
దేవి గంధపుష్పదీపధూపాదుల
నర్చనంబు లిచ్చి యర్థిఁ బ్రొక్కె. 105

మ. వరుసం గల్పకకామధేనువులు గీర్వాణప్రతానంబుఁ బెం
పరుదారంగ యథావిధానముల నభ్యర్చించి రంభాది ని
ర్జరకాంతావళితుంబురుప్రభృతులున్ సంతోషముం బొందనా
దరణంబొప్పఁగ గారవించెఁ ద్రిజగత్ప్రఖ్యాతపారీణతన్.

వ. తదనంతరంబ 107

సీ. అనతిదూరంబున నఖిలపావని యైన
భాగీరథికి నేఁగి పరమభక్తి
గౌరీస్వరూపంబు ఘనవాలుక సమర్చి
వివిధార్చనంబులు వెలయఁ జేసి
సాంగంబుగాఁగఁ బుణ్యాంగనావళి కెల్ల
హర్షంబుతోడ వాయనము లిచ్చి
యగ్రజన్మశ్రేణి నపరిమితంబుగా
ధాన్యభూధేనుసంతతులఁ దనిపి

యాదరంబునఁ బిలిచి దీనార్థిజనుల
చిత్తములు ప్రీతినొంద నీప్సితము లొసఁగి
మఱియు నేతెంచెఁ గుంతి యమందలీల
మానితం బైన దివిజసామజముకడకు. 108

ఉ. వచ్చి తగంగఁ బాండుజనవల్లభుదేవి ప్రదక్షిణంబుగా
వచ్చి నమస్కరించి సురవారణపుంగవు నెక్కె వేడ్కఁ బెం
పచ్చుగఁ బ్రీతితో గురుజనానుమతంబునఁ గూడి రాఁగ వి
వ్వచ్చుఁడు నన్నదమ్ములును వారనివేడ్కలనుల్లసిల్లఁగన్.

మ. వరుసం గల్పిత పారిజాతసుమనోవర్షంబు చిత్రంబుగాఁ
గురిసెన్ దోడనె దుందుభుల్ సెలఁగెనత్యుగ్రంబుగా నొక్కటన్
మొరసెం దివ్యవిలాసినీనటన లామోదంబు సంధిల్లఁగా,
నెరసెం దుంబురునారదాదివినుతుల నిండారి మిన్నందఁగన్.

వ. అయ్యవసరంబునం బురందరోపదేశంబున నతిరమణీయం
బగు ప్రాలంబమాలికాలంకృతం బై బహుళసత్కృత్తిపరివృతం
బగు రాకాసుధాకరబింబంబు ననుకరించు ధవళచ్ఛత్త్రంబును
ననేక రమ్యరత్నస్థాపితంబులగు చామీకరదండమండి
తంబులై యాఖండలాఖండితలీలాభీలంబగు చామరవాలం
బులు ధరియించి బృందారకసుందరులు మందానందంబునం
గొలువఁ గుంతీమహాదేవి యుభయపార్శ్వంబులు బలసికొలువ
సిద్ధవిద్యాధరాదిఖేచరగణంబులును సకలభూసురనివహం
బులును నలుదెసలు బలసికొలువ భీష్మధృతరాష్ట్రాదిరాజలో
కంబును ధర్మజభీమార్జుననకులసహదేవులును నాత్మజనం

బులునుం బ్రమోదభరితులై చనుదేర విప్రాశీర్వాదంబులు
మేదురంబు లగుచు రోదసీకుహరపూరితంబులై చెలంగ
ముందఱ వందివారక జనంబులు విజయాంకమాలికాపఠ
నం బొనరింప నత్యంతదర్శనసుందరం బగుచు మందయా
నంబునం బురంబుం జొత్తెంచు నెడ. 111

చ. పొలఁతులకుం బ్రయోజకపుఁబుత్రులునూఱ్వురు నేలచాలఁడే
బలవదరాతిభంజకుఁడు పార్థునిఁబోలుకుమారుఁడొక్కరుం
డలరఁగ వీరమాత యగునట్లుగ నేమితపంబు సేసెనో
యిలఁదొలి మేనఁగుంతిజగదేకమహోన్నతిఁబొందెనెంతయున్.

వ. అనుచు నయనానందకరంబుగాఁ గనుంగొనుచు నుండి రా
సమయంబున. 113

క. కరిపురిసురపురితరుణులు
వరలావణ్యముల నొక్కవరుసైయున్నన్
నరసురనికరం బెఱుకకు
నరిదై భేదింప దనిమిషత్వము కతనన్. 114

గీ. ఇవ్విధంబునఁ బురమున కేసక మెసఁగి
వచ్చి నిల్చిన మందిరద్వారభూమి
నిలిపి యైరావతము డిగ్గి నెలఁత లెలమిఁ
గొలువ నభ్యంతరమునకుఁ గుంతి యరిగె. 115

క. సకలనరపాలకాంతా
నికరంబుల నాదరమున నెయ్యంబున భో
జకసుత పౌర పురంధ్రీ
పరికరంబును బోవఁబనిచె బహుమానమునన్. 116

ఉ. అత్తఱి సవ్యసాచి దివిజావళిఁ జూచి మదిం బ్రియంబు ద
ళ్కొత్తఁగఁగుంతినోముభువనోన్నతిసెందెఁజనుండుమీరుస
ద్వృత్తమనస్కులార యతివేగమునంబురుహూతుపాలికిన్
మత్తకరీంద్రుఁదోడ్కొని క్రమంబుననమ్ములత్రోవనిమ్ములన్.

చ. అనిపలుకం బ్రమోదమున నయ్యమరావతికింసురౌఘముల్
చని సురనాథుఁ గాంచినఁ బ్రసన్నతనొందె నతండునంత న
ర్జునుఁడొగి మున్ను కట్టినయిషుప్రకరోన్నతమార్గ మెల్లఁ దు
త్తునియలుగాఁగ నేసెవిబుధుల్ మది భీతిదొలంగిమెచ్చఁగన్.

వ. అని చెప్పిన వైశంపాయనుం డిట్లని తలంచె 119

సీ. విశ్వవిశ్వంభరా శాశ్వతోన్నతిజనుః
పాలనాంచిత ధనుఃపాణిచేతఁ
బ్రణతభూవరశిరోమణిగణవిస్ఫుర
త్పృథులశాశ్వతపాదపీఠుచేత
సురుచిరమృదువాక్యసురకామినీమనో
మోదితస్పృహణీయమూర్తిచేతఁ
జక్రివాళవిశాలశైలోన్నతస్థలీ
కేళీవిహార సత్కీర్తిచేతఁ

తే. గ్రీడిచేత గగన కీలితదివ్యాస్త్ర
కారచితాధ్వకీర్తి సరణిచేత
నిఖిలలోకములకు నేత్రసుపర్వమై
యెంతయును జెలంగెఁ గుంతినోము.

జైమిని భారతములోని

కుశలవోపాఖ్యానము.

[ఈవచనకావ్యము రచించిన కవి సముఖ వెంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు. ఈయన తండ్రియగు మీనాక్షినాయకుఁడు మధురరాజ్యమును క్రీ. శ 1623-1659 వఱకు పాలించిన తిరుమలనాయకునికడ మంత్రిగా నుండినట్లు ప్రవాదముకలదు. మీనాక్షినాయకుని కుమారుఁడగు ప్రకృతకవి క్రీ. శ 1660-1700 మధ్యకాలమునఁ బ్రసిద్ధుఁడై యుండును. జైమినిమహాముని వ్రాసిన సంస్కృతభారతమును జైమిని భారత మందురు. దానిని బదునేనవ శతాబ్దమునఁ బద్యకావ్యముగ పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి తెలిఁగించెను. సంస్కృతగ్రంథమును ఆంధ్రీకరణమును జతపరచి వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁ డీవచన కావ్యమును బ్రౌఢము రసవత్తరము నగు శైలిలో వ్రాసెను.

అరుదుగ లభించు ప్రాచీనవచనకావ్యములలో నిది యొక్కటి. ప్రకృతకథాంశము మూఁడునాలుగు ఆశ్వాసములనుండి యిందుఁ జేర్చితిమి. వచనశైలి ధారాళముగ నిర్ణీతముకాని కాలమున జనించిన దగుటచే నీకబ్బమున వాక్యములు పెద్దవిగ నున్నవి.]

జనమేజయుండు జైమినిం గనుంగొని సీతాకుమారుం
డైన కుశునితో శ్రీరామచంద్రుం డేమిటికి యుద్ధంబు సేసె
ననిన మునీంద్రుండు నరేంద్రునిం జూచి దురితహారంబును
శుభకరంబును మనోరథప్రదంబును విఖ్యాతంబును నైన కుశల
వోపాఖ్యానంబు వినిపించెద సావధానచిత్తుండవై వినుము.
శ్రీరామభద్రుండు తండ్రిపంపునఁ బదునాలుగు సంవత్సరంబు
లరణ్యంబునం దపంబుగావించి రావణకుంభకర్ణ మేఘనాద
ప్రముఖ రాక్షసుల సమయించి, తనప్రవేశంబువలన నలునిం
బావనంబుసేసిన జానకీదేవిం జేపట్టి, సౌమిత్రి విభీషణ సుగ్రీవ
జాంబవత్ప్రముఖులైన యోధవీరులు గొలువ నయోధ్యా
నగరంబునకు వచ్చి, పురజను లెదుర్కొనఁ బుష్పకంబుడిగ్గి
వసిష్ఠమహాముని కభివాదంబొనర్చి తల్లులకు మ్రొక్కి, తనకు
వందనంబుసేసిన భరతశత్రుఘ్నులఁ గౌఁగిటంజేర్చి సుమం
త్రుండు మొదలగు మంత్రుల సంతాపంబు దీఱ వారివారి
నాదరించి పతివియోగదుఃఖితయు నిజవియోగక్లేశితయు నైన
కౌసల్యకడకుం జని దండప్రణామం బొనర్చుటయుఁ దనయుని
గౌఁగిటంజేర్చి గద్గదస్వరంబున "అన్నా! రాఘవా! మున్ను
వసిష్ఠాదిమునులు నన్నుం జూచి 'నీకుమారుం డక్షయకుమా
రుం డాద్యుండు నప్రమేయుండు నచ్ఛేద్యుండు నభేద్యుండు
నఖిల లోకాధీశ్వరుండు' నని పలుకరించిన దబ్బఱగా నెంచి
యుండితి. ఇప్పుడు జలధిబంధనంబును దశముఖసంహారంబును
జేసి బ్రహ్మరుద్రాది దేవతాపూజితుండవై యేతెంచుటకతనఁ

దద్వాక్యంబులు నిజంబులని తోఁచె'నని పలుకు నంబపలుకు
లకు శ్రీరఘువీరుఁడు సంతసించుచుఁ బురందర వైభవంబున
నయోధ్యకు వేంచేసి పట్టాభిషిక్తుండై రాజ్యపరిపాలనంబు
సేయుచుండ, వృక్షంబులు సర్వకాలంబులందును గిసలయ
కుసుమఫలభరితంబులయ్యె, ధేనువు లపారంబుగా క్షీరంబు
లీయందొడంగె. తగినపతి దొరకుటవలన ధరణీతరుణి నిశ్చల
త్వంబు నొందె. తస్కరభయంబులు సున్నయయ్యె. పుత్ర
శోకంబులు లేవయ్యె. వైధవ్యంబులురావయ్యె. ప్రాణులురోగం
బు లెఱుంగ రైరి. నెల మూఁడువానలు కురియసాగె. ధాత్రీ
తలంబు దున్నకయ పండె. ధారణపోఁకకుఁ బుట్టెఁడయ్యె.
ఈతిబాధ లొక్కటి లేవయ్యె. ఇవ్విధంబున శ్రీరామచం
ద్రుండు గుణత్రయంబు తోడంగూడిన పరతత్త్వంబు చందం
బున ననుజత్రితయంబుతోఁగూడ జలధివలయవేల్లితంబైన
జగతీతలంబు నేలుచు సీతాసమేతంబుగా నిష్టోపభోగంబు
లనుభవించుచుఁ దొమ్మిదివేలసంవత్సరంబులు ధాత్రీపాల
నంబు సేసి "యపుత్రులకు లోకంబు లేదుగదా" యని యూ
హించి మనుజమాత్రుని చందంబునఁ బిత్రూణంబు దీఱు
నుపాయంబు యోజనసేయుచుఁ బుత్రార్థియై సంతాపంబునఁ
గుందుచుండ, జానకి శ్రవణానక్షత్రచతుర్థపాదంబునఁ జరమ
లగ్నంబున జననిం బట్టణంబు వెడలింపం జాలు ముహూర్తం
బునఁ బ్రథమఁ గర్భంబు దాల్చె

అంత నాలవమాసంబునఁ గడపటిదినంబు ప్రభాత కాలంబున లక్ష్మణుండు సీతాదేవిం గొనిపోయి యడవిలో విడచి వచ్చునట్లుగాఁ గలఁ గని దిగ్గనలేచి మనంబునం గలంగుచు సంధ్యాది విధులు నిర్వర్తించి గురుండైన వసిష్ఠమహామునితో నిశాచతుర్థయామంబునం గన్నకలతెఱం గెఱింగించిన నమ్మునీంద్రుఁడు రఘూద్వహుం జూచి "భావికార్యంబుగాక మానదు. శీఘ్రంబుగా జనకపుత్రికిఁ బుంసవనాది కర్మంబు లాచరించి గర్భసంరక్షణంబు సేయందగుఁ దమ్మునిం బంపి సత్వరంబుగా జనకుని రప్పింపుము. ఐదవమాసంబునందు శుక్లపక్షసప్తమీ దినంబున నిరుపురకుం జంద్రతారా బలంబులు పొసంగి యున్నయవి. నాఁటికి ధనుర్లగ్నంబున సీమంత పుంసవనంబులు సేయందగినయవి" అని ముహూర్తనిర్ణయంబు సేసిన రఘువీరుండు జనకునిం దోడ్కొనివచ్చుటకు సౌమిత్రిం బనిచి వసిష్ఠ వామదేవాదు లునిచిన లగ్నంబునఁ బండ్రెండు గడియలకు దూరంబు చౌకంబుగా నింద్రనీలమయంబులును వజ్రఖచితంబులును వైడూర్య నిర్మితంబులును దప్తకాంచన ఘటితంబులు నైన స్తంభంబులు నిలిపి పెండ్లిచవికె వేయించె.

తదనంతరంబ జనకమహీపతియు యుధాజిత్తు మొదలయిన బంధువులు వచ్చుటం జేసి సప్తమీదినంబున వసిష్ఠ మహాముని వామదేవాదులతోడం గూడ నాజ్యతిలచరు హోమంబులు గావించి సీతాదేవి కొప్పున ములుపంది ముం

ద్లతోఁగూడ సూత్రవేష్టనంబు సేసి, గోదుమపూసల పేరు సత్తికాయపూసలపేరు నాగమోక్తవిధానంబున నాజగదంబ గళంబున నిలిపి, శంఖభేరీమృదంగ ఝల్లరీమురజ గంభీరధ్వనులు దిశామండలంబు నిండ బ్రాహ్మణులకుఁ గనకరత్నాంబరగజతురగాది దానంబులు గావించి, మహీసురులతోడం గూడ బాంధవులం బంతులు తీర్చి బంగరుపళ్ళెరంబులం బహువిధాన్నంబులు భుజియింపఁ జేసి భూసురాశీర్వాదంబులు గైకొని మహోత్సవంబు సేయుటయు జనకమహారాజాత్మజ కోరిక నెఱవేఱుటవలన నానందభరిత మానసుండై యమ్మహోత్సవంబు చూచి తనయేలు రాజ్యంబు నెల్ల నల్లునకొసంగి, విశ్వామిత్రునితోఁ గూడఁ దపోవనంబునకుం జనినఁ గాకుత్స్థుండు సర్వసర్వంసహావలయంబు నేకాతపత్రంబుగా నేలుచున్న యెడ నొక్కనాఁ డేకాంతంబున జానకీకాంత కాంతునితో నిట్లనియె. "వల్లభా ! నాయుల్లంబున నొక్క కాంక్ష యున్నది. నీవు నెఱవేర్పవలయు. గంగాతీరంబునం దపంబు సేయు తపసియిల్లాండ్రతోడంగూడ వనంబుల విహరింపుచు నుండఁ గోరెద" అనిన రావణాంతకుండు నుంకె జల్లన నీయొప్పులకుప్ప యింతయొప్పని కోరిక గోరునే? యని వగలం బొగులుచుఁ దొల్లి పదునాల్గుసంవత్సరంబు లడవులలో నిడుములు పడినదియునుం జాలక, యిప్పుడు నదియ కోరె.

నేను తొలుతఁగన్న దుస్స్వప్నం బను లతికకిది ఫలం బయ్యెనని నిశ్చయించి "కానిమ్ము! యటులకానిమ్ము రేపటికి నిన్ను వనంబులకుం బనిచెద" నని యభ్యంతరమందిరంబున కయ్యంతి ననిచి యున్నసమయంబునఁ బ్రతీహారి యరుగుదెంచి "పౌరవృత్తాంతంబులు దెలుపుటకుఁ జారులు వచ్చి యున్నవా" రనిన రఘువీరుండు వారలం బిలిపించిన నందఱు వందనంబులుసేసి కేలుమోడ్చి వరుసగా నిలుచుటయు, "నేఁటి కెవ్వియేనియు వింతలు గలవేని దెలుపుఁడు. నన్ను నాతోఁ బుట్టుగుల జనకనందన నుద్దేశించి జను లేమనియెదరు? వెఱవక పలుకుం" డనినఁ జారులు భయకంపితులయి "దేవా! తారకమంత్రంబునకు నీ వర్థము. పంచమహాపాతకంబు లని యెడి చీకట్లకు దేవర నామాక్షరంబులు చండభానుకిరణంబులు. త్రిలోకపావనుండవైన నిన్నుం దలంచినయంతఁ బాపంబులె పుణ్యంబులగు. అట్టిదేవరతోడ నుష్టచిత్తులైన వారల మాటలు పలుక నలికెదము. అయినను స్వామివార లానతిగు టంజేసి వినినమాట దాఁపక తెలిపెదము. 'ఈపురంబున నొక్కచాకిత, మగండు తిరస్కారంబు సేసె నని యలిగి పుట్టి నింటికిం బోయినం దానితండ్రి 'కూఁతురా! జనంబుల దేహంబులు సోఁకి మయిలవడినకోకలు శుద్ధి సేసి ధారణయోగ్యంబులు సేయునట్టి యుత్తమకులంబునకు మయిలఁ గల్పించితివి. నాఁటిజగడం బింటిలోననె యడంపక యింతదూరంబు వచ్చుట

తగవుకాదు!' అని కూతుం దోడ్కొని యల్లునికడకు వచ్చిన వాఁడు నెయ్యి వోసినయగ్నిచందంబున భగ్గున మండుచు “నిల్లు వెడలి నాలుగుదినంబులు వేఱొకచోట నుండి మగుడ నాకడకు వచ్చినపడంతి నేలుటకు రక్కసుండు గొనిపోయిన సీతం దెచ్చికొనిన రాఘవుండను గాను” అని యన్నిచుండు దుర్భాషలు పలికినఁ జెవులు మూసికొని వానిమామ కొమరితం దోడుకొని యింటికిం బోయె. మలినాంబరములకు నిడఁగా మిగిలిన యెంగిలిగంజిఁ ద్రావుచుఁ బొట్టపోసికొనునీచునియందు నిట్టిదుర్గుణంబులె కాని మంచిమాట లేమిటికిం బొడము! ఐన నీవృత్తాంతంబు దేవర కెఱింగింప వచ్చితి” మనిన మనుకులతిలకుండు మనంబున జల్లన మేను మ్రాన్పడఁ గొంతతడవుండి ధైర్యంబవలంబించి చారులం బొమ్మని యారాత్రి నాలవజాము బ్రహ్మకల్పంబు గడపినకరణిం గడపె.

అనంతరంబ వేగుటయు భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులు సత్వరంబుగా రామభూమీశ్వరుసమ్ముఖంబునకు వచ్చి చింతాక్రాంతుండును వివర్ణవదనుండును బాష్పాకులితనేత్రుండును నై రాహుగ్రస్తుం డైనపూర్ణచంద్రుండునుం బోలె కాంతివిరహితుండై యున్న యన్న నవలోకించినమాత్రంబున ఖిన్నులై తత్పాదంబులకు మ్రొక్కి పలుక వెఱచి మెల్లమెల్లన “జగద్వల్లభా! దేవరపాదసేవయే సకలపురు

షార్థంబులకుం గారణంబు" అని యెంచు నట్టి మా
యెడలం దయసూడకుండుటకుఁ గారణం బేమి యనిన
రఘువరుండు చారులవాక్యంబులు పలుకరించి దుష్టపురు
షునిచే నిందితం బగు వేదంబుకరణి క్షుద్రజనులచేఁ బరమ
సాధ్వి యగు సీత నిందం జెందె. అశనిపాతసంకాశంబైన
లోకాపవాదంబునం గలుగు భయంబు డెందంబు వ్రక్క
లింపం దొడంగె. జన్మమరణభయభీతుండగు యోగిపురు
షుండు మాయనుం బలె పరమసాధ్వియైన సీతను బరిత్య
జించెద" ననిన విని భరతుండు భయకంపితస్వాంతుం డయి
"అయ్యా! నీవంటి వివేకి యి[illegible]నతీయం దగునె. కపిలధే
నువును సంపాదించి యంటువడె ననుచు నడవిలో విడువ
నడచువాడునుం గలఁడె. తొలుత లంకాపురంబున దశ
ముఖుని సంహరించినపిమ్మట ననలంబులోనం జొచ్చి బ్రహ్మ
పురందర బృందారక బృందంబులు వినుతింపం గందకుండ
నున్న యిన్నారీమణిం జూచి యీపతివ్రతాతిలకంబు తనకుం
గోడ లైనకతంబునం బుణ్యలోకంబులు గలిగెఁ, గాకున్నం
బుత్రశోకంబున మృతిం బొందిన వారలకు గతి గలుగ
నేర్చునె? యని దేవదానవ రాక్షస వానరవీరులు వినుచునుండ
మనతండ్రి యగు దశరథమహారాజు కొనియాడినట్టి శుభచరి
త్రయు నిక్ష్వాకుకుల పవిత్రయు సౌజన్యపాత్రయు నగు జనక
పుత్రికను ఘోరమృగ పక్షిగణాకీర్ణంబును నిశాచరవిహార

స్థానం బైన కాననంబునఁ ద్యజించుటకంటెఁ బాపంబు లేదు. కావున నిట్లు చేయుట యనుచితం"బనిన, లక్ష్మణుండు గోపారుణలోచనుండై "లోకమాత యగు సీత నిట్లాడిన నరాధమునిం బరిమొండెంబులు సేయవలయుం గాని యాయంబం బరిత్యజింప నగునే" యనుటయు, శత్రుఘ్నుండును నట్లన పలికిన రాఘవుండు భరతాదులం జూచి "జానకి లోకపావని యగుట నే నెఱుంగుదు, నైన లోకాపవాదంబు పుట్టినయెడ నర్థంబు నైన ననుజుల నైన హితుల నైన దేహంబు నైనం దృణంబుగాఁ ద్యజింతు నని యెడ నిది యేమి యెచ్చు. మనువంశ సంభవులును మానధనులు నైన హరిశ్చంద్రాదులు తొల్లి కీర్తికొఱకుఁగా సర్వస్వంబును బరిత్యజించిరి. వారల వర్తనం బిప్పుడుం గొనియాడం బడుచున్నయది. కీర్తిహీనుల జీవన్మృతులుగా నెఱుంగుడు. తొంటి రాజన్యులు తనువులైనం బరిత్యజించి కీర్తి సంపాదించిరి. అట్లగుటకతనఁ బావనచరిత్ర యైనసీత నుజ్జగించి కుప్పునం బూడ్చినసర్పంబు తెఱంగునఁ బ్రకాశించెద" ననిన రఘువీరుని తెగువఁ గనుంగొని భయంబున మాఱాడ వెఱచి భరతశత్రుఘ్నులప్పటికిం దలంకి చనిరి.

తదనంతరంబ దుఃఖంబునం జిక్కినయన్నయొద్ద లక్ష్మణుం డొక్కరుండ నిలిచె. అప్పుడు కాకుత్స్థుండు లక్ష్మణుని జేరంబిలిచి "సీతను గంగాతీరంబున నడవిలో విడిచి రమ్ము. కాదేని యాఖడ్గంబుచే నాశిరంబుఁ దెగ వ్రేయుము. జానకిం

గానలో విడిచిన పాతకంబు నాకుం గాని నీకుం బని లేదు" అనిన విని భుజగంబుకరణి నిట్టూర్పులు నిగిడించుచు గమనోన్ముఖుండై యన్నకు మ్రొక్కి యరదంబు నెక్కి యనేకంబులైన యపశకునంబులు గనుచు సీతాంగన యుండు నతి పురంబునకుం జనుదెంచి యయ్యంబపాదారవిందంబులకుం బ్రణమిల్లి "తల్లీ! నీవల్లభుండు నీకోర్కి చెల్లింపం దలంచె. విచ్చేయు" మనుటయు నాయమ్మ తానొక్కసారి వేడినం జన విచ్చి పంపె. పెనిమిటికిం దనమీఁద నెంత ప్రేమయో యని సంతసించుచు శ్రీరాముని పాదుకలు మున్నుగాఁ గైకొని రత్నభూషణంబులును రజతకనకంబులు నంబరంబులు సుగంధంబులు నానావిధంబులగు భక్ష్యంబులు హావణించి రథంబుమీఁద నునిచి యత్తలకు మ్రొక్కి కౌసల్యతో నిట్లనియె. 'నాకుఁ గోరిక సమకూర్చుటకు సుమిత్రాసూనునిం గూడఁ బయనంబు సేసి గంగాతీరవాసినులయిన సువాసినులం జూచి రమ్మని మీకుమారుండు పనిచె" ననినఁ గోసలరాజతనూజ భూమిజంజూచి, "అమ్మా! కోమలాంగివి. ఘోరవనంబుల కేఁగి చనియెదవు? ఎండచే నెమ్మొగంబు గందు. తనులత వాడు. ఇదేమికోరిక మానుము"-అనుటయు "సమస్తభయనివారకుండైన శ్రీరఘువీరుండు నామనంబున నుండుటకతన నంత రవంతయును రాదు. మీకరుణ గలిగి యుండ నశుభంబు లేశంబును లేదు. మనసుకొందవలు మాని నన్నుం బంపు" మనుటయు నయ్యమ్మ యేమియు ననక

యూరకుండినఁ దక్కినవారల వీడ్కొని యవ్వేలంది యుత్త
రీయంబుఁ జక్కఁ జెక్కి పచ్చనిగుఱ్ఱంబులు పూన్చిన రథంబు
నెక్కి కద టయు సుమిత్రాసూనుండు గద్గదస్వరంబుతో
సారథిం జూచి "యశ్వంబులు కన్నీరు నించి తలలు వంచు

—: లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవిని వనంబునకుఁ గొనిపోవుట :—

చున్నయవి. ఇది యేమి యనుటయు "దేవా! నే నశ్వహృద
యంబు చక్కఁగా నెఱుంగుదు. సమరంబులయందు నిరా
ఘాటంబుగా సంచరించు నీఘోటకంబు లిట్లుండుటచే నెద్ది యేని
యు నొకదుర్దశ రాఁగలఁ దని తోఁచుచున్నయది. అయిన నా
నేర్పుఁ జూడుమని గుఱ్ఱంబులఁ గందంబులు దట్టి ధేయని వాగె
సడలించిన వాయువేగంబున నరదంబు పోవునెడ వాయసం
బును బాలభరద్వాజంబును గరుడుండును గగనంబునం గట్టె.
కుందేలు నక్క మొదలగు మృగంబులు రథంబునకు నష్టం
బుగాఁ బఱవం దొడంగె. అయ్యమ్మకు దక్షిణనేత్రం బదరె.
అప్పుడు సీతాదేవి రామానుజుం గనుంగొని "బెట్టుగా దుర్ని
మిత్తంబులు దోఁచుచున్నయవి. చేవెట్టి కలంచినగతి నాయు
ల్లంబు దురపిల్లుచున్నయది. కరుణాసముద్రుండును శౌర్య
సముదీర్ణుండునునగు శ్రీరామభద్రునకు శుభంబు గలుగుఁ
గాక. ఏవీరుండు ఖరదూషణాది రాక్షసులం బదునాల్గువేల
నొకముహూర్తంబున నుక్కడంచె; నేమేటి యెలయించికొని
పోవు మారీచమృగంబు మస్తకంబు ఖండించె? నే మహాను

భావుండు గొండలు పెఱపించి సముద్రంబున సేతువు గట్టించె?
నేజగజెట్టి రావణకుంభకర్ణాదుల వధియించి లోకత్రయంబున
సౌఖ్యంబు సంపాదించె, నేదయానిధి విభీషణునకు శాశ్వతం
బుగా లంకాసామ్రాజ్యం బొసంగె.

శరణాగతసంరక్షణవ్రతుండును రాజేంద్రుండును ననం
తకల్యాణగుణసాంద్రుండు నైన యా శ్రీరామచంద్రుం డ
యోధ్యానగరంబు నేలుచు నాచంద్రతారకంబుగా సుఖంబున
నుండుఁగాక" అని పలుకుచుఁ గొంతదవ్వు చని జానకీ
దేవి యుభయతీరంబులం బొడమిన తరులతానికరంబుల
పుష్పవాసనలం బరిమిళితంబులును పూర్వసముద్రపరిచుంబి
తంబులును నై సప్తశతప్రవాహముఖంబులం గనుపట్టుచుఁ
జక్రవాకపక్షమారుత సంచర ద్వీచికలాప మైన దివ్యాపగం
గనుంగొని వకుళతిలకసహకార నమేరుప్రియక మేదురం బైన
తటంబున జనకతనూజయు సుమిత్రాసుతుండును రథంబు
డిగ్గి కువలయమనోహరంబును సత్కవిసేవితంబును సుధా
పరికాశంబు నై రాఘవునికీర్తిం బోలుచున్న గంగం గనుంగొని
సంతసంబునం గొనియాడుచు నావికుండు దెచ్చిన యోడ నెక్కి
యవ్వలిగట్టునకుం బోయి స్నానంబులు సేసి ధౌతపరిధానంబులు
ధరియించి పాదచారంబున జీమలకుందూఱఁగూడని కాఱడవి
తెరువుబట్టి యకుంఠితంబు లైనకంఠీరవ కఠోర ఘోషంబులం ఘూ
ర్ణిల్లు మదగజంబులు జంబుకంబులు వృకంబులు వాలు మెకంబులు

మొదలగుమెకంబుల భయంకరఘోషంబులును నడవి యీఁగల ఝుంకృతులును నిలకోళ్ళజీంకృతులును వనమహిషంబుల భాంకృతులునుం జెవులు వ్రక్కలుసేయ భీకరంబైన యా క్కానసంబు నవలోకించి భూపుత్రి సుమిత్రాపుత్రునితో నిట్లను. "జీర్ణంబులు నీరసంబులు ఛాయావర్జితంబులు నైన వృక్షషండములచేఁ బ్రవేశింపంగూడని యరణ్యంబు గనుపట్టుచున్నయది గాని పావనంబులైన తపోవనంబులు గానరావు. వికటంబులుఁ దీక్ష్ణకంటకంబులు నైన బలుసు, తుమ్మ, చండ్ర, వెఱుతురు, కోరింద మొదలగు పొదలు గనుపట్టుచున్నవి గాని పుణ్యపేటిక లయిన యతివరమఠవాటికలు గానరావు. కాఱుచిచ్చువలనం బెచ్చు పెరిఁగిన పొగలెగయుచున్న యవి గాని హోమధూమంబులు గానరావు. సివంగులు చిఱుతపులులుం గనుపడుచున్న యవి గాని మునిబాలకులుగానరారు. పాషాణకర్కశంబులైన కాపథంబులు గనుపట్టుచున్నయవి గాని నడయాడు మార్గంబు గానరాదు. దశరథరాజనందను నెడఁబాయ నోర్చిన ననుబోఁటి పాపకర్మురాలికి మంచిది యేల కానవచ్చు" నని సంతాపంబు నొందు సీతాసతి నవలోకించి సౌమిత్రి మొగంబు వాంచి బాష్పపూరంబులు రాల్చుచుఁ "వల్లీ! లోకాపవాదనిమిత్తంబుగా నిన్నుఁ గాంతారంబు నొందించి రమ్మని రాఘవుండు కృపావిహీనుండ నగు నన్నుం బనిచె" నని యొడి తీవ్రభాషణంబు లశనిపాతంబు

రీతిఁ గర్ణరంధ్రంబులు సోఁకుటయు సురగాలిచేత వ్రాలిన కుసుమవల్లియుంబోలె మూర్ఛఁ జెంది పుడమిం బడి యొడ లెఱుంగకయున్న జనకపుత్త్రింజూచి సౌమిత్త్రి పటాంచలంబున విసరి యుపచారంబులు సేయఁ దెలివినొందక యుండుటయుఁ "త్రికరణంబుగ శ్రీరామచంద్రుని చరణారవిందంబులయందు నిజభక్తి గలవాఁడ నేని జనకనందన బ్రతుకుం గాక" యని ప్రతినసేయుటయుఁ గన్నులు తెఱచి యా

— ♦ లక్ష్మణుఁ యొద్ద సీత దుఃఖించుట ♦ —

యన్నులమిన్న యన్నువపక్షియుంబలె విలపించుచుఁ "నన్నా నీయన్నయు నీవును బదునాలుగేండ్లు నరణ్యంబునఁ గాపాడితిరి. ఇప్పు డిట్లు నట్టడవిలో దిగవిడువం దగునే? మఱందులలో నీవు నాయెడ భక్తివిశ్వాసంబులు గలవాఁడవు తొల్లి దండకావనంబున నేఁ దెమ్మనిన పువ్వులు దెచ్చియిచ్చి తనూభవుని కైవడిం గాపాడిన దయాపరుండవగు నీ విట్టి నిర్దయత్వంబున కొడిగట్టితివే? అపకీర్తికి వెఱవని సుగ్రీవునకు విభీషణునకు నిట్టి చెయిదంబులు సెల్లుంగాని నీకుం జెల్లునే? తండ్రీ! యేమనంగలదాన? నా పాపకర్మంబు నాకు వనవాసంబునం గోరికగాఁ బరిణమించెఁ, గాకున్న నెల్ల కార్యంబులు పరామర్శించి చేయు మీయన్న నిష్కారణంబుగా నన్నుఁ గాఱడవిలోన విడిచి రమ్మనునె? మున్ను నానిమిత్తంబుగాఁ గొండవిల్కాని కోదండంబు బెండువలె విఱిచివైచె.

నాకొఱకుఁగా మారీచమృగంబు మస్తకంబు ఖండించె. నన్నుఁ దెచ్చుటకై పాథోనిధిం గపులచే బంధింపించి సేనల దాఁటించె. నన్నుం జెందుటకై పదిమొగంబుల రక్కసుని శిరంబులు ఖండించె. అట్టి గుణాభిరాముండును దయారస ధాముండు నైన శ్రీరామచంద్రుండు కాకులు దూఱని కాఱడవిలో నన్ను విడచి రమ్మనియెనే! ఇది నానోముఫలంబు గాని నీ వేమి చేయుదువు? మీయన్న యానతి సేసితివి. మీప్రతినలు నెఱవేఱె. వేగంబు సాకేతనగరంబునకుఁ బొమ్ము." అని మఱియు జనకనందిని సుమిత్రానందనుం గనుంగొని "తమ్ముఁడా! వసిష్ఠవిశ్వామిత్రులు జనక దశరథులుం జూచుచుండ నాఁడు వివాహసమయంబున జిష్ణుకోఁకటి యొప్పు మీఱుచు రత్నఖచితంబులైన కర్ణభూషణంబులం బొలుపొందుచుఁ, దెలిదమ్మిరేకులం దెగడు కనుఁగవయు బింబాధరంబును మందహాసంబునం జెలువొందఁ బూర్ణేందుసన్నిభంబైన రామదేవునిముఖాంబుజంబు ధ్యానంబు సేయుచు నుండంగలదాన; నన్నెడఁబాసిన విరహవేదన సైరింపం జాలక రాఘవుం డేటీవియలం గౌఁగిలించు కొనియెనో యయ్యడవి తీఁగలలో నన్నుం ద్రోసిరమ్మనె; నామరదృష్టంబు నేమందు? అత్తల కెల్లం గేలుమోడ్చితి ననుము. పూర్ణగర్భయు నిరపరాధయు నైన జానకిని నిష్కారణంబుగా నట్టడవిలో విడిచి వచ్చితి ననుము. వత్సా!

నీకు మే లగుంగాక! శ్రీరామభద్రునకు భద్రం బగుగాక! భరత శత్రుఘ్నుల నడిగితి ననుము" అని పలవించు భూమినందనం గనుంగొని లక్ష్మణుండు "సాధ్వీశిరోమణీ! దైవయోగం బిటు లుండె. ఏల వగచెదవు? అల్లదే. తాపసాశ్రమంబులు గనుపించుచున్నయవి. భాగీరథియు భూమిదేవియు వనదేవతలు నిన్ను రక్షించుచుందురుగాక! నీయోర్పును నీపాతివ్రత్యంబును నిన్నుం గాపాడు" నని యూఱడం బలికి కన్నీరు ఱెప్పల నప్పళించుచుఁ బ్రదక్షిణంబు సేసి లక్ష్మణుం డలంఘనీయంబైన రాఘవుని శాసనంబునకుం దలంకుచుఁ దిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బసుబాలకుండు దోలుకొనిపోవ నంబారవంబు సేయుచు వత్సంబు విడువ నోపని ధేనువు తెఱంగునఁ బలవరించుచు జనకరాజనందిని చూచుచునుండ, హుటాహుటి రథంబుఁ దోలుకొని రామానుజుండు దవ్వుగా నరిగి యదృష్టిగోచరుం డగుచు నయోధ్యకుం జనియె. ధరణిపుత్రియు నరణ్యరోదనంబు సేయుచు మూర్ఛ నొంది పుడమిపై వ్రాలినం బక్షులు ఱెక్కలచే నీడఁ గల్పించుచు నంబరంబునం దిరిగె. చమరీమృగంబులు వాలంబుల నల్లనల్లన విసరె. సింహశరభ శార్దూలాదులు చుట్టునుం బరివేష్టించి కాపాడుచు నుండె. మదపుటేనుంగులు కరశీకరంబులచే జలధూమ్రంబులు నించె. భానుండు కిరణంబుల వేఁడిమి

పోఁకకుండ వెన్నెలకరణి నెండకాసె. వాయుదేవుండు శైత్య మాంద్యసౌరభ్యంబులతో మెల్లమెల్లన విసరుచు సేదదేర్చె

— ♦ వాల్మీకి సీతను దనయాశ్రమమునకుఁ గొనిపోవుట ♦ —

నయ్యవసరంబున వేదవేదాంగకోవిదుండును దత్త్వవిశార దుండును నైన వాల్మీకి నిఖిలవిద్యారహస్యంబులు దెలిసిన శిష్యులు పెక్కండ్రు పరివేష్టింప యాగార్థంబుగా సమిధ లును యూపంబులును దర్భలుఁ గుసుమంబులుఁ గందమూ లంబులు సంపాదించుటకై యయ్యడవికిం జనుదెంచి య ప్పురమపావనిం గనుంగొని "అమ్మా! నీ వెవ్వతెవు? ఏకతం బున నేకతంబ యివ్వనంబున శోకించెదు" అను నమ్ముని యాదరణవాక్యంబులకు వేసవియెండం గొట్టుపడిన మ యూరి మేఘగర్జితంబునకుం బలె నాహ్లాదంబు నొంది వీడి యున్న ధమ్మిల్లంబు చక్కనొత్తి గద్గదస్వనంబున "నయ్యా! యేను మిథిలాపతిపుత్త్రికను; నావల్లభుండగు శ్రీరాముండు లోకాపవాదభయంబునుఁ గల్లనిజంబులు విచారింపక కానలకు వెడల నడిచె. ప్రాణంబులు త్యజింపఁజూచినఁ భ్రూణహత్యా దోషంబు వచ్చుచున్నయది కావున సాహసంబు సేయ నెం చినదానిని గాను. ఏను జేసినపురాకృతకర్మంబున నిటువంటి దుర్దశ ప్రాప్తంబయ్యె. నిన్నుఁ జూచిన మజ్జనకునిం బోలె నున్నది. నన్ను రక్షింపు" మని చరణంబులపయి వ్రాలిన వాల్మీకి దయాకులితమానసుండై "సాధ్వీ! శోకింపకుము.

మీతండ్రియగు జనకునకు నేను సఖుండ. నీవు శీఘ్రంబ బల పరాక్రమసంపన్నులు నుత్తమచరితులు నైన పుత్త్రుల నిరువురం గనియెదవు. గర్భక్షోభంబుగాఁ దెగువసేయం దలఁతురే" అని యూరార్చి జానకిం దోడ్కొని యాశ్రమంబునకుం జనియె.

—♦ కుశలవుల జన్మవృత్తాంతము. ♦—

తదనంతరంబ యావాల్మీకి మునీంద్రుండు మునిభామల రావించి యాసతీమణి గర్భంబునకు హానిరాకుండం గాపాడుండని యాజ్ఞాపించిన వారలు జానకిని బర్ణశాలలోనికిం దోడ్కొనిపోయి నివాసస్థలంబున దర్భలపయిం బఱచిన కృష్ణాజినంబుపై నునిచి పాదపద్మంబులం గాఁడినముళ్ళు మెల్లన దివిచి వెచ్చనికరంబులం బాదంబులం గాచి కొంచెంబుగాఁ గారనూనె పంకించి తలచిక్కువాపి ముడిచి చెక్కుటద్దంబులం గాఱుకన్నీరు పయ్యెదచెఱంగున నొత్తి మొగంబు పుడికి పుడమిపయిం బొరలాడిన కతంబున దుమ్మైనవలువ పరిహరించి పలుచని నారచీరలుగట్టి కందమూలంబులు నడవికూరలు లఘుతరంబుగా నారగింపం జేసి పూఁటపూఁటకు నుపచారంబు లొనరించుచుఁ బోషింప ననుదినంబును పుణ్యకథాప్రసంగంబులఁ బ్రొద్దులుగడపఁ దొమ్మిదినెల లతిక్రమించుటయు సౌమ్య, గ్రహంబు లైదు సూర్యునిం గూడక యుచ్చకేంద్రస్థానంబుల వెలుంగుచున్న శుభలగ్నంబున జనకపుత్త్రిక యిరువురు

కొమరులం గనియె. అప్పుడు దిక్కులు ప్రసన్నంబులయ్యె. పరి
మళమారుతంబులు వీచె. దివ్యదుందుభులు మొరసె. పుష్ప
వృష్టి గురిసె. అగ్ని ప్రదక్షిణార్చులం గనుపట్టె. అప్పుడు తాప
సాంగన ఆవృత్తాంతం బెఱింగింప వటువులం బనుచుటయు
వార "లయ్యమ బిడ్డలం గనియె" నని జెప్పిన వాల్మీకి
వేగంబ వచ్చి సీతాసుతులం జూచి సంతసంబున నుప్పొంగి
సూర్యవైశ్వానర తేజస్కులైన కవలకుం గుశలవంబులచే
నభిమంత్రించి రక్షయొనర్చి జాతకర్మంబు నిర్వర్తించి కుశలవు
లను నామకరణంబుసేసి పెనిచిన వారలును ననుదినప్రవర్ధ
మానులై పెరిగి కరికలభంబులభంగి నొప్పుటయు, వాచం
యమశ్రేష్ఠుండైన వాల్మీకి చౌలంబుచేసి యుపనయనమ్ము
గావించి యమ్మహోత్సవంబునకుం గామధేనువుం దలంచు
టయుం, దోడనె వచ్చి జీలకఱ్ఱసన్నబియ్యంపు టన్నంబుల
రాసులు నోలుపుంబప్పుల తిప్పలు నేతిదోరువులు పిండివంటల
కొండలు కూరలరాసులు నానవాల కాలువలు పనస రసాల
కదలీ ఖర్జూరాది ఫలసమూహంబులును నిర్మించిన బంగరు
పళ్ళెరంబుల నునిచి బంతులు సాగించి మునిసతులు వడ్డింప
షడ్రసోపేతంబుగా నారగించి మునీంద్రు లాశీర్వాదంబులు
గావించి కర్పూరతాంబూలంబులు బహుమానంబులు గైకొని
పోవుటయు, సూర్యచంద్రులం బోలెం దేజోవిరాజితులైన
యక్కుమారులకు నాలుగువేదంబులు షడంగంబులు నానా

పురాణంబులు నాగమంబులు నధికరింపం జేసి ధనుర్వేదంబు సాంగంబుగా నేర్పి దివ్యాస్త్రసంధానంబు నాకర్షణంబు నుప సంహారంబు లాఘవలక్ష్యశుద్ధిం జిత్రిత్వ దృఢత్వంబులును దెలియంజేసి సంగీతశాస్త్రంబు సమర్థంబుగాం దెలిపి శ్రీమ ద్రామాయణం బుపదేశించుటయు నేకసంధాగ్రహణంబున గ్రహియించి కుశలవులు వీణయుం దాళంబునుం గైకొని నానారాగంబుల స్వరమైత్రియు విన్యాసవిశేషంబులు నారోహణావరోహణక్రమంబులు లయకాలంబునుం దెలిసి వీనులవిందుగా నమృతంపుసోనలు గురియ నెండినమ్రాంకులు చిగిరింప తాళ్లు కరంగ రామాయణంబు గానంబు సేయుచు మునికుమారులతో నడవులకుం జని కందమూలఫలంబులు తేనియలు కుసుమంబులు మధురోదకంబులు దెచ్చి యొసంగం గొడుకులం జూచి శోకంబు మాని సీతాంగన యాశ్రమంబున సుఖం బుండె.

— శ్రీరాముం డశ్వమేధముచేయ హయంబును విడుచుట —

తదనంతరంబ శ్రీరామభద్రుం డయోధ్యానగరంబున రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచు బ్రహ్మకు నాలవమనుమండైన రావణునిం జంపుటవలన నైన బ్రహ్మహత్యాదోషంబు నివా రింపందలంచి హయమేధంబు సేయుతలంపున ననుజపురోహిత మిత్రామాత్య సామంతరాజులు గొలువ నిండోలగంబునం గూర్చుండి వసిష్ఠ వామదేవ గాలవ గాధేయాదులం జూచి

యశ్వమేధంబువలన బ్రహ్మహత్యాదోషంబు తొలంగు నను శ్రుతివచనంబు వినంబడుచున్నయది. ఆయాగంబు సేయువిధానంబు సవిస్తరంబుగా నెఱింగింపుఁడనిన వసిష్ఠుండు "నరేంద్రా! అశ్వమేధంబు సేయుట బహుప్రయాసంబు. గోక్షీరవర్ణంబైన శరీరంబును గుంకుమంబునుంబలెఁ గెంపుఁజాయ గులుకుకంఠంబును కనకవర్ణంబైన వాలంబును నల్లని చెవియునుం గల యశ్వంబును శౌర్యనిధులైన యోధులంగూర్చి యథేచ్ఛముగా విహరింప విడువవలయును. విద్యాతపోధనులైన ఋత్విజులు గావలయు. వారలకు నొక్కొక్కనికి యొక్కగజంబునొక్క యరదంబు నలుగురు గాలుబంట్లు నూఱుగుఱ్ఱంబులు నన్ని ధేనువులు వేయిబారువుల ధనంబు నలుతుము ముత్యాలును దక్షిణలుగా బొసంగందగు. భార్య లేనివారలకు యాగంబున నధికారంబు లేదు. పత్నీసమేతంబుగా దీక్షించి యసిధారావ్రతంబుగా హయమేధంబు నెరవేర్పవలయు" అనిన నినకులతిలకుండు బంగారుచే సీతారూపంబు గావించి మునుల యనుమతి గైకొని యీచెప్పిన లక్షణంబులు గలహయంబును దనలాయంబున వెదకి తెప్పించి విహితదక్షిణ లొసంగి వేవురుఋత్విజులం గూర్చి జాతరూపసీతాసమేతుండై దీక్ష వహించి చామరరత్నకింకిణీచిత్రమాల్యపరిధానగంధకస్తూరికాద్యనులేపనపూజితంబైన వాజినిటలంబున "మిత్రకులాగ్రణియు, దివిజస్తుత్యపరాక్రముండును వీరమాత యగుకౌసల్యా

దేవికిం బుత్రుండు నైనరఘువీరుండు విడిచిన యాగీయతురం గంబు నుర్వీతలంబులో శౌర్యసాహససమానులైన రాజ కుమారులు గలరేని పట్టి కట్టుం” డని లిఖించిన కాంచనప ట్టంబుగట్టి వాద్యఘోషంబులతోఁ బ్రదక్షిణంబు సేసి మ్రొక్కు సమయంబున నిశ్శత్రుఘ్నుం డైన శత్రుఘ్నుం డక్షౌహి ణీత్రయంబు వచ్చి యన్నకు మ్రొక్కిన దీవించి కౌఁగిటం గదియించి “హయసంరక్షణంబు సేయుము. అష్టదిక్పాల కులు హరిహరబ్రహ్మాదులు విరోధించిరేనియు నిరోధించి జయంబు సేకొను” మని పంపుటయు గ్రతుఘోటంబు నిరాఘా టంబుగా నిఖిలదేశంబులు దాఁటి పోవునెడఁ గొందఱు నరేంద్రు లెడసొచ్చి తదీయఫాలస్థితంబైన పత్రికం జూచి చేతులు మొగిడ్చి కొలిచిరా నయ్యశ్వంబు వాల్మీకాశ్రమ సమీపకాననంబునం బ్రవేశించె.

—♦ యాగీయాశ్వమునకై లవశత్రుఘ్నులు పోరాడుట ♦—

ఆసమయంబున వల్మీకభవుండు వరుణపురంబున యా గంబు సేయించుటకై చని యుండె. అపుడు వేల్పుటేటితటం బున శ్యామలంబులుఁ గోమలంబులునైన దూర్వాదళంబులు మేయుచు దర్పయుక్తంబైన యాగీయహయంబు సంచరింపం జూచిన బ్రహ్మచారులును సజ్జీకృతకార్ముకుండై యయ్యా శ్రమకాననంబు రేపగలు రక్షించుచుండు లవునకుం జూపు టయు నతండును దాని నిటలంబునం గట్టిన హేమపట్టికను

లిఖించిన బిరుదాక్షరంబులు చదివికొని "బళిబళీ! రాఘవునిం గన్నతల్లి కౌసల్య వీరమాత యఁట. కుశలవులంగన్న సీతాంగన గొడ్డువోయెఁ గాఁబోలు" నని పకపకనవ్వి యుత్తురంగంబుపయిం దన యుత్తరీయంబు వైచి యీడ్చితెచ్చి యాశ్రమసమీపంబున నున్న కదళీతరువునం గట్టివేయుటయు, విప్రకుమారు లతనిం జూచి నిరర్థకవైరంబు లేమిటికి? దీనివెంబడి సైన్యంబు లల్లవె కనుంగొనుము. నావుడు సీతాతనయుండు మునితనయులం జూచి మీకు రాజధర్మంబు తెలియదు. అనిమొనం గినిసి పగఱం బరిమార్చుటయొండె లేకయున్న సమరహతుండనై కైవల్యంబు గాంచుటయొండె గాక వేఱెకలదా? యని పలుకునంతలో నశ్వరక్షకు లైన భటవీరులు కొందరు వేగంబ పఱతెంచి "యెవ్వండురా! ఘోటకంబుఁ బట్టిన దుండగీఁ" డనిన విని సీతాకుమారుండు యజ్ఞతురంగంబును బట్టినవాఁడు లవుం డేమిటికి రిత్త నొచ్చెదరు? పొండుపొండనిన, నవ్వి యవ్వీరులు బాలకా! పొమ్ము పొమ్మని యనాదరణంబుగా సైంధవబంధమోక్షణంబు సేయ, లవుం డుండుఁడనుచు వారల కరంబులు శరంబులఁ దునియనేసిన, నబ్బలఁబులు మెరయ ముద్గరచక్రతోమరంబులు ప్రయోగించి: (నతండు) గోదావరిలోఁ గ్రుంకినజనుండు పాపంబులనూపణచుచందంబునం జూర్ణంబులు చేసిన, నవ్వృత్తాంతంబువిని శఘ్నుండు తేరుగదియం దోలించిన లవుండు నిశ్శంకుండై వ

హేశ్వరాస్త్రంబు వింటందొడిగి శరపరంపరలచే విపక్షువక్షంబు గవాక్షంబులుగాఁ జేయుటయు, మూర్ఛఁ జెంది లవణాసురాంతకుండు క్రమ్మఱం దెలిసి లవుని ఫాలతలంబున మూఁడు వాఁడితూపులు నాటుపుటయుఁ దామరమొగ్గలు వైచినచందంబున నొవ్వక నవ్వుచు నయ్యమ్ములు దివిచివైచి కుశానుజుండు పినతండ్రిం జూచి రోషభీషణాకారుండై ధనుర్గుణారావంబున దిగంతరాళంబులు పగులం జేయుచు నొక్క విశిఖంబునఁ గేతనంబును సూతుని నాలుగు సాయకంబులఁ జక్రరక్షకుల నన్నియ బాణంబుల రథ్యంబులం ద్రుంచి యొక్క భల్లంబున హృదయంబు భేదించి యార్చుటయు లక్ష్మణానుజుండు కన్నులం గెంపు గులుక నేయస్త్రంబుచే లవణాసురుం దునిమె నయ్యస్త్రంబు వింట సంధించి "వత్సా! యిది యమోఘంబైన బాణంబు. సంగ్రామంబునకుం దొలంగిపొమ్ము. నీమీఁది యంతఃకరణంబునం బలికితి" ననిన సీతాకుమారుండు తన మనంబున మాయన్న కుశుండుండెనేని యీ యస్త్రంబు చూర్ణంబుసేయు; నైనను మాతల్లియగు సీతాదేవి పాతివ్రత్యధర్మంబువలన నిబ్బాణంబు ఖండించెద నని ప్రతినసేసి యెదురు నిలిచి శత్రుఘ్నుం డేసిన యస్త్రంబుపై వేఱొక్కయస్త్రంబు బ్రయోగించి ఖండించిన సగంబు ఖండితంబై పుడమిం బడియె. మిగిలిన సగంబు నెగసి చని విల్లు ఖండించి వక్షస్థలంబు దూఱి భూమిం గాఁడిన నిశ్చేష్టితుండు రక్తసిక్తాంగుండు

నై లవుండు పుడమిం బడిన భేరీశంఖమృదంగపటహఢక్కారావంబులు చెలంగ సింహనాదంబులు సేయుచు హతశేషులైన సైనికులు తురంగంబు గొనిపోయిన, శౌర్యనిధానుండైన శత్రుఘ్నుండు కుశానుజుం గాంచి బాణఘాతసంతాపంబు మాన మేనం బొదివి యెత్తికొని యిక్కుమారుండు రాఘవప్రతిబింబంబు కరణి నున్నవాఁడు, అతనికిం జూపవలయు నని పురంబునకుం దోడ్కొని పోవలయు నని తనువునం దొరఁగురుధిరంబులు సలిలపూరంబులం గడిగి రథంబున నబ్బాలు నిడికొని మఖాశ్వం బేగుదెసకుం జనియె.

— సీత లవునిఁ దలఁచి విచారించుట —

అంత నక్కడ భూపుత్రి తనయాత్మగతంబున, "నక్కటా! లవుం డాఁకొనియె నీవేళకు వచ్చినవాఁడు కాఁ"డని శోకంబునం బొక్కుచునుండ, మునికుమారులు పఱతెంచి "అమ్మా! నీకొడుకు మఖతురంగంబును బట్టి మార్కొను నరబలంబులం గనుపుగొట్టి యొక్కమహారథికు నెదిరించిన నతండు విలు ద్రుంచి మూర్ఛ నొందించి పట్టికొనిపోవుచు నున్నవాఁ"డనిన మేఘగర్జితంబునకుం భయపడు మరాళబాలిక పోలికఁ దనయునిం బేర్కొని బహువిధంబుల నడలుచునుండం గుశుండంతకమున్న మూలఫలంబులు సమిత్కుశపత్రపుష్పంబులునుం దెచ్చుటకై వనంబునకుం జనినయెడ నెడమక న్నదరెంగావున మనంబున భయంబునొంది తోడనె సమరవిజయ

సూచకంబులగు నిమిత్తంబులు గనుపట్టిన నెద్దియేనియు నొక్క
యుద్ధంబును దాన జయంబునుం గలుగు; నని సంభ్రమిం
చుచు వచ్చి ధనంబు గోలుపోయిన చందంబునఁ జిన్నబోయిన
ముఖంబుతోఁ జెన్నుదొఱంగియున్న తల్లికి వందనంబు సేసి
"అమ్మా! నీమనంబున నింతయుమ్మలిక యేమిటికి? లవునిం
గాన; నెందుఁ బోయె నెఱింగింపు" మనిన "నెచ్చట నుండియో
యధ్వరాశ్వంబు వచ్చినం గదలితరువునం గట్టి పెక్కండ్రు వీరుల
తోడం బెనంగ చతురంగంబులు సమయించినయెడ నొక్క
పాతకుండు బిడ్డని విల్లు ఖండించి పట్టుకొనిపోయెనఁట. అతని
చేటుపాటు తెలియక పొగిలెద. శాత్రవునిం జయించి యను
జుని మరలించి నాదుఃఖం బార్పు" మనిన "అంబా! శోకంబు
మానుము వైరిబలంబులం దునిమి తమ్మునిం దోడ్కొనివచ్చెద.
బాణ బాణాసన తూణీర చక్ర గదా కుంతముసల ముద్గరకవచం
బులు దీవించి యొసంగు" మనినం "గుమారకా! కుశలంబుతో
నిరంకుశంబుగా రిపులం గెలిచి రమ్ము. కుశకుమారకా! యెల్ల
దేవతలు నిన్ను రక్షింపుదురు" అని దీవించినఁ దల్లి చరణ
పద్మంబులకుం బ్రణమిల్లి యాజగదంబ యొసంగిన శరశరా
సనకవచాదులు గైకొని సన్నాహంబై సమరకౌతూహలం
బున భుజంబు లప్పళించుచుఁ గల్పాంతమేఘంబు కరణిం గర్జిం
చుచు గమనవేగంబున వృక్షంబులు వేళ్ళతోడం బెల్లగిల శైలం
బులు చూర్ణంబుగాఁ బదఘట్టనంబులం బుడమి గడగడవడంక
దిగంతంబులం జీకటులు గ్రమ్మ సజ్జీకృతకార్ముకుండును సంధీ
కృతబాణుండును సంభృతకవచుండును సమరసన్నద్ధుండునై

సరభసంబుగా సింగపుఁగొదమ తెఱంగున వచ్చు నవ్వీరునిం జూచి సైనికులు నిలువంజాలక నలుదిక్కులకుం బఱచిరి.

అంత శత్రుఘ్నుండు చెదరిన సైనికులఁ గ్రమ్మఱం బురికొల్పి సారథిం గనుంగొని యుగాంతకాలంబున సంహారోన్ముఖుండై వచ్చు కాలరుద్రుని చందంబున నిక్కుమారుం డసహాయశూరుండై మనపయి న్వచ్చుచున్నవాఁడు. వీనిం జూచి సైన్యంబులు దైన్యంబు నొంది కలంగంబాఱె. దిశావకాశంబులు ధూళిధూసరితంబు లయ్యె. కాక ఘూక కంక గృధ్రంబులు రథికులశిరంబులమీఁద వ్రాలె. ధ్వజపతాకలుపొగయుచున్నయవి. ఉఱుమకయె యశనిపాతంబు గలిగె. నక్కలు సేనాముఖంబునం బోవందొడంగె. ఒఱల కైదువులు డుస్సిన విఱిగి పడియెడు. ఇది మొదలుగాఁగల విపరీతనిమిత్తంబులు గలిగె. కావున మనము పదిలంబుగాఁ గదనంబు సేయవలయునని సేనావాహుం డను సేనాపతిం జూచి నీదు చాపవిద్యాకౌశలంబున నిక్కుమారుఁ జీకాకుపఱచివేయుము. చంప వలదని యాజ్ఞాపించుటయుఁ గఱకుమీఱిన సేనతోడం గూడ దారసిల్లి ములుకుటమ్ము లనేకంబులుగాఁ గురిసినఁ గుశుండు ప్రతిశరంబుల వెంబడించి సారథి తురంగ కేతు పతాక ఛత్ర చామర బాణ బాణాసన సమేతంబుగా రథంబు పొడిసేసి వాని హస్తంబులు మస్తకంబును ఛేదించి సింహనాదంబు సేసిన, నగుండనువాఁడు తన యన్నపాటుం గనుంగొని దిగ్గజోపమానంబైన గజంబునెక్కి డీకొలుపుచుఁ గనక ఘంటాఘణాఘణితంబైన శక్తిం బ్రయోగించుటయుఁ గుశుండు

నైదువిశిఖంబులచే దానిం దునియలు సేసి పెచ్చుపెరుఁగు
మచ్చరంబున నాలుగమ్ములు కార్ముకంబునం దొడిగి దంతా
వళంబు నాలుగుపాదంబులం దెగనేసిన నేనుఁగు పడుటకు
మున్న నగుండు భీకరగదాదండహస్తుండై పుడమికిం దుమికి
యెదురునకుఁ జనుటయు గదాదండమండితంబైన వాని భుజాదం
డంబు ఖండించిన నతండు వేఱొక్కకరంబునఁ జక్రంబు సారింపుచుఁ
జేరవచ్చుటయుఁ గుశుండు క్రూరనారాచంబున నాచక్రంబు
తోడం గూడం బాహువుద్రుంచిన భానునింబట్టఁదివురు స్వర్భా
నునిచందంబునఁ గదియవచ్చుటయు, లవాగ్రజుం డర్ధచంద్ర
బాణంబున వాని శిరఃకపాలంబు ఖండించిన (దాని) భండ
నంబునఁ దాండవంబు సలుపు భైరవుండు పానపాత్రంబుగాఁ
గైకొనియె. అవ్విధంబున నగుండు పడుటయుఁ గలగుండువడి
సైనంబులు పఱచిన వెనుదగిలి సీతాసుతుండు శతశరంబుల
గజ తురగ స్యందన వీరభట కదంబకంబులఁ జిత్రవధంబొనర్ప
లక్ష్మణానుజుండు వాయువేగంబులైన యాశుగంబుల నడరిం
చినఁ, గుశుండు క్రోధకషాయితాక్షుండై సన్నతపర్వంబులును
గనకపుంఖంబులును గంకపత్రంబులు నైన యంబకంబులు శత
సహస్రసంఖ్యలునిగిడించి రథ్యంబులంజంపి సారథిం గీటడఁగించి
కేతనంబుఖండించి ఛత్రంబు దునుమాడి తేరు చక్కడఁచి వక్ష
స్థలంబు బగల్చుటయు శత్రుఘ్నుండు గిరిశిఖరంబున నుండి జాఱి
పడినభద్రదంతావళంబు తెఱంగున నేలంబడుటయు, హతశేషం
బులైన సైన్యంబులు దైన్యంబు నొంది నలుదిక్కులకుంబఱచె.

అంతలో లవుండు మూర్ఛదెప్పిటి యన్నకడకు వచ్చి మ్రొక్కి తదనుమతంబున యాగీయాశ్వంబు నొక్కమహీరుహంబునం గట్టినఁ బెనుగాలితోడంగూడిన కార్చిచ్చుకైవడి సోదరునితోడం గుశుండు రణాంగణ నిరంకుశుండై ప్రకా

— కుశలవులపాటవము రామునకు భటు లెఱింగించుట —

శించె. అంత హతావశిష్టులైన భటులు కొంద అయోధ్యాపురంబునకుం బఱచి హయమేధ దీక్షితుండును యజ్ఞవేదికా సమాసీనుండును మునిజన పరివేష్టితుండును భరత లక్ష్మణ సేవ్యమానుండును కురంగ శృంగపాణియుఁ గృష్ణాజినాంబర ధరుండును దండమేఖలాభరణుండును కనకసీతా సమేతుండును తిలసమిదాజ్యహోమధూమారుణలోచనుఁడునైన శ్రీరామచంద్రునిం గాంచి ప్రణమిల్లి "దేవా! నీయధ్వరాశ్వంబు నానాదిక్కులుం దిరిగియడవిలో నొక్కబ్రహ్మచారియగు బాలకుని చేఁ గదళికాతరువునం గట్టఁబడియె. అక్కుమారుని యాకారంబు మీయట్ల యున్నయది. వాఁడు మన సేనలం గనుపుగొట్టి మీ కూర్మితమ్మునితో నెదిరించి పెద్దయుం బ్రొద్దు కదనంబు గావించి ఖండితకార్ముకుండై మూర్ఛఁ జెంది పట్టుపడియె.

అనంతరంబ యతనిపోలికగా నుండు బాలకుండొక్కఁడు కవచకార్ముకఖడ్గధరుండై లేడిగుంపులపై దుముకు బెబ్బులిఁబోలెఁ జేతులు కసిదీఱ సేనలం గసిమసంగి శత్రుఘ్నునిం గూల్చె" ననిన విని రఘువీరుండు "మీకు వెఱ్ఱి పట్టెనో? భూతంబు సోఁకెనో? నాతమ్ముండు పగఱచేఁ బడుట యేమి!" యనుటయు, "దేవా! నీపదసేవకులకు భ్రమకలు

గునే? యీమాటనిక్కం" బనుటయు, రామభూమీశ్వరుండు
మనంబునం గళవళం బందుచు "నాయెదుట నిలిచి యెన్నఁడు
మాఱుత్తరం బీయఁడు. లవణాసురుం దాఁకి యొక్కఁడె
కయ్యంబునం గెలిచె. ఇట్టినాతమ్ముం డాజిలో నొక్కవడుగు
నెదిరింపం జాలక పడియెనఁట! దైవంబెంతసేసె" ననుచు
భానుకులతిలకుండు ఱెప్పల నుప్పతిల్లుబాష్పంబులు కరపల్ల

—♦ రాముఁడు సౌమిత్రిని యుద్ధమునకుఁ బంపుట ♦—

వంబుల నప్పళించుచు లక్ష్మణుదెస మొగంబై "యాగదీక్షి
తుండ నైననేను దరలరాదు. కావున హయంబుఁబట్టిన బాల
కులం గెలిచి శత్రుఘ్నునిందోడ్కొనిరమ్ము పొ"మ్మనుటయుఁ
బూచినతరువులం బోలుపొందు గిరులచందంబునఁ గనకకేతన
సమేతంబులును మదధారాబంధురంబులు నగు సింధురంబు
లును జలనిధితరంగంబుల తెఱంగునం గెరలు తురంగంబు
లును శరదభ్రవిభ్రమంబులును గల్పితమనోరథంబులుంబలె
నమందశౌర్యవిశంకటులైనవీరభటులును బ్రళయభైరవహుం
కారశంకారవంబులైన పటహభాంకారంబులును మెఱయ
రఘువీరునకుం బ్రణామంబుసేసి కల్పాంతకాలంబునం గట్టు
దాఁటి మిట్టిమీఱిన నీరధులంబలె నిరవధికంబులైన సేనాబృం
దంబులతో వచ్చి వాల్మీకివనంబు సొచ్చి రణాంగణంబున విడి
సిన నీలకేశపాశంబును విధ్వస్తంబైన కవచంబును విఱిగిన
శరాసనంబును వీడిన యంపపొదులునుం గలిగి ధూళిధూసరిత
గాత్రుఁడై పడియున్న శత్రుఘ్నునిం జూచి బాష్పాకులిత
లోచనుండై సౌమిత్రి సమరసముద్యుక్తుండయ్యె; నని జైమిని

మునీంద్రుం డానతిచ్చుటయు, జనమేజయ నరేంద్రుండు దదనంతర కథావృత్తాంత శ్రవణ కౌతూహలాయత్తచిత్తుండై యుండె.

అట్లు సమరసన్నద్ధుండైన సౌమిత్రి నవలోకించి సీతా కుమారుండైన కుశుండు నిజానుజుండైన లవు నవలోకించి లెక్కకు మిక్కుటంబైన చతురంగ బలంబులతో మహారథుం డెవ్వఁడో మనమీఁద వచ్చె నింకంజేయందగిన కార్యంబేమి? యన, లవుం "డన్నా! చెప్పందగిన దేమియున్నది. శరపరం పరలచేఁ బరబలంబుల నొంపరలాడి వచ్చెద; నీవును రణంబు నకుం దొడంగు" మని పలికి మున్ను శత్రుఘ్నునిచేతఁ దన ధనువు విఱిగిపోవుటకతన నియమపురస్సరంబుగా నిటలంబున నంజలి ఘటియించి సూర్యునుద్దేశించి "సవితయుఁ ద్రిమూర్తి స్వరూపంబును సప్తసప్తియుఁ జండభానుండును బూషుండును సదా ప్రకాశుండును జలజమిత్రుండును ఋగ్వేదమయుండును

— సూర్యుఁడు లవునకు విల్లొసంగుట —

మేషవృషభాద్యధీశ్వరుఁడును ద్యుమణియు హిరణ్మయుండును భాస్కరుండును గర్మసాక్షియు భవరోగవైద్యుండును భక్త శుభంకరుండును సహస్రకరుండును సురనికర పూజితుండును యతిజనప్రియుండును దివాకరుండును సంవత్సరకరుండును ననూరుసారథియు నంధకారభేదనుండును గిరీటమాలికాధరుం డును నిశాకర సహాయుండును జగదాశ్రయుండును నయిన సూర్యునకు వందనంబులు సేసెద" నని మంత్రంబు లుచ్చరిం చుచుఁ బ్రార్థించిన, సూర్యుండు ప్రత్యక్షంబై కనకరేఖా

విరాజితంబును దివ్యరత్న ఖచితంబును జయప్రదంబును నభే
ద్యంబును ద్రిభువన భయంకరజ్యానాదమేదురంబును నగు
నొక్కధనువు దయచేసి దీవించి వేంచేయుటయు, భాస్కరుం
డిచ్చినవిల్లుఁ గైకొని లవుం డగ్రజుంజూచి యాధనుర్మహా
త్త్వంబుఁ దెలిపె.

అత్తఱి సీతాకుమారకులు సుమిత్రాకుమారునిం
దాఁకుటయు గజఘటలు తురంగబృందంబులు రథసమూహం
బులు భటవ్రాతంబులు లెక్కకు మిక్కుటంబుగాఁ బ్రళయ
కాల సముద్రంబుకరణి నపారంబైన సైన్యంబుఁ జొచ్చి శర
వర్షంబులు వర్షించుటయు, ముహూర్తమాత్రంబులో నొక్క
టియు నరయోజనంబు దూరంబులోపలం దగిలి సైన్యంబులు
తొలఁకొల్తలం గీటడంగె; నయ్యద్భుతపరాక్రమంబు సూచి
లక్ష్మణుని సేనాపతియగు కాలజిత్తుండు పెక్కువేలభ్రముల*
తోడం గూడఁ గుశునిం జుట్టుముట్టె. ఇవ్విధంబున సేన లవ
రోధించుటయు లవుండు ప్రళయకాలకాలుని చందంబునం
గనలుచు ననర్గళమార్గణాసారంబులచే నలువది భ్రములసై
న్యంబులం దెగటార్చి కత్తికేడెంబును గదయుఁ జక్రంబును
ప్రాసంబును సురియయుఁ బట్టసంబును గుంతంబును దోమ
రంబును శూలంబు మొదలైన కైదువులం బోరిపోరి పగ

* నాలువేల యేనుంగులు నొక్క యేనుంగునకు వేయేసి రథం
బులు నొక్కరథంబునకు నూటేసి గుఱ్ఱంబులు నొక్క గుఱ్ఱంబునకు నూర్గురు
పదాతులుఁగూడినసంఖ్య భ్రమియనం బరఁగు. (ఈభ్రమిలక్షణముగూడఁ
మూలమునందే వ్రాయఁబడి యున్నది.)

తురు ప్రయోగించిన యస్త్ర శస్త్రంబులచే జర్జరీభూతంబును రక్త సిక్తంబునగు గాత్రంబుతోఁ గుశుని గానక నలుదిక్కులుం జూచుచున్న యప్పుడు రుధిరాక్షుం డను రాక్షసుండు లవణాసురుని మేనమామ యగువాఁడు లవణాసురసంహారానంతరంబ శత్రుఘ్నుని శరణుసొచ్చి రాఘవునకు సేవకుండై వర్తించువాఁ డెడసొచ్చి పరాకుగాఁ గాచుచునుండు లవుని చేతికార్ముకం బొడిసికొని యాకసంబునకుం బఱచె.

—: లవుండు రుధిరాక్షునిఁ జంపుట :—

అంత నక్కుశానుజుండు చాపంబు లేక చక్రంబు కేలం బూని చక్రపాణి చందంబున గురుకృపాలబ్ధంబైన వాయు మంత్ర జపంబువలన గగనంబున కెగసి కొద్దిపక్షి పయిం బాఱు జాలెడేగ తెఱంగున దైత్యునిం దఱుముటయు, సైన్యంబులు వెగ్గలంబు లంది బాణరంధ్రంబుల వెంబడి గజ కళేబరంబులుసొచ్చి యందుండి యాకాశంబు చూచువారును భగ్నంబులైన రథంబులలోనం జొరఁబడి చప్పుడుసేయకుండు వారును, హయకబంధంబుల మీఁది పక్కెరలు తమ మీఁదం ద్రోచుకొని యవల నుండువారును, వీరభట శరీరంబులు మీఁద వైచికొని యరిగల మఱుంగున నణంగియుండువారును, నై యితం డెవ్వరిమీఁద నుఱుకునో యెవ్వరి శిరంబు ద్రుంచునో యని కళవళపడుచు నుండునప్పుడు దశరథ రాజమంత్రి యగు సుమంత్రుని కొడుకులు సింహుండును, జంద్రకాలుండును, ధార్మికుండును, ఘదనుండును, శత్రుసూదనుండును శరద్వంతుండును, జితశ్రముండును, నదుండును,

సువేగుండు , నతులుండు, ననువారలు పదుగురు జ్యాఘోష
ణంబులు భీషణంబులుగా నొక్క ముహూర్తంబునఁ బది
బాణంబులేసి, లవునిచేతి చక్రంబు తుత్తునుకలుసేసిన, సీతా
తనూభవుండు భూతలంబునకు లంఘించి పరిఘాయుధంబులు
గేలంగైకొని చిత్రంబుగాఁ ద్రిప్పుచుఁ జిటికవేసిన మాత్రం
బులో దశరథ రాజమంత్రి కుమారులైన దశమహారథుల
గీటడఁగించె. అంతలో మదోద్ధతుండైన రుధిరాక్షుండు
గ్రమ్మఱం బాఱుతెంచి గదాదండంబుచే శిరంబు పగుల
నడచుటయు, లవుండు మూర్ఛగ్రమ్మి విసంజ్ఞుండై కొంత
తడవుండి యంతటఁ దెలిసి కుంతంబు ద్రిప్పుచు శకుంతా
ధీశ్వరుండైన గరుడుండు సర్పంబుపయిం దాఁకు తెఱంగున
దైత్యునిం జేరి కుత్తుక ద్రుంచి వాఁడు మ్రుచ్చిలించికొని
పోయినచాపంబు గ్రమ్మఱం బుచ్చికొని కడంగుటయుఁ బ్రస
వానంతరంబున బాలకుని మోహజాలంబు చుట్టుకొనిన తెఱం
గునఁ జతురంగబలంబులు సీతాకుమారునిం జుట్టుకొనిన
నణంగినచండ్రనిప్పు తనయొద్ది మద్దిచెట్టు నాద్యంతంబును
గాల్చి పేర్చి కాఱడవిం దహించురీతిఁ బెక్కుభంగుల సేనలం
జక్కాడుచు నుండె. అప్పుడు కుశుండు సింహనాదంబు సేసి
లక్ష్మణు నెదుర్కొనిన, నతం డైదుతూపులచేఁ బేరురంబు

—♦ కుశ లక్ష్మణుల యుద్ధము ♦—

వ్రక్కలించిన సుక్కక యక్కుమారుండు వాయవ్యాస్త్రంబు
సంధించి నిలు నిలు మని యదల్చియేయుటయు లక్ష్మణుని
యరదంబు సుడిగాలిలోనం దవిలి కుమ్మరసారెగతి ముహూర్త

మాత్రంబు తిరుగుచునుండఁ దద్వేగంబున నాలుగు రథ్యంబులు నాలుగుదిక్కులం బడి పంచత్వంబు నొందిన, లక్ష్మణుండు వేఱొక్క తేరెక్కి కక్కసంబు లైన యుక్కుటలుగు లైదు ప్రయోగించి కుశుని కవచంబును, గిరీటంబునుదునుముటయుఁ, గుబుసంబు విడిచిన నాగేంద్రుని తెఱంగున మెఱయుచు లక్ష్మణు నుద్దేశించి "రిత్తమోపుగా నున్న కిరీటకవచంబులు తియించి భారంబు మాన్పితి నీవు పరమోపకారివి. నీసైన్యభారం బంతయుఁ బోవఁజేసి ప్రత్యుపకారంబు సేసెద"నని పలుకుచు నాథర్వణశిరోమంత్రంబుల నాగ్నేయాస్త్రంబు నభిమంత్రించి ప్రయోగించుటయు, దగ్ధంబు లైన రథంబును మండెడు నేనుంగులును గాలెడుతురంగంబులును నివుఱు లైన పదాతివర్గంబులును బొగలతోడం గలసి యెగిసిన ఛత్రచామరాభరణంబులునుం గలిగి చమూసమూహంబులు దావానలంబులోఁ దవిలిన మోక బులరకంబున నలుదిక్కులకుం బఱచుటయు, దాశరథి వారుణాస్త్రంబున నివారణం బొనరించినం గుశుండు వాయవ్యాస్త్రంబు వింట నొంటించి చాపవిద్యాకౌశలంబు మెఱయ సేయుటయుఁ జండమారుత వేగంబున బండుటాకు లెగియువడువున నాయోధనంబునం గల యాయోధవరు లాకసంబున కెగసి వీరలక్ష్మివిహరించు మణిమండపంబునకు మంజిష్ఠపట్టుమేలుకట్టు తెఱంగునం గనుపట్టుటయు సేనలదురవస్థ గనుంగొని సేనాధీశ్వరుండగు కాలజిత్తు కుఱుచ

కనుపుల లకోరికలచేఁ గుశు నురంబు నాటించి నవ్వుచు "నా బలపరాక్రమంబు లెఱుంగవు. బాలుండవు. నీకేల యాలంబు; తొలంగు" మని పలుకునంతలోఁ గుశుం డలుక దొలఁక నొక్క వాలికతూపుచే వాని నాలుకఁ దుంచి తోడన మహోగ్రనారాచంబున శిరంబు ఖండించె.

—♦ లక్ష్మణుండు మూర్ఛితుం డగుట ♦—

అంతఁ గాలజిత్తుపాటు గనుంగొని సౌమిత్రి వేలకొలందు లాశుగంబులు నిగిడించిన నక్కుమారుం డన్నియుం జూర్ణంబులు సేసి చక్రంబు వైచిన ఖండించి, శూలంబు ప్రయోగించినం దుంచి, ముసలంబు విసరినం గసిమసంగి, భిండివాలంబు నిగిడించినం దునుమాడి, వాలును బలుకయుం బూనినఁ జిద్రుపలు సేసి, యెన్నికైదువు లెత్తిన నన్నియు నఱికి వాల్మీకియొసంగిన నైదుబాణంబులు గార్ముకంబునం గూర్చి యార్చుచు వైచిన, నెక్కలతోడి పెనుబాములుంబలెఁ బరతెంచి యురస్స్థలంబునం దూఱుటయు స్వల్పకిరణంబులతో నస్తమించు నర్కబింబంబునుంబలె లక్ష్మణుండు రుధిరధారాభిషిక్తుండై పుడమిపయిం బడినఁ గుశుండు కరవాలంబు పలుకయుం గైకొని, కరినికరంబుల కుఱికి, యింద్రుండు వజ్రధారలచే గులగిరులం గూల్చుచందంబునం గూల్చి, రణాంగణంబు బయలుపఱిచి తమ్మునిం గాంచి యిరువురుం గూడి చిచ్చుఁ గరువలియుం గలిసినట్లు సైన్యంబు నిరవశేషంబుగాఁ జలపట్టి మట్టంబు సేసి హర్షంబున నాశ్రమంబునకుం జనుదెంచిరి.

అంతకుమున్న గంగాతీరంబున యాగశాలలో దీక్షఁ
బూని వసిష్ఠాదిమునులతోఁ గూర్చున్న రఘూద్వహుండు
భరతునిం జూచి 'అనఘా! శత్రుఘ్ను ననిలోనం గూల్చిన
హయచోరకునిఁ దుంచి లక్ష్మణుం డిదివఱకు నేమిటికి రాఁడ
య్యెనో! ఏవీరుండు విరోధించినయెడ ముల్లోకంబులు నొక్క
ముత్తంబుగా నెత్తివచ్చిన నెదిరింపం జాల వట్టిసుమిత్రి
తొలుపట్టితోఁ జలపట్టి పోరువారలుంగలరె? శుద్ధి తెలియక
యత్తురంగంబుఁ బట్టినబాలకులు చలంబునంబోరి దురంబునం
గూలిరో? కాక వారలతల్లి శోకంబునం బొగులుచుఁ బుత్రి
భిక్ష వేఁడికొనియెనో? యాగంబు నుపక్రమింప నింకమూఁడు
దినంబులున్నయది. నన్నును సుగ్రీవవిభీషణాదులను దలంపక
లక్ష్మణు బాహుశౌర్యంబు నూహింపక సాహసంబున నాడిం
భకు లిట్టి దుండగంబులు సేయందగునె! అచ్చటి వృత్తాంతం
బు తెలియలేదు. వేగవంతులు బుద్ధిమంతులు నైన వేగరులం
బంపి శీఘ్రంబుగా నచ్చటివార్త దెప్పింపు" మనుటయు, భర
తుండు లావు వెరవునుం గల దూతల నేవురం బయనంబుసేసి
సముఖంబునకుం దోడితెచ్చినరాజేంద్రుండు చారుల నుప
లక్షించి "బాలకులు నేరక యపరాధంబుసేసిరి, గావున వారల
కభయం బొసంగి తోడ్కొని రమ్మనుఁడు. కాక, చలపాది
తనంబునం బోరిరేని సమ్మోహనాస్త్రంబున మోహింపఁజేసి
యిచ్చటికింబట్టికొని తెమ్మనుఁడు. ఆచిన్న బాలకులు నన్ను

బోలియున్నారని వేగరులచేవింటి; నదియునుంగాక సీతముఖ లక్షణంబు లవ్వటువుల మొగంబులం గలవనివింటిని. మీరును గలయంజూచి తెలిసి యడవి నేల తిరిగెదరు? మీయంబ పేరేమి? యని తెలియ నడిగి సౌమిత్రింగూర్చుకొని వారలం దోడ్కొనిరం” డని పలుకుచుండు నంతలో, గాయంబులం దొరఁగునెత్తురు వెల్లువలు గట్ట హతశేషసైనికులు పఱతెంచి దీక్షితుండైన రాముని పాదంబుల వ్రాలి “ఓరఘుకులావతంసా! శత్రుఘ్నుని చందంబున లక్ష్మణుండును గుశుని నిశిత విశిఖం బులఁ బంచత్వంబు నొందె.

—♦ సౌమిత్రింగూర్చి రాముండు దుఃఖించుట ♦—

సమరతలంబునం గాలజితుండును సుమంత్రునికుమారులు పదుగురును సౌమిత్రికన్న మున్న కుశుని సాయకంబులచే రక్తధారలు గుబులుకొన గైరికధారా రజితంబులైన శైలం బుల మాడ్కిఁ బూచిన మోదుగులకై వడి జగతీతలంబునం గూలిరి. కోపావేశంబుఁ జూచు నెడలం గుశుం డిచ్చటికి వచ్చు వాఁడని తోఁచుచున్నది. ఇంక నేటియాగంబు? ఆహవంబు నకు నాయత్తంబుగ విచ్చేయుఁడు. చిచ్చంటి కొనిన పిమ్మటఁ జేటులంజిమ్మ శక్యంబుగాదు. తగిన యుపాయంబు బిప్పుడు చేయువలయు” నని పలికిన పలుకు లాలకించి రఘువీరుండు వెన్నువిరిగిన చందంబునఁ బరశుఖండితంబైన భూజంబుపోలిక మూర్ఛితుండై భరతుని సమీపంబునఁ బడుటయు నతండు

విన్ననైయున్న యన్న నీక్షించి హిమాంబు పూరంబులచేఁ గన్నులొత్తి కర్ణంబు లంగంబు రా దుమారంబు లూఁది శైత్యోపచారంబు లొనర్చుటయు బెద్దయుం బ్రొద్దునకు నొక్కింత తెప్పిఱి కాకుత్స్థుండు జలధర గంభీర స్వనంబున వావిడిచి యేడ్చుచు "నకటా! పదునాలుగేం డ్లాహారనిద్రలు మాని పెక్కుభంగులనన్నుంగాపాడి దేవదానవులాశ్చర్యంబు నొంద సమరంబుననింద్రజిత్తుం ద్రుంచిన మహారథ శ్రేష్ఠుండును గార్తవీర్యుని కన్నమిన్నయు నని పొగడఁ దగిన నిన్ను మాణవకమాత్రుం డొల్లి నిర్జించె! మహావీరా! హా ప్రియానుజా! హా సుమిత్రాపుత్రా! నీవు లేని జన్మం బేల! ఈ రాజ్యం బేమిటికి! ప్రాణంబువలనం బ్రయోజనం బేమి? తమ్ముల నెడవాసి యుండం జాల. వారల సమీపంబునకుం జనియెద. కార్ముకంబు నస్త్రంబులుం దెమ్ము. తమ్ముఁడా! తామసంబు చేయవలదని పలికినం, గేలుమొగిచి భరతుండు "దేవా! సంగ్రామరంగంబున భయభ్రాంతులై చారులు పఱతెంచి విన్నవించిన గతిం దోఁచుచున్న యది గాని యిమ్మాట నిక్కంబుగాదు. లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మూర్ఛం బొందిరిగాఁబోలు! అమ్మహాభుజులకు మరణం బెక్కడిది! ఏనువారలకు సహాయంబుగాఁజని దేవర ప్రతాపాతిశయంబుచేఁ దురంగచోరకులంబట్టి బంధించికొని యశ్వంబునుం దెచ్చెద నన్నుం బనుపు" మనిన, నినకులతిలకుండు, 'నీకుం దోడుగాఁ

పేరుగల వానరవీరులం బనిచెద. సుగ్రీవుండు విభీషణుండు నిరువుర మాయొద్ద నుండనిమ్ము. నర వానర రాక్షస బలసమన్వితుండవై కదనంబునకుం జను" మనియె.

— భరతాదులు యుద్ధమునకు వచ్చుట —

అంత భరతుండు రఘుపతికిం బ్రణామిల్లి ధనుర్బాణతూణీరకవచశిరస్త్రాణంబులు ధరియించి రథం బెక్కి సేనాసమేతంబుగా వెడలె. అప్పుడు కైకేయీపుత్త్రుండు పవననందనుం బిలిచి నీవు ముందరం జని సుమిత్రాతనయుల చందంబు తెలిసి రమ్మనిపంచినం, బఱచి హనుమంతుండు వారలం గని తనసందిటం బొదివికొని వచ్చి భరతుని సన్నిధిం బెట్టి కుశవిశిఖసంఘట్టనంబులం గడు నొచ్చి పడియున్న లక్ష్మణుం జూచి నే! ఇతండు తొలుత నింద్రజిత్తునియస్త్రంబుల నింత నొవ్వండని పలికిన హనుమంతునిపలుకులు విని భరతుండు శోకవ్యాకులమానసుండై యివ్వీరుల నింతపరిభవించిన వారలు బృందారకులు గాని దారకులు గారని యయ్యిరువురం దన యరదంబున నునిచికొని వచ్చుచున్నంతలో, సైనికవీరుల సింహనాదంబులు నట్టహాసంబులు పటహభాంకారంబులు నాలకించి కుశుండు కోపవశుండై కోదండమౌర్వీఘంటారవంబులు సెలంగ నెదురు నడుచుసమయంబున వారలయుద్ధంబు చూడ శక్యంబు గాదనుభంగి సూర్యుం డస్తమించె. పక్షికులంబులు కలకలంబులు సేయుచు గూండ్లకు బారులు దీరె. మృగం

బులు పల్వలంబుల నుదకంబులు గ్రోలుటకు వెడలె. కాటుక రాసుల కరణిఁ జీఁకటులు దిక్కటాహంబులఁ గప్పె. అప్పు డొకరికొకరి మొగంబుగానని యంధకారంబున భరతసైన్య బులు కుశలవులం జుట్టుముట్టి గదా కుంత ముసల తోమరముద్గరభిండివాలక్షురికాదిసాధనంబులు వర్షించిన లవుండు నన్నకు సహాయంబుగా బాలభానుకిరణప్రకాశంబులైన నారసంబులు ప్రయోగించి తిమిరంబులు విరియించుచు వాఁడిగొడ్డలిచేఁ గాష్ఠంబులు నఱకినకరణి ఖడ్గంబుచే దంతిదంతంబులు తెగ వ్రేయునప్పుడు మిణుంగుఱులు పుడమికి మింటికి నొక్కటిగా నెగసి దళంబుల దహింపం దొడంగె. కుశుండును గార్ముక జ్యానాదంబు రోదసీకుహరంబునం బర్వ జ్వలింపఁగల క్రోధానలంబునకు సూచకంబుగా ధూమరేఖ పర్వెననం బొలుచు భ్రుకుటీమండలంబు ముఖచంద్రమండలంబు నకు నలంకారంబుగాఁ జండమార్తాండ కిరణంబులం గ్రేణి సేయుచు బాణంబుల నపారంబుగాఁ గురియుచు సైన్యంబు దైన్యంబు నొందించిన వారింప శక్యంబు గాక చింతించు నవసరంబున హనుమంతుండు రామానుజునిం జూచి వీరల యాకారంబులు రామునియట్ల యున్నవి గావున సీతా తనూభవులు గావలయు. కాదేని యాదికూర్మంబునకు శేషు నకు దిగ్గజంబులకుఁ గులాచలంబులకు భారంబు దోఁచు నట్లుగాఁ బీనుంగుపెంటలు సేసి బలంబులం దునుముట

ఇట్లని పలుకుచునుండం, గుశుండు లవునిం జూచి వీరలు పొంచు తెఱంగుఁ గనుంగొనిన యుద్ధసరణిగాఁ దోఁచ లేదు. మ్రుచ్చులవలెఁ గనంబడుచు నున్నవారు. నీవు హాయంబు నేమఱక యుండుము. సైన్యంబుల నెల్ల నే నుక్కడఁగించెద నని పలికి భరతున కభిముఖుండై “నీసోదరులు పడినచోటికి నిన్ను దైవంబు దెచ్చె. లవాగ్రజుని ముందటం బడి యెందుఁ బోఁగల” నని కైకేయీనందను నేడు కాండంబుల సుషేణు నన్నియతూపుల నంగదుని వేయిబాణంబుల నాంజనేయుని నూఱుసాయకంబుల నీలుని నేనూఱు మెఱుంగుటమ్ముల గవయు నిన్నూఱు శరంబులఁ బనసుఁ దొంబదినారసంబులఁ గుముదుని నన్నూఱు ప్రదరంబుల జాంబవంతుని మూఁడువేల కంకపత్రంబుల నొప్పించి, హతుల మూర్ఛితులఁ బరాజితులం జేసి సింహనాదంబు సేయుటయు, దేవతలు పుష్పవర్షంబులు గురియించిరి. ఘోరతరంబైన సీతాకుమారుని సమరంబుఁ జూచు వేడుకచేఁ బొడవుగా నెక్కెనోయనఁ బొడుపుగుబ్బలి యుత్తమాంగంబునకు మణిమయకిరీటంబు కరణిం బ్రకాశించుచు మార్తాండమండలంబు తూర్పుదెసఁ జూపట్టె.

అప్పుడు భరతుని శాసనంబునఁ జతురంగబలంబు లొక్కమొగిం జుట్టుముట్టిన, లవుం డాబలంబుల విరియించి యాఱునారసంబుల భరతుని కోదండంబు ఖండించినం, గుశుండు గ్రమా

ణాసారంబు లనర్గళంబుగాఁ బ్రయోగించిన, భరతుండు మూర్ఛితుండై యరదంబుమీఁద నొరగఁబడుటయు మారుత కుమారుండు కట్టలుకం బెట్టుగా నట్టహాసంబుసేసి యొక్క మహీధరంబు పెకలించి వైచుటయు, దాని శకలంబులు సేసి కుశుండు బలప్రకరంబులు వికలంబులుగాఁ బరిమార్చుటయు,

—◆ భరతుఁడు మూర్ఛిల్లుట విని రాముఁ డరుదెంచుట ◆—

హతశేషులు పఱతెంచి తద్వృత్తాంతంబు శ్రీరామభద్రునితోఁ దెలియంజెప్పిన నమ్మహారథుండు విభీషణ సుగ్రీవుల తోడంగూడఁ జతురంగబలసమేతముగా నరుగుదెంచి యాహవరంగంబున సాహసధురీణులు సౌందర్యరేఖాలంకృతులును శరచాపతూణీరధరులును నంగజప్రతిమానులు నాత్మప్రతిబింబంబులు నైన యర్భకులం గనుంగొని "మీకు జాతకర్మ నామకరణాదు లెవ్వరు గావించిరి? ధనుర్వేదం బెవ్వరిచే నభ్యసించితిరి? యుద్ధకౌశలం బెవ్వరు నేర్పిరి? మీకుం దలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎఱింగింపుం" డనుటయు, లవాగ్రజుండు "సమరంబునకు వచ్చి మాపుట్టు పూర్వంబు లేలయడిగెదరు? మీ తేటమాటలకు లోఁబడి హయంబు నిచ్చువారము గాము. అయిన మీయంతవార లడిగినఁ జెప్పకుండుటయుం దగవుగాదు. మాకు జాతకర్మంబు నామ కరణంబుఁ జౌలంబు నుపనయనంబును వేదశాస్త్రరహస్యాంబులు విలువిద్యయు దివ్యాస్త్రసంపదయు గదాఖడ్గకుంత

తోమరాదా యుధ నైపుణ్యంబును, నఖిలపాపహరంబును
సకలమనోరథ సాధనంబును గైవల్యప్రదంబును నైన శ్రీ
రామాయణంబును, వాల్మీకి మునీంద్రుండు నిర్వ్యాజ కృపా
కటాక్షంబున నెఱింగించె. మాతల్లి సీతాదేవి యిక్కానలో
సుమ్ము గాంచె నని సీతానామస్మరణంబు సేయుటయు,
రఘునాథుండు రథంబుమీఁద నొఱగి ముహూర్త మాత్రంబు
నకుఁ, దెలివిసెంది సుగ్రీవునిం జూచి వీర లెవ్వరు తెలియం
జూడుమనిన నినవందనుం డిక్కుమారులు పురాణపూరుషుని
పోలిక నున్నారు. మీకుమారులగుటకు సందియంబు లేదు.
కాకున్న నిట్టి శౌర్యధైర్యసాహసంబులు వుట్టునె?
యని పలుకుచుండు నంతలో నీలుం డొక్కమహాశైలంబు
పెకలించి వైచుటయు వార లన్నగంబు చూర్ణంబు సేసి
కాలానలశిఖాసంకాశంబైన శరం బరివోసి యేసిన
నీలుండు గూలె. తోడన తద్రక్తబిందువు లెన్ని గల వన్నియు
నీలురై మార్కొనుటయు జానకీకుమారుం డందఱనన్ని శరం
బుల రూపుమాపి నరవానర రాక్షససైన్యంబుల నానాశస్త్రా
స్త్రజాలంబులం గుదులు గ్రుచ్చిన, రాఘవుండు భ్రాతృజనుల
పాటును సైనికుల చేటును నక్కుమారుల పోటునుం జూచి
హాలాహల కీలా కరాళంబులైన మెఱుంగు టమ్ములు వింట
సంధించి ప్రయోగించిన నది యక్కుమారులపయిం దాఁకక
కేడించి చనుటయు, రఘువీరుండు మరల దివ్యబాణంబు లనే
కంబు లేసినఁ గవలు వాని నన్నింటి నాలుగేసి తునుకలు

గావించిన రాఘవుండు వారలకరలాఘవంబు తనకు సమానం
బని తెలిసి యుద్ధంబుసేయ నొల్లక యూరకయుండినం
గుశుండు నిశితవిశిఖంబులచే మర్మంబులు నొప్పించిన మరణ

— శ్రీరాముఁడు మూర్ఛిల్లుట —

సమానంబైన మూర్ఛనొంది రథంబుపై నొఱగంబడుటయు
లవుండు లాఘవంబున నయ్యరదంబున కుఱికి యతనిం బొర
లించి కిరీటకుండలహార కేయూరకటకాంగదాది భూషణంబు
లును బీతాంబరంబు నొడిసికొని భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నుల
భూషణాంబరాదులు గైకొని రఘువీరుని ధరాతలంబున
దొర్లించి యాదివ్యరథంబుపై నధివసించి యన్నయుం దమ్ముం
డునుం బోవునెడ నొక్కచోట మిక్కుటమ్ములైన యుక్కు
టమ్ములచేఁ జాల నొచ్చిపడియున్న జాంబవంతుని హనుమం
తునిం జూచి లవుండు నవ్వుచు మన యమ్మకు ముదంబుగా
నీభల్లూకంబును వానరంబునుం గొనిపోవుద మని పలికిన
నాంజనేయుండు భల్లూకవల్లభుం జూచి మెల్లన "కంటివే!
రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నుల దురవస్థ! మనమెంతవారము!
బ్రహ్మాదులకేనియు శుభాశుభంబు లనుభవింపక తీరదు.
వీరలం గికురువెట్టి పోవుదమంటిమేని లవుండు మిక్కిలి
మొక్కలీఁడు. కావున మనకుఁ బ్రాణహాని యగుంగాసి
ప్రయోజనంబు లేదు. దైవానుకూల్యంబును జాలదు. జీవం
బులుండిన వలసిన శుభంబులు బడయవచ్చు. పట్టుకొనిపోయి

నం బోవని" మ్మని యూరకుండుటయు, బాలభానుప్రిభా భాసమానంబును సముజ్జ్వల కేతనంబును సమీరసంచలత్ప తాకంబును దివ్యసైంధవ బంధురంబును నవరత్న ఖచితంబును జలధరగంభీరస్వనంబును వాయువేగంబునైన దాశరథిరథం బున జాంబవంతు హనుమంతుని దీవియలఁగట్టి యీడ్చికొని పర్ణశాలకుం జని యెదురుచూచుచున్న తల్లికి మ్రొక్కి "అమ్మా! నీకు వేడుకగా నీభల్లూకంబును వానరంబును బట్టికొని వచ్చితి" మని ముందరం బెట్టి, రామలక్ష్మణులు మొదలగు నన్నలువు రన్నదమ్ములపాటును విన్నవించుటయు జానకీదేవి విస్మయాక్రాంతయై "రఘువీరుని మీరలు జయిం చుట జింకపిల్లలు సింహంబును జయించిన తెఱంగుగా నున్నది. దీని నమ్మఁగూడదు. అయినను దైవయోగం బెవ్వరికి నెఱుంగ నగు! అక్కటా! యే నజ్ఞాతవాసంబు సేయుచు నాయునికి యొరు లెఱుంగకుండఁగఁ దపంబు సేయుచు నుంటి. నన్ను బయలుపఱచితిరి." అని లవునిం జూచి "వాల్మీకి యిచ్చ టికి రాకమున్నె యభిమానధనులైన యీజాంబవంతు హను మంతుని నచ్చటనే విడచిర"మ్మనుటయు నతం డట్లుకావించె.

—♦ వాల్మీకి శ్రీరాముల మూర్ఛదేల్చుట ♦—

అంత నారదువలన నావృత్తాంతం బంతయు నెఱింగి వరుణలోకంబుననుండి వాల్మీకి సత్వరంబుగా నిజతపో వనంబునకువచ్చి యాశ్రిమద్వారంబున మూర్తిమంతంబులైన

దివ్యాస్త్రమంత్రంబులకైవడి నతుల తేజోవిరాజమానులైన జానకీసుతులంగాంచి దీవించి కౌఁగిలించుకొని "మీకు గయ్యంబు సంఘటిల్లెనని వింటి. రాఘవుల దివ్యాస్త్రఘాతంబులచే గాయంబులు లేవుగదా!" యని పాణితలంబున మేనులు నిమురుచు "మీకేల యాలంబయ్యె? సవిస్తరంబుగా నెఱింగింపుఁ" డనినం గుశుండు హయంబుఁ బట్టుటయును, సౌమిత్రి భరతశత్రుఘ్నులపాటును, నరవానర రాక్షసవధంబును, రామవిభుని నిధనంబునుం దెలిపిన విని వాల్మీకి "యక్కటా! యిట్లు చేయుదురే! యేమియు నెఱుంగని బాలకులు మీర" లని పలుకుచు రక్తమాంసమేదోమస్తిష్కమయంబును భూత భేతాళ పిశాచసంకులంబునై, దానవమానవ వానరదేహ ఖండంబులచేతం గనుపట్టుచు ఘోరతరంబైన రణాంగణంబునకుం జని రఘువీరుల నలువురంజూచి కమండలూదకంబు కరంబునంగొని యభిమంత్రించి చల్లుటయు, వారలుసుఖనిద్రం జెంది మేల్కాంచిన తెఱంగున మూర్ఛలుదొఱంగి యుదయార్క బింబాబుల చందంబునంబ్రకాశించుటయు, దివ్యదుందుభిధ్వానంబులు నప్సరోనాట్యంబులుఁ బుష్పవృష్టియుం గలిగె. దేవత లమృతవర్షంబువర్షించుటచే నరవానర యాతుధానబలంబులన్నియు నెప్పటియట్లబ్రదికె. అంత మునిజనసేవ్యమానుండైన వాల్మీకిమహామునికి రాఘవుండు తమ్ములుందాను నమస్కారంబు గావించిన నత్తపోధనుం డాశీర్వాదంబు సేసి

—♦ వాల్మీకి రాముని స్తుతించుట. ♦—

"మహాత్మా! నీవు జగన్నాయకుండవు. సృష్టిస్థితిసంహారంబులు నీ లీలావిహారంబులు; కులాలుండు చిఱుతకలశంబులు, గరగలు, గటాహంబులుం జేసిన కరణి నీవు కొందఱ నధికులను గొందఱ నల్పులనుంగా సృజియించినాఁడవు; నీవు శ్రీమన్నారాయణుండవు; సీతాదేవి శ్రీమహాలక్ష్మి; మీ లీలావినోదంబులు వేదసన్నుతంబులు; కొడుకు లెఱుంగక తప్పు సేసినం దండ్రి సహింపవలయుం గాని నిగ్రహింపఁజనదు. పుత్రులశౌర్యంబును దేజంబును విద్యయు జనకులకు సంతోషకరంబులు గదా! అతిబాల్యంబునఁ దాటకన్ వధించి హరుని కోదండంబు ఖండించి భార్గవుగర్వంబు మాన్పి విరాధు వధించి ఖరదూషణ మారీచకబంధాదులఁ దెగటార్చి వాలి నొక్కకోలం గూల్చి లవణజలనిధిం బంధించి రావణకుంభకర్ణప్రముఖ నిఖిలరాక్షస సంఘంబుల నంతంబు నొందించి బ్రహ్మరుద్రాదులు నుతింపఁ జటులప్రతాపదీపితుండవైన నీయెదుటఁ బద్మగర్భాదులైన నిలింపజాల రసినయెడఁ జెక్కుగీఁటిన నేడువనేరరు ఉగ్గుద్రావు ప్రాయంపుశిశువు లెదిరింపం జాలుదురె! నేను బాతాళంబునకు వరుణుని యాగంబు నెఱవేర్పం బోయి యుండుటకతన నీతనూభవులు నిన్నెఱుంగని కతంబున నింత యపఖ్యాతి సంభవించె."

అనిన విని శ్రీరామచంద్రుండు సంతుష్టాంతరంగుండై యబ్బాలకులం జూడవలెఁ బిలిపింపుం డనుటయు, వల్మీకసంభ

ఘుండు శిష్యులం బనిచి పిలిపించినఁ గుశలవులు గవదోనలు బిగియించి ఖడ్గంబులు వట్టి శరచాపంబులు వీణియలుం బూని వచ్చి గురుసమక్షంబున నిల్చి నమస్కరించి తదనుమతంబునఁ బంచపాతకహరంబును గాయత్రీమయంబును భుక్తిముక్తిఫల ప్రదంబును సీతాచరిత్రంబును బవిత్రంబునైన శ్రీరామాయ ణంబు నానారాగంబుల వర్ణవిన్యాసవిశేషంబులఁ దానమానం బులం దుంబురు నారదులకరణి గానంబు సేయుటయు, రఘు వంశాగ్రగణ్యుండు వారల బునఃపునరాలింగనంబులు సేయుచు సీతావియోగసంతాపంబుమాని హర్షబాష్పంబులు గురియ గద్గదకంఠంబున సౌమిత్రితో "వీరలముఖసౌందర్యం బవయవ సౌకుమార్యంబుఁ జూచిన జానకియట్లు యున్నయది కంటివే!" యనుటయు, సౌమిత్రి "మిత్రకులాగ్రణీ! నిశాసమయంబుననిర్భ రగర్భపరిపూర్ణయైన జానకీదేవిం గాఱడవిలోన నిర్దయత్వంబున విడిచివచ్చిన నయ్యమ్మ యప్పుడే మూర్ఛిల్లి పంచత్వంబు నొందినట్లుండె" ననుటయు, వాల్మీకి "రఘునందనా? ఆసమ యంబున నేను యాగయూపదారుహరణార్థంబుగా నావనంబు నకుం జని యబలావిలాపంబు నాలకించి చేరంజని శోకాక్రాం తయు ధూళిధూసరిత కేశభారవివర్ణవదనయునైన వధూమణిం గనుంగొని "నీ వెవ్వరిదానవు ? ఏల శోకించెద" వనిన, "నేను జనకరాజతనూజను (1) రఘూద్వహుండను మద్భర్త లోకాప వాదనిమిత్తంబుగా నన్ను నడవులం ద్రోయించె" ననిన నూఱ

డించి యాశ్రమంబునకుఁ గొనిపోయి తపస్వినుల నియమించుటయు, వారలు గర్భసంరక్షణంబు సేయుచుండఁ గతిపయ దినంబులకు నొక్క శుభలగ్నంబున నిక్కుమారులం గనిన, నేను జాతకర్మాది విధానంబు లాచరించి వేద వేదాంగంబులు ధనుర్వేదంబు జాపవిద్యాకౌశలంబును శ్రీమద్రామాయణంబును నేర్పితి" ననిన రాఘవుండు "మహాత్మా! నీకృప యెవ్వరి యందుఁ గలిగె వారలు కృతకృత్యులై నీయనుగ్రహంబున నభివృద్ధిం బొందుదురు.

మాబోటులం బేర్కొననేల ?" యనియె అప్పుడు

—♦ శ్రీరాముఁడు పుత్త్రులంగొని యయోధ్యకుఁ జనుట ♦—

వాల్మీకి యర్భకులం జూచి కనుసన్న సేయుటయు వారలు తండ్రి పాదంబులకు మ్రొక్కి దండప్రణామంబులు గావించి "యజ్ఞానులము, అపరాధులము, ఊహాపోహపరిజ్ఞానంబు లెఱుంగని మూఢబుద్ధులము. ఆత్మద్రోహులము మమ్ముం గటాక్షింపుము ! మేయు వైదేహీనందనులము" అని పలికి వెండియుం దండప్రణామంబు సేసి లేవకుండిన, శ్రీరాము భద్రుండు కరుణాకలితహృదయుండై తనదీర్ఘభుజంబులచే వారల లేవనెత్తి శిరంబులు మూర్కొని, యంకంబున నునిచి, సంతసంబున మన్నించి యధ్వరాశ్వంబుఁ దోడ్కొని సేనా సమేతంబుగా నయోధ్యకు వచ్చి వాల్మీకి నవలోకించి, సభా మధ్యంబున నిట్లయె "మునీంద్రా ! నీపుత్త్రిక యగు సీత

పరమసాధ్వి. నాఁడు దేవతలు రాక్షసులు వానరులుం జూడ నగ్నిప్రవేశంబు సేసె. అది ప్రజ లెఱుంగరు. కావున సందియంబు నొందెదరు. వీరల సందేహనివృత్తి సేయంగోరెద. ధరిత్రీనందనిం బిలిపింపు" మనిన, మహర్షివర్యుండు నిజాశ్రమంబునకు వచ్చి యందుఁ దపఃకృశశరీరయు వికీర్ణవేణికాభారయు బాష్పాకులితనేత్రయునైన జనకపుత్రికం గాంచిన, నద్దేవి మునీంద్రునిపాదంబుల కెఱఁగి "మహాత్మా! నాతనయు లెచట యున్నారు? శాత్రవులబారిం బడిరో? పతి నెడఁ బాయుటయుం గాక పుత్రశోకంబు నొందవలసి యున్నదో? నన్ను బ్రహ్మదేవుఁడు శోకంబునకై సృజించెనో?" యని విలపింప నూరార్చి యమ్మునీంద్రుఁడు "వత్సంబు నెడఁబాసిన ధేనువుకరణి నేల యడలెదవు, దుఃఖార్తవైన నీవేమి పల్కిన మాకు నెగ్గుగాదు, నీకుమారు లిరువురు నయోధ్యాపురంబునం దండ్రి చెంగట సుఖంబుగ నున్నవారలు. కాకుత్స్థుండు నిన్నుం దోడ్కొని రమ్మనిపంచె" నని పలికి యరుగుదెమ్మని యమ్మానవతీమణిం దోడ్కొని యయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుటయు, రఘూద్వహుండు పరమానంద కందళిత మానసుండై పుత్రులు గొలువ, భార్యా సమేతంబుగా హయమేధంబు సాంగంబుగా నెఱవేర్చి సంపూర్ణ దక్షిణల ఋత్విజులం బ్రీతి నొందించి, ధనకనక రత్నభూషణాంబరాదులచేత నాశ్రితుల మిత్రుల భృత్యుల భూసురుల నృపుల నందఱం దనియించి రాజ్యపరిపాలనంబు సేయుచు సుఖంబున నుండె.

కళువె వీరరాజకృత

ఆంధ్రవచన భారతము.

సభాపర్వము.

[సంస్కృతభారతము ననుసరించి కళువె వీరరాజుచే వ్రాయఁబడిన వచన భారతమునుండి పరిష్కృతభాగ ముద్ధృతము. వీరరాజు వ్యాసకృత మగు భారతము యథారూపముగఁ దెలుగువచనమున స్వారస్యము రసముచెడనీక రచించెను. ఈకవి క్షత్రియ వంశజుఁడు. దొడ్డభూపాలుని పుత్రుఁడు. భారద్వాజసగోత్రుఁడు. ఋక్శాఖీయుఁడు. మైసూరు సంస్థానమును క్రీ. శ 1672 మొదలు 1704 వరకు పరిపాలించిన చిక్కరాయలకాలమున రాజకీయోద్యోగిగ నీకవివర్యుఁడుండెను

దాదాపుగ నింతవఱకు లభించిన వచనగ్రంథములన్నింటిలో నీభారతమె ప్రాచీనతర మని చెప్ప నొప్పును. హాలాస్యమాహాత్మ్యము, భగవద్గీత వచనములుగను భారతము కన్నడవచనముగను రచించిన నందిరాజు ఈకవికిఁ బుత్రుఁడు. ఈ వీరభూపాలుఁడు తాను గ్రంథకర్తయై భాషాసేవ గావించుటతోఁ దృప్తినొందక "వీరభూపాలీయ" మను నొక యలంకారగ్రంథమును గృతినొందెను. వీరరాజు సంస్కృత కర్ణాటాంధ్రాది బహుభాషావిదుఁడు. సరసకవితాకౌశలుఁడు.

ఈతని వచనము ద్రాక్షాపాకముతో శ్రావ్యముగా మనోహరముగ నున్నది. పఠనీయభాగము ధర్మజరాజసూయము నకు సంబంధించిన కథాంశము.]

నారదమహామునీంద్రునిం గనుంగొని ధర్మనందనుండు "మహాత్మా! యమునిసభామధ్యంబున ననేక రాజలోకంబులు వసియించు ననియు, వరుణసభాస్థానంబున నాగేంద్రులును, దైత్యులును, సముద్రాదిదేవతలుం గలరనియును, కుబేర సభాభవనంబున యక్షరాక్షసగుహ్యకులును, గంధర్వాప్సరోగణంబులను, భగవంతుం డగు శంకరుండును నెలకొని యుండుదు రనియును, పితామహుని సభారత్నంబున మహర్షి శ్రేష్ఠులును, సర్వగీర్వాణులును, నిఖిలవేదశాస్త్రాధిదేవతలును, నివసించియున్నవారనియును, మహేంద్రుని సభాసదనంబున దేవగంధర్వులును, మునిజనంబులును, రాజర్షిశేఖరుండగు హరిశ్చంద్రుం డొక్కరుండును, నెలకొనియుండుదు రనియును నానతిచ్చితిరి. సకలరాజన్యలోకంబును యముని సభయందు వసింప నీహరిశ్చంద్రుం డొక్కరుండును, నే సుకృతంబు వలన, నేతపంబువలన, నే నియమంబువలన సకలమహీపతులకంటె నధికుం డగుచు నింద్రునిసభయందు వసియించి యతనితోఁ గూడఁ బ్రమోదించుటకు నర్హుండయ్యె? అట్లె వైవస్వతసభయందు వసియించు మజ్జనకుం డగు పాండుమహీపాలుని మీరు కనుంగొని యతనితో సభాషించితిరె? ఆతండు

మాకు నెయ్యది యెఱింగింపు మనియె? అది వివరింపవలయు. త్రికాలజ్ఞానసంపన్నుండ వగు నీవలన సకలవిశేషంబుల నెఱుంగుటకుఁ గుతూహలంబయ్యెడు" నని యడిగిన నారదుండు, "పాండునందనా! హరిశ్చంద్రుం డేసుకృత విశేషంబువలన నింద్రసభ నున్నవాఁడని తొలుత నడిగితివిగదా! అతనిమాహాత్మ్యంబుఁ దేటపడం దెలిపెద నాకర్ణింపుము. తొలుత విశ్వామిత్రసంరక్షితుండును, నిక్ష్వాకుకులసంభవుండునునగు త్రిశంకు మహీపాలుం డయోధ్యానగరంబుఁ బరిపాలించుచుఁ గైకయ వంశజాత యగు సత్యవతి యను నిజధర్మపత్ని యెడ సత్యసంధుండగు హరిశ్చంద్రునింగాంచె. త్రిశంకుపుత్రుం డగు నా హరిశ్చంద్రుండు బలవీర్యధురంధరుండై సకలమహీపాలలోకంబును శాసనంబునం బ్రవర్తిల్లఁ జక్రవర్తియనం బ్రసిద్ధిఁగాంచి, నిజభుజబలంబున సప్తద్వీపంబులును, శైల కాననసమేతం బగు మహీమండలంబును జయించి రాజసూయంబనుయాగంబు గావించునెడ నిఖిలమహీపతులు నానావస్తు విశేషంబులును సమకట్టి సకలమహీసురసహితులై తనకుఁదోడుగావింపయజ్ఞంబు సమాప్తంబగుటయు నవభృథస్నానంబొనర్చి శాస్త్రోక్తంబునకు నైదుగుణంబు లధికంబుగ ఋత్విజులకు దక్షిణ లొసంగి మఱియు నానాదేశాగతులగు బ్రాహ్మణుల యథేష్టభోజనంబుల వలనను ధనకనక రత్నభూషణాంబరదానంబులవలనను, సంతుష్టులం గావింప వారలుగీర్తి తేజోవిశేషంబులవలనసకలమహీపతులకంటె నధికుండ వగు మని దీవించుటం జేసి హరిశ్చం

ద్రునకు నంతటిమహత్త్వంబు గలిగె. గావున రాజసూయ యాగంబుగావించువారలును, మఱియు సమరముఖంబున వెను దీయక నిహతులగువారును, నతిఘోరతపోనిష్ఠులై దేహంబులు దొఱంగువారును, నింద్రసమానులై యాసభాభవనంబున ననేక కాలంబు సుఖించుచుండుదురు. కావున నావ రిశ్చంద్రుని యందు గలమహత్త్వంబుం బరికించి విస్మితుం డగుచు మీ తండ్రి యగు పాండుమహీపతి నన్నుంగనుంగొని ధర్మనందనుని తోడ "భుజబలధురంధరు లగు తమ్ములు నీపనిచిన పనుపు చేయుచుండ నీచేఁ గానికార్యంబు గలదె? సకల మహీపతుల నిర్జించి రాజసూయాధ్వరంబు గావింపు మని తెలుపుమనియె. నీవును నతనిశాసనం బంగీకరించి యట్లు సేసితివేని పితృపితా మహసమేతంబుగఁ బాండుమహీపాలుం డింద్రసభాభవనంబున సకలసౌఖ్యంబనుభవింపంగలండు. నీకును నట్టిశ్రేయోలాభంబు గలుగు. ఐనను నీయజ్ఞంబువలన నిఖిలక్షత్రియవినాశకారణం బగు యుద్ధంబు వాటిల్లు. అదియునుం గాక బ్రహ్మరాక్షస గణంబు విఘ్నంబు గావించుటకై రంధ్రాన్వేషణంబు సేయు చుండు. అట్లగుట నీయాగంబు బహువిఘ్నంబులకు నాస్పదం బైయుండు. ఇంతియకాని దీనివలనఁగలుగు శుభంబు లపారం బులైయుండు. నే నెఱింగింపఁదగిన దంతయు నెఱింగించితి. ఇఁక నీ కభిమతం బగు విధంబున బ్రవర్తిల్లుము. అఖిలమహీసురుల దానంబుల సంతుష్టులఁ గావించుచు, మఱియును సకలజనం

బులు సంరక్షించుచు సుఖంబున వర్తిల్లుము. నేనును కృష్ణసందర్శనంబునకై ద్వారకానగరంబునకుం జనియెద" నని ధర్మతనయు ననుమతంబున రైవతప్రముఖఋషివర్గంబుతో యథేచ్ఛంబుగాఁ జనియె. అంత ధర్మనందనుండు నిజానుజసహితుం డగుచు నతి దుర్లభంబగు రాజసూయంబుఁ గావించుతెఱంగు విచారించుచుండె.

ఇవ్విధంబున ధర్మనందనుండు నారదముని వాక్యంబుల మనంబునం దలంచుచు, యాగంబులవలనం గలిగెడు పుణ్యలోకంబులును, పూర్వరాజన్యుల మహత్వంబులును, వీరలిద్దఱికంటె విశేషంబగు ప్రభావంబుఁ గాంచిన హరిశ్చంద్రుని మహిమంబునుం దలంచి, యెంతయును దుర్లభంబగు రాజసూయంబేవిధంబునం జేకూరునని నిట్టూర్పు నిగిడించుచు డోలాయమానహృదయుండై సభాసదుల బహుమాన పూర్వకంబుగ నవలోకించి తన తలంచిన తలంపంతయు నెఱింగించి యెల్లభంగుల రాజసూయం బొనరింపవలయు నని కృత నిశ్చయుం డగుచుఁ బరాక్రమవంతుం డగు నాపాండునందనుండు సకల జనసహితంబుగ ధర్మంబుఁ బరిపాలించుచు మఱియును బరిజనంబులం గనుంగొని, కోపంబును, బలాత్కారంబును, నుపద్రవంబును వలదనియును, నర్థిజనంబులకు వలయు వస్తువు లొసంగుఁడనియును సకల జనంబులను సంతృప్తులఁ జేయుండనియు ననుటయె కాని వేఱొండు పలుకకయుండు. అమ్మహాత్మునిఁ బ్రజలందఱు దల్లిదండ్రులవలెఁ దలంచుటం జేసి లోకంబున

నతనికి విరోధి యగువాఁ డొక్కరుండు లేఁడయ్యెఁ గావున నజాతశత్రుం డను నామధేయం బతనకి యథార్థంబయ్యె. మఱియును *సవ్యసాచియగు ధనంజయుండు నిఖిలశత్రు సంహారంబు గావింప కీర్తిధురంధరుం డగు నకులుండు సకల రాజలోకంబు వలనఁ గప్పంబులు గొని తేఱ, బుద్ధి సంపన్నుం డగు సహదేవుండు ధర్మాధికారియై ప్రవర్తింప ధర్మనందనుండు నీతిమార్గంబు దప్పక ప్రజాపరిపాలనంబు గావించుటం జేసి యతని రాష్ట్రంబునం గల జనులు కలహం బను పే రెఱుంగక భయరహితు లగుచు సుఖంబున నుండిరి. యాగసంతానంబును, వాణిజ్యంబును, గోరక్షణంబును, కృషి యును, వృద్ధిజీవనంబును నను నివి మొదలుగాఁగల స్వధర్మం బులు దప్పక యాచరించు వణిజుండు, సర్వవర్ణంబులయందు వికసించి రాజునకు నర్థసంపాదకుండగుచు, బ్రవర్తిల్లె. మఱియు నాధర్మపుత్రుని రాజ్యంబున నతివృష్టియును ననావృష్టియును, రోగంబులును, జోరాగ్నిభయంబులును, రాజ్యభయంబును, బరరాష్ట్రంబులవారలవలన బొటిల్లెడుభయంబును, నన్యోన్య కలహభయంబును, రాజప్రధానులవలన నగు భయంబును, లేశమాత్రంబైనను లేదయ్యె. అమ్మహీపాలునకువస్తువిశేషంబు లొసంగుటకు, గప్పంబు లిచ్చుటకు నతనివిభవంబు గనుంగొను టకు నై సమ్ముఖంబునకుం జను వారలె కాని నీరాష్ట్రంబున

* సంగ్రహే న్న కేంద్రస్య ధీ మస్య పరిపాలనాత్ అని వ్యా. భా.

ననీతి వాటిల్లె నని యెఱింగింప నరిగెడువాఁ డొక్కరుండును లేఁడయ్యె. ఇట్లజాతశత్రుండు ధర్మపరిపాలనంబు గావించుతఱి జనంబులు తమంతనె తెచ్చి యిచ్చు ద్రవ్యంబులవలన నతనిధనాగారంబులు పరిపూర్ణంబులై యుండె. అంత ధర్మనందనుండు నిజసహోదర మంత్రిప్రముఖుల రావించి రాజసూయంబుఁ గావింపవలయు నని పలుతెఱంగులం బలుక వార లయ్యాగంబు సేయుటకుఁ గృతనిశ్చయుండై యున్న యన్నరేంద్రునిం గనుంగొని బహుకీర్తిప్రదంబును, సర్వయజ్ఞగుణసమన్వితంబును, యాగశ్రేష్ఠంబును నగు నీరాజసూయంబు సకలరాజలోకంబును జయింప సామర్థ్యంబుఁ గలుగు సమ్రాట్టల్లజుండగు మహీపాలునకె కాని యితరులచే సవరింప నలవిగాదు. ఈ యజ్ఞతంత్రంబు నడపు ఋత్విజులు మాతృపితృవంశంబులు పదితరంబులనుండియును, సాంగంబుగా వేదంబు జదివియుండవలయు. మఱియును, సకలధరాధిపులు నిజశాసనంబునం బ్రవర్తిల్ల నియమవ్రతుండగుచు సామమంత్రంబుల షడగ్నిచయంబుఁ గావించి దర్వీహోమంబులును, సకలక్రతుసంస్థలు నొనరించి తనకుం (గల సర్వధనంబులును) దక్షిణగా నొసంగి యవభృథస్నానం బొనర్చుమహీపాలునకు వరుణలోకంబు గలుగు. అట్లగుటం జేసి సకలక్షత్రియులును దమకు నసాధ్యంబయ్యును నీ యాగంబుఁ గావింపనే కోరుచుందురు. అట్టియెడ నిఖిలసామ్రాజ్యంబునకు నర్హుండ వగు నీవు రాజసూయంబు గావిం

చుటకు సంశయం బేటికి? ధరాతలంబునం గలుగు సకలరాజ లోకంబును, నేమును నీపనుపు సేయుచుండ నిప్పుడె యీ యధ్వరం బొనరింపు మని వారలంద ఱేకవాక్యంబుగఁ బలికి మఱియు వేఱ్వేరం బలుక నయ్యజాతశత్రుండు ధర్మయుక్తం బులును, హితంబులును, శుభప్రదంబులును, యోగ్యంబులును నగు వారల వచనంబు లాకర్ణించి యాగంబునకుం గృతనిశ్చయుండై యుండె.

మఱియును భీమసేనాదులగు సహోదరులును, ప్రాజ్ఞులగు మంత్రిజనంబులును, మహాత్ములగు ఋత్విజులును, కృష్ణద్వైపాయన ధౌమ్య ప్రభృతులును, బుద్ధిసంపన్నుండగు ధృష్టద్యుమ్నుండును, రాజధర్మవిదులగు విరాట్ద్రుపదులును, ప్రజ్ఞావంతుండగు సాత్యకియును, సుభద్రానందనుండగు నభిమన్యుండును,నుత్తమౌజుండును, యుధామన్యుండును, శౌర్యధురంధరులగు ద్రౌపదేయులును, మొదలగు నిజాప్తజనంబులం గనుంగొని కౌరవ శ్రేష్ఠుండగు ధర్మనందనుండు "సకల సామ్రాజ్యాధిపతి యగు సార్వభౌముండు సేయ నర్హంబగు నీ రాజసూయం బొనర్ప నాదుమనంబు కోరుచున్నది. దీనికిఁ దగిన తెఱం గెఱింగింపుఁ"డనిన వారలందఱు నతనిం గనుంగొని, నీసామర్థ్యయోగంబును, దేశకాలంబులును, ధనాగమ వ్యయంబులును, పలుదెఱంగులం బరికింప నెల్లభంగుల రాజసూయాధ్వరంబుఁ గావింప నీవే యర్హుండవని మున్నే నిశ్చయించి యున్నవార

మని పలుక విని ధర్మనందనుండు తన మనంబున సకలలోకం బులకును దనకును, హితంబగు తెఱంగెయ్యది యని పలు మఱుం దలపోయుచు, సర్వలోకోత్తరుండును, నప్రమేయుం డును,బరమపురుషుండును, నాద్యంతరహితుండును, నజుండును నగుం దగి లీలార్థంబుగా మహీతలంబున నవతరించిన శ్రీకృష్ణుం డీకార్యంబును నిర్వహింప సమర్థుండు. అతం డెఱుం గని కార్యంబును, నతండొనరింపని కృత్యంబును, నతనికి నసా ధ్యంబును, జతుర్దశ భువనంబులయందును లేదు, అట్లయగుటం జేసి మెల్లభంగుల నతని రావింపవలయు నని నిశ్చయించి యాజగదీశ్వరుని సమ్ముఖంబునకు, నింద్రసేనుం డనువానిం బనిచె. అతండును వాయువేగంబులగు తురంగంబులంబూన్చిన యరదం బెక్కి ద్వారకానగరంబునకుం జని సకలయాదవ పరివృతుండైయున్న వాసుదేవుంగనుంగొని దండప్రణామంబు లాచరించి వినయావనతుండగుచు నంజలిఁగావించి "మహాత్మా! వ్యాసధౌమ్యాది మహర్షి యుక్తుండును, సకల బంధుమిత్ర సహోదర సహితుండును నగుచు ధర్మనందనుండు నీదర్శనం బపేక్షించి యున్నవాఁ"డని విన్నవింప యదుకులాగ్ర గణ్యుం డగునాకృష్ణుండు వసుదేవబలరాములచే ననుజ్ఞాతుండై పాండు నందనులఁ గనుంగొనవలయు నను వేడ్క నెమ్మనంబునం దళు కొత్త నింద్రసేనసహితుం డగుచు నతిత్వరితగమనంబున నానా దేశంబులం గడచి యింద్రప్రస్థపురంబుఁజేరి యనంతరంబ ధ

ందనుండు తన్ను సహోదర భావంబునఁ బూజింప, భీమసేనుండు సౌహార్దంబు నెఱప, ధనంజయుండు సఖభావం బొనరింప, మాద్రినందనులు దనకు శిష్యకృత్యంబు వాటింప నిజసహోదరి యగు సుభద్ర నెంతయుగౌరవించి యర్జునసహితుండగుచు సుఖోపవిష్టుండై యుండ నాయదువల్లభునిఁ గనుంగొని యాయజాతశత్రుండు "ఉపేంద్రా! రాజసూయం బొనరింపవలయు నని తలంచితి. అది తలఁచినంతనె లభించునదియునుం గాదు. ఆయజ్ఞంబు చేకూరునుపాయం బెయ్యది? దాని వివరింప నీవే సమర్థుండవు. సకలవస్తుసమృద్ధియును నఖండభూమండలాధిపత్యంబును, నేసమయంబున నెవ్వరికిం గలిగియుండు నాసమయంబున నతండు గావింపఁదగిన యట్టి రాజసూయాధ్వరంబు నీ వొనరింపుమనుచు బంధుజనంబులు నాతోడం బల్కెదరు. నీవును నట్లన నియమించితివేని పదంపడి చేయనగు నని నిశ్చయించి యున్నవాఁడ. అది యెట్లంటేని లోకంబున స్నేహాతిశయంబునం గొందఱు, ధనాపేక్షవలనమఱికొందఱు, నింతయును విచారింపమింజేసి కార్యం బున్నరూపం బెఱిఁగింపరు. కావున జనవాదం బిట్లు బహువిధంబులఁ బ్రవర్తిల్లు. నీవు సర్వజ్ఞుండవును, మాకు హితుండవు నగుటంజేసి యాచరింపఁదగిన తెఱం గెఱింగింపు" మనిన.

కృష్ణుండు ధర్మనందనుం గనుంగొని, నిఖిలసద్గుణగణంబుల సామ్రాజ్యంబున కర్హుండవు. అట్లగుటంజేసి నీయెఱుంగని

కార్యంబునుం గలదె? అయినను విశదంబుగం దెల్పెద నాకర్ణింపుము. పూర్వకాలంబున జమదగ్ని నందనుండగు భార్గవ రాముండు సకలక్షత్రసంహారంబు గావించుటంజేసి భూలోకం బరాజకంబై యున్నతఱి దేవఋషిగణంబుల యనుగ్రహంబున నిప్పుడీ యున్న రాజవంశంబు గలుగుట నీవును వినియుండుదు. ఐలుండును, ఇక్ష్వాకుండును, గారణంబుగ నేకశతక్షత్రియ కులంబులు మహీతలంబునం బ్రసిద్ధిగాంచె. అందు యయాతి వంశంబు చతుర్విధంబునై నలుదిక్కులం బఱంగె. సర్వక్షత్రియ జాలంబును, నీయయాతి కులసంభవు లగు మహీపతుల నాశ్రయించి ప్రవర్తించుచుందురు. ఇట్లుండ నన్యోన్యంబును మిత్రభేదంబుగావించి జరాసంధుండు చతుస్సముద్రపరివేష్టితం బగు మహీమండలం బంతయును నేకఛత్రంబుగం బరిపాలించుచున్నవాండు. ఈ యనేకశతవంశసంభవులగు క్షత్రియులందఱును నతని శాసనంబు శిరసావహించి మెలంగెదరు. మఱియును, బరాక్రమధురంధరుండగు శిశుపాలమహీపాలుం డతనికి సేనానాయకుండై యుండు. మాయాబలసమన్వితుండును, గరూశదేశాధీశ్వరుండును నగు దంతవక్త్రుం డతనికిం బరమభృత్యుండై యుండు. బాహాబలసంపన్నులగు హంసడింభకులను నామధేయంబులు గల యిరువురు రాజన్యు లతనిని గొలిచి యుందురు. మఱియు దంతవక్త్రుండును, గరభుండును, దివ్యరత్నంబు శిరంబునం గలుగుటంజేసి భూతమణి

యనఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన మేఘవాహనుండును నాజరాసంధుని సేవింపుదురు. మురుండును, యవనుండును నను యవనదేశాధీశ్వరులు దన్ను నుపాశ్రయింపఁ బశ్చిమదిగ్భాగంబున వరుణదేవునిమాడ్కిఁ దేజరిల్లు; నతిలోకపరాక్రమధుర్యుండును, బాండుమహీపాలునకు సఖుండును నన బ్రసిద్ధుం డగు భగదత్తుండును నతనికి విధేయుండై యుండు. అట్లుండియును నీయందు మిగుల ననురక్తుం డగుటం జేసి నీవు నతనియెడఁ బితృభావంబు గావింపవలయు. మఱియు దక్షిణదిగ్భాగంబునఁ బశ్చిమదేశంబునం గల నృపాలు రందఱును, భయభ్రాంతు లగుచు నా మగధవల్లభుననుసరింపుదురు. కుంతీదేశాధీశ్వరుండును, శూరాగ్రేసరుండును, శత్రుభయంకరుండును నగు పురుజిత్తుండును, జరాసంధునింగలసి యున్న నాపై సమరంబునకువచ్చినతఱి నీకు మాతులుం డగుటం దలంచి నేనతని సమయింపనైతి. ఆపురుజిత్తుం డొక్కఁడుండ నీయం దెంతయు ననురక్తుండై యుండు. మఱియును, బుండ్రవంగ కిరాత చేది కైశిక దేశంబులంగల జనంబుల నిజభుజాబలంబున సంరక్షించుచు మహేంద్ర సమాన భోగంబు లనుభవించుచు లోకంబునఁ బురుషోత్తముండు నేన కాని వేఱొక్కరుండు కలండె యని నన్ను నెంతయు నవమానించి మదాంధుఁడై నాచిహ్నంబులగు, శంఖచక్రాదిసాధనంబులు దనచతుర్భుజంబుల ధరియించి పౌండ్రకవాసుదేవుండను నామంబున లోకంబునం బ్రవర్తిల్లుచుఁ బరాక్రమంబునఁబరశు

రామసమానుం డగు నాహ్వృతియను నిజసహోదరుండును దాను నా జరాసంధునకుఁ బరమమిత్రులై యుండుదురు. మఱియును, రుక్మిణీజనకుం డగు భీష్మకుండు గులంబును, బలంబును, దనయాభిజాత్యంబును, గీర్తిప్రతాపంబులును, లేశమాత్రంబేనియు మనంబునం దలంపక, వినీతుల భజియింపవలదని బహువిధంబులం బ్రార్థించు మమ్మును మా ప్రభుత్వంబును జీరికింగొనక యవమానించుచు నా మగధేశ్వరునకు వశవర్తియై మెలంగెడు. మేమును జరాసంధభయంబునంజేసి పదునెనిమిది కులంబులవారలతోఁగూడ నుత్తరదేశంబు వర్జించి యీ పశ్చిమదిగ్భాగంబునం జేరి యున్నారము. అదియునుంగాక శూరసేన, భద్రక, సాల్వ, పటచ్చర, సుస్థల, శకట, దాశ, కుళింద, కుంతి దేశాధీశ్వరులు నిప్పుడీ దక్షిణదేశంబున నున్న పాంచాలురును, పూర్వదిగ్భాగంబుననున్న మాళవులును, బశ్చిమదేశంబున వసియించు మాత్స్యులును మొదలుగాఁ గల మహీపతులు జరాసంధునివలని భయంబున నుత్తర దిగ్భాగంబుఁ బరిత్యజించి మెలంగెదరు. మఱియు గిరివ్రజ పురాధ్యక్షుండగు మగధుండు విజయయాత్ర వెడలకమున్నె పాంచాలురు భయభ్రాంతులై చెదరి నలుదిక్కులం జేరిరి. ఉగ్రసేనతనూభవుండగు కంసుండు నస్తియు బ్రాప్తియునను నామధేయంబులు గల జరాసంధుని కన్యకల వరించుటంజేసి గర్వోద్దీపితుం డగుచు సకలమహీపాలుర నవమానింప వార

లందఱును, నన్నుఁ బ్రార్థించుకతన నాహుకుని పుత్రుని నక్రూరున కొసంగి నేను బలరామ సహితుండ నగుచుఁ గంసుని, నతనిసహోదరుం డగు సునామునిం బరిమార్చి బంధుహితంబుఁ గావించితి. అంతఁ గంసుని నిధనం బెఱింగి జరాసంధుండు సకలసేనాసమేతముగఁ గదలి మధురానగరంబును జుట్టుముట్టి యతి ఘోరంబగు సంగ్రామం బొనర్ప నేమును యాదవభోజాంధక ప్రముఖుల బలంబులం గూర్చుకొని యనేక శస్త్రాస్త్రంబుల నానావిధాయుధంబుల సమరం బతిఘోరంబుగ సంవత్సరత్రయంబు గావించి యతని సేనాసముదయంబు నిరవశేషంబుఁ గావించితిమి. జరాసంధునకు హంసడింభకు లను మహీపతులు పరమమిత్రులై ప్రవర్తిల్లెదరని మున్నె యెఱింగించి యుండుదుఁగదా! అమ్మువ్వురు నొక్క ముఖంబున నడచిరేని భువనత్రయంబు నిమిషమాత్రంబున హరింపఁజాలుదు రని లోకంబునం గల మహీపతు లాడుకొనుమాత్రంబె కాదు. నాహృదయంబున నట్లు తోఁచుచున్నయది. ఇతనితోఁ బదునెనిమిది వరుసల నతిఘోరంబగు సంగ్రామం బొనర్చియుండియును శౌర్యాటోపసమన్వితుం డగు మగధేశ్వరుండు నిహతుండు గాఁడయ్యె. అతి ఘోరంబగు సమరంబున హంసుం డను నొక్క మహీపాలుండు తెగిన, నదియ కారణంబుగ హంసుండు తెగటారెనని డింభకుని కెఱింగింపఁ దనకు బరమ మిత్రుండగు

హంసుండు లేని యీలోకంబున నెట్లు నిలువరించనేర్తు నని యతండు యమునాప్రవాహంబున నురికి మృతుండయ్యె. పదంపడి యీవృత్తాంతం బంతయు ఘంసుం డెఱింగి తానును నా నదీజలంబుల మునింగి హతుం డయ్యె. అంతయు విశదంబుగఁ దెలిసి జరాసంధుండు శూరసేనదేశంబులఁ బరిత్యజించి గిరివ్రజనగరంబునకుం జనియె. అంత నేమును మధురానగరప్రవేశంబుఁ గావించి సంతుష్టాంతరంగుల మగుచు సుఖంబునం బ్రవర్తిల్లితిమి. కంసభార్య లగు నా జరాసంధ కన్యకలు పతివియోగదుఃఖిత లగుచు మాతోడి సమరంబు నకు నమ్మగధేశ్వరు నిప్పుడుం బురికొల్పెదరు. అంత నేమును నాజరాసంధుని యెడఁ గావించిన మహాపకారంబు మనంబునం దలంచి యొండొరు నెఱుంగకుండ నలుదిక్కులం బరచి వైభవంబు బ్రకాశంబుగానీక యడంకువలై మెలంగుచు బశ్చిమదిగ్భాగంబునఁ దొలుత రైవతుండను మహీపాలుండు నెలకొని యుండినఁ గుశస్థలీనగరంబు శూన్యంబై యుండుటం జేసి మేమందఱము నందు వసియించి యున్నారము. అమ్మహా దుర్గంబు దేవదానవులకు నసాధ్యంబై యుండు. అయ్యెడ వసి యించియున్న యబలాజనంబున కేనియును సమరం బొనర్ప సామర్థ్యంబు గల దనునెడ నింక యాదవవీరులం జెప్పనేల? ఇట్లసాధ్యంబగు ద్వారకానగరంబుసమీపంబునంగల రైవతక పర్వతంబును మాధవీతీర్థంబునుం బ్రాపుగాఁ జేరి వసియించుట కతన నిర్భయంబుగ సుఖించెదము. ఇటుల జరాసంధునితో

మహావిరోధంబు ప్రాప్తంబయ్యెఁగావున బలవంతులును బాంధవులును నగుమిమ్మునుపాశ్రయించెదము. మఱియు నాద్వారకానగరంబు మూఁడుయోజనంబుల పరపును నాలుగుయోజనంబుల నిడివియును నతివిచిత్రపురద్వారంబును నష్టాదశక్షితియకులసమన్వితంబును నై తనరారుచుండు. ఆనగరంబున నష్టాదశ సహస్రసంఖ్యం జెలంగెడు నాసహోదరవర్గంబును, మహేంద్రసమానులై శతసంఖ్యం దనరు నాహుకపుత్రులును జారుదేష్ణుండును, నతనిసహోదరుండగువక్రదేవుండును, సాత్యకియును, నేనును, బలరాముండును, సాంబుండును, బలపరాక్రమ సమన్వితులమయియుండుదుము. మఱియునుం దెలిపెద. కృతవర్మయు ననాధృష్టియు, సమీకుండును, సమితింజయుండును, గంహుండును, శంఖుండును, నిరాదుండును, ప్రద్యుమ్నుండును, ననిరుద్ధుండును, భానుండును, నకౄరుండును, సారణుండును, శరుండును, గదుండును, నను నీపదునలుగురు మహారథులును, వితందుర్రిండును, ఝులియును, బభ్రువును, నుద్ధవుండును, విదూరథుండును, వసుదేవుండును, నుగ్రసేనుండును, ననుసప్తమంత్రిజనంబులును, ప్రతిదినంబును బహుసువర్ణంబు గురియుచుండు శమంతకరత్నంబెవ్వరికింగల దట్టిప్రసేనుండును, నతనికుమారదశకంబును, మహారథికులును, భుజవీర్యధురంధరులును, నగునట్టి వృష్టివీరుల మందఱమును మాపూర్వనివాసంబగు మధ్యదేశంబు సంస్మరించుచుఁ బాండునందనులగు మిమ్ము దొరలుగానెంచి యాశ్రయించి యున్నవారము.

అని కృష్ణుండు మఱియు ధర్మనందను నుద్దేశించి యిట్లు జరాసంధుండు బలసంపదలం బెంపువహించి సుఖంబున నుండ నీకు సామ్రాజ్యం బెవ్విధంబునం జేకూరనేర్చు? మఱియు దుర్యోధనుండును, భీష్ముండును, ద్రోణుండును, నశ్వత్థామయు, కృపుండును, కర్ణుండును, శిశుపాలుండును, రుక్మియును, నేకలవ్యుండును, ద్రుముండును, శ్వేతుండును, శల్యుండును, శకునియు నను నీయతిరథశ్రేష్ఠుల సమరంబున నిర్జింపక రాజసూయం బెట్లు గావించెదవు? అయినను వీరలందఱు నీయందలి గౌరవంబు పాటించి మైత్రి సేయుదురుగాని సమరంబునకుం జేరరు. అర్జునియును, భుజాబలోన్మత్తుండును, దివ్యాస్త్రకోవిదుండును వైకర్తనుండును నగు కర్ణుం డొక్కరుం డెప్పుడును మీతో మత్సరించియుండుటం జేసి యతండు సంగ్రామంబు సేయక మానఁడు. ఇది యట్లుండె. అట్లు శౌర్యధుర్యుండగు జరాసంధుండు ప్రాణంబులతో నుండ నీకు రాజసూయం బెట్లు లభించు? సింహంబు కరికలభంబులం గొనిపోయి గిరిగుహామధ్యంబున నిడికొన్న కైవడి సకలరాజన్యలోకంబునుం బట్టి బంధించి యతండు కారాగృహంబున నిడియె. అదేమిటికంటేను, నా జరాసంధుండు మూర్ధాభిషిక్తు లగు నష్టసహస్రరాజన్యులఁ బశువులుగ నొనర్చి యజనంబు గావింపవలయునని తలంచినవాఁ డగుటంజేసి మహాదేవు నుద్దేశించి తపం బొనరించి యతనిప్రసాదంబువలన సమరముఖంబున మూర్ధాభిషిక్తు లగు నరపతులం జయించి

తెచ్చి గిరివ్రజంబుఁ గావించియున్నవాఁడు. నేమును నతని వలన వాటిల్లుభయంబున మథురానగరంబు విడిచి పుత్రమిత్రసహితంబుగ ద్వారకానగరంబునం గదా యిపుడు నెలకొనియున్నవారము. మాకు నిట్టిబలవద్విరోధంబునకుఁ గంససంహారంబే మూలకారణం బయ్యె. అది యట్లుండె. నీకు నియ్యాగం బొనర్చుట యభిమతంబేని యెల్లభంగుల నతని సమరంబున నోర్చి కారాగృహంబుననున్న నరపాలుర విడిపింపుము. నీకు నివ్విధంబునఁ బలుమఱు దెలుపనేటికి? ఎన్ని విధంబుల జరాసంధుని వధియించుటయ యియ్యాగంబునకుఁ బ్రథమారంభంబు. కావున దీనికిం దగిన యుపాయంబుఁ జింతింపుము. అతనిం జయించుటయె సకలరాజలోకంబునుం జయించుటగా నెఱుంగుము. నాకుఁ దోఁచినదంతయు నెఱింగించితి. ఇంక నీచిత్తంబున నెయ్యది నిశ్చయించితివి? అది నాకు వివరింపు మనిన,

వాసుదేవునిఁ గనుంగొని ధర్మనందనుండు తెలుపందగినదంతయు నీవ తెల్లంబుగ నెఱింగించితివి. ఇంత యెఱుంగ సామర్థ్యం బింక నెవ్వరికిఁ గలదు? ఇట్లు సకల సంశయంబులు తీర్చి రక్షింప మాకు నీకంటెఁ బ్రాణబంధుం డెవ్వఁడు? అతి ప్రయాసంబున సాధింపందగిన సామ్రాజ్యపదంబు గృహంబున సుఖంబున వసియించి యపేక్షించువానికి నెవ్విధంబున సమకూరు? బుద్ధి బల సమన్వితుండగు మహాత్ముని సహాయంబు

లేక నేర్పరి యగువాఁడు కార్యం బారంభించునే? నానా రత్న పరిపూర్ణంబును నతి విశాలంబును నగుమహీతలంబంత యు నేకచ్ఛత్రంబుగఁ బరిపాలింపక రాజసూయం బాచరింప సామర్థ్యం బెవ్విధంబునం గలుగు? పూర్వంబున ననేక యాగంబులు గావించి మాంధాతృ మహీపాలుండును, నిఖిలధరా చక్రంబుఁ బరిపాలించి భగీరథుండును, మహనీయ తపోమహా త్వంబునఁ గార్తవీర్యుండును, నిజభుజాబలమహిమంబున భర తుండును, మహత్తరంబగు నైశ్వర్యంబున మరుత్తుండును, సామ్రాజ్యాభిషిక్తులై ప్రవర్తిల్లిరని విందుము. అట్టిమహనీయ మహిమాభిరాములగు తొలుతటి మహీపతులకైనను బహు ప్రయత్నసాధ్యం బగునదిన నిపుడు మన మీ యాగంబుఁ గోరుటకంటె నీచింతఁదక్కి యూరకుండుట మేలని తోఁచు చున్నయది." అను నెడ భీమసేనుండు వాసుదేవునిం గనుంగొని "యుత్తమంబగు నీయాగం బారంభించిన నెఱవేరుటకు సంశ యంబు లేదని నామనంబునం దోఁచుచున్నయది. న్యాయధురం ధరుండవగు నీవును జయశీలుండగు ఫల్గునుండును భుజాబలసంప న్నుండ నగు నేనునుం గూడిన నగ్నిత్రయంబు మాడ్కిం దేజ రిల్లుదుము. మేము నీకటాక్షంబునం జేసి యామగధాధమునిం జయించెదము. అంత ధర్మనందనుని యభీష్టంబును నెరవేరెడు. జగదీశ్వరుండవగు నీవు మాకధీశ్వరుండవై యుండ జయలాభం బులు సేకూరుటకు సంశయంబునుం గలదే?'' అనియె.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామ పరబ్రహ్మణే నమః.

భారత సావిత్రి.

[భారతములోని యుద్యోగపర్వమునందలి కథాంశముం గైకొని సంగ్రహరూపముగ వ్రాయఁబడిన వచనకావ్యము. దీని నెవరు రచించిరో కవి యెంత ప్రాచీనుఁడో తెలియరాదు. శైలి మృదుమధురముగ నించుక కఠినముగనుండి తిక్కన భారతభాగమునకుఁ దేట తెనుఁగు వచనముగ నున్నది. పరంపరగా నాంధ్రు లీ గ్రంథము నొకరి కొకరు చెప్పుకొనుటయుఁ గంఠస్థము గావించుకొని ప్రాతఃకాలమునఁ బఠించుటయుఁ గలదు. కృష్ణదేవరాయలు ప్రాతఃకాలమున భారతసావిత్రిఁ బఠించువాఁడని రాయవాచకము నందుఁగలదు. ఇది యేమైనచో నీగ్రంథము పదునేనవ శతాబ్దమునకుం బూర్వపుదని తలంపనగును. రసవత్తరమగు నీయుత్తమగ్రంథములఁ బఠనీయముగ నున్నకతన సంస్కరించి యిందుఁ జేర్చ[illegible]మయినది.]

క. శ్రీరామా సీతాహృ
త్సారసరవిభానువంశ సాగరచంద్రా
భూరిదయారససాంద్రా
సారసపత్రాక్ష రామచంద్ర నరేంద్రా.

వ. ... పుము, ధర్మరాజు ద్వారకా నగరంబున నుండి శ్రీకృష్ణదేవుని రప్పించి కౌరవులకును దనకును సంధి సేయవలయు నని ప్రార్థించి రాయబారంబునకుఁ బనుప నప్పుడు నట్లగుఁగాకయని హస్తినాపురంబునకు వచ్చి తన సామర్థ్యమున దానవుని గెలిచి విదురునింటికి ... పసమ్మతిన నత ... సేసెను. అంత ... గోపాలదేవు నెనర్చి సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి "లోకనాయకా! మేలు గలుగ విజయము జేసితిరి. యీచరణారవిందంబులు గనుగొనుటవలన నే నెంతభాగ్యుల? కృతార్థుండ నైతి. ... నా జన్మంబు సఫలంబయ్యె. నా తపంబు ఫలించె. నా పుణ్యంబు లీడేరె. దామోదరా! మీరు నా గృహంబునకు వేంచేయుట చేసి జన్మాష్టమియు మహానవమియు అనంతచతుర్దశియు దక్షిణాయన పుణ్యకాలంబును ఉత్తరాయణ సంక్రాంతియుఁ దులామేష సంక్రాంతులును, దశమియు, నేకాదశియు ద్వాదశియు, నమావాస్యయు, సోమవారంబుల పుణ్యదినంబులు మాకు సమకూడె" నన్నుటయు నవ్వాసుదేవనందనుండు విదురుని జూచి "యతిశయించిన భక్తియు సకల శాస్త్రజ్ఞానంబును గల నీపలుకులకు మెచ్చితిఁ గావలసిన వరంబులు వేఁడు మిచ్చెద" ననిన నవ్విదురుండు సంతోషించి, "పురుషోత్తమా! నాయింట వేలకొలఁది బ్రాహ్మణులు భుజియింపవలయు, నా మందిరంబున బంధుజనంబులు నిండియుండవలయు. నేశయ

నించుతరిఁ గొడుకులుం గూతుండ్రునుం గలిసి సందడిగా నిండి యుండవలయు, నట్టివరంబు దయసేయవలయు" ననిన నద్దేవుం డట్లుగాక యని వరంబొసంగె. అంత శ్రీకృష్ణదేవుని రాక యెఱింగి రాజరాజగు దుర్యోధనుండు విదురుని సదనంబునకు వచ్చి మధుసూదను నవలోకించి "కమలాక్షా! భీష్మద్రోణుల నుల్లంఘించి మాయింటికిరాక శూద్రునియింట భుజియించుట యర్హంబె"యనిన విని రుక్మిణీవల్లభుండు సుయోధనుంజూచి యిట్లనియె: "పరమ భాగవతోత్తముని యన్నంబును గంగా తోయంబును శ్రీవిష్ణుదేవుని పాదపద్మధ్యానంబును నేకాదశీ వ్రతంబును బరిశుద్ధంబులని పెద్దలవలన నెఱుంగవే? విష్ణుభక్తి పరాయణుం డయిన మనుజుండు నాలవజాతిని జన్మించిన వాఁడయినను శూద్రుండుగాఁడు. పరమభాగవతోత్తముం డయిన బ్రాహ్మణుం డనంబరగు. సకలజాతులయందును విష్ణు భక్తి లేని వాఁడు శూద్రుఁ డనంబరగు. నాయెడ భక్తిగలిగిన చండాలునయిన నవమానించుట బుద్ధిమంతుల కుచితంబు గాదు. అది యెఱుంగక నాభక్తుల దూషించిన నరాధములు రౌరవాది నరకంబులఁ జెందుచుందురు.

రాజేంద్రా! యాదరంబె యునుగవలయుఁగాని భోజనం బడుగఁబని యేమి? యన్నంబు జాములోన జీర్ణంబగు. ఆదరంబు శాశ్వతంబయి యుండు. భగవానియింట భుజియించుటయును భగవానికి భోజనంబిడుటయును నర్హంబుగాదు. నీవు మాకుఁ

బగవాఁడవగుటంజేసి నీయింట భుజింపరాదు. అది యెట్లంటేని పాండవులు మాకుఁబరమాప్తులగుటంజేసి వారియెడఁ జేసిన యపరాధంబు మాయందు నిత్యంబయ్యె. మాకుఁబాండవులు ప్రాణప్రియంబగుట యెఱుఁగవే! ప్రియపూర్వకముగాఁ బిలిచిన వారియింట భుజించుట యుచితంబు. అన్నంబు లేకున్న నాపత్కాలంబునం దెవరియింటనైన భోజనంబు సేయందగును. మీకు మాయెడ ప్రేమంబు లేదు. మేము అన్నంబు లేనివారము గాము. సుయోధనా! యాదరంబుమీఁద నొసంగిన శాకమాత్రంబేనియు మామనంబున అమృతోపమానంబై యుండును. భక్తిలేక యిచ్చిన అమృతంబేనియు నిస్సారంబుగా నెన్నుదుము. నా పలుకులు వినఁగలవాఁడవైతేని దురభిమానంబు విడిచి పాండునందనులకు సమభాగంబుగా భూమిం బంచి యిచ్చి మీరు నూరుగురును వారయిదుగురును గలిసి సుఖంబున నుండవలయు, కులంబునకు హాని దేవలదు. మీరు నూటయేవురు నేకీభవించియుండుట కార్యంబదిగాక కాననాంతరంబునం బండ్రెండేండ్లు వనవాసంబును నొక్కయేడజ్ఞాతవాసంబును జేసివచ్చిన ధర్మనందనాదు లేవు రైదూళ్ళడుగుచున్నవారు. అవియేవంటేని ఇంద్రప్రస్థంబును, అవంతియు, యమప్రస్థపురంబును, వారణావతంబును నివి నాలుగు గ్రామములు మఱియు హస్తినాపురంబునుం గోరుచున్నవారు. కావున నవశ్యంబుగా నియ్యందగినవి” అనిన విని దుర్యోధనుండు శ్రీకృష్ణదేవునింజూచి యిట్లనియె. “కేశవా! కయ్యంబు సేయక కాని

యేను వాడిగల సూదిమొన మోపినంత మాత్రంబేనియు భూమిబంచి యీయఁగలవాఁడను గాను." అనుటయు శ్రీకృష్ణదేవుండు దుర్యోధనుంజూచి యిట్లనియె.

"ధృతరాష్ట్రనందనా! కపిధ్వజంబును గాండీవంబును మెఱయఁ బాండవమధ్యముండైన యర్జునుండును, నుద్దండ గదాదండంబు మెఱయ గిరగిరం ద్రిప్పుచు వేదండంబునుం బోలె వృకోదరుండును రణంబునకు వచ్చి పిలిచినప్పుడు సకల రాజ్యంబు నీవే పంచి యిచ్చెద" వనిన విని దుర్యోధనుండు శ్రీకృష్ణదేవునిం జూచి ఇట్లనియె. కుందనంబుచందంబున నందంబైన దేహకాంతులు వెలుంగ మదపుటేనుంగు విడివడినకరణి మహామేఘంబునుం బోలె గర్జిలుచు నెదిరించిన శత్రుసైన్యంబుల నుక్కడఁగింపుచు నారథంబు బఱచి చిత్రగతుల నడపింపఁజేయుచు నాదిత్యనందనుండైన కర్ణుండు సమర్థంబుగఁ దేజరిల్లునెడ నీవే చూడఁగలవాఁడ" వనిన నంత శ్రీకృష్ణదేవుండు "సుయోధనుంజూచి ఈబలంబునునమ్మితివేని నీయేనుంగులు గుఱ్ఱంబులు రథంబులు లేక యొంటరివై పాదచారంబున బలాయనంబు సేయంగలవాఁడవని శ్రీకృష్ణుఁడు మఱియును సుయోధనుం జూచి యిట్లనియె. అటులఁగాకయుండునేని ధర్మశాస్త్రకర్తలును యాజ్ఞవల్క్యప్రభృతులును మద్యపానంబుఁజేసిన వానియట్లు అసత్యవాదు లగుదురుగాక. ఉత్తర గోగ్రహణంబునఁ దలపాగలు గోయనిచ్చి నప్పుడు

పరాజయంబు నొంది మగుడి యుద్ధంబునకుం బూనిన దుర్యోధనుం డొక్కరుండు తొల్లి త్రేతాయుగంబున నాంజనేయుం డొక్కరుండు వచ్చి లంక నిశ్శంకఁ జొచ్చి యశోకవనంబు విరిచి రావణునిపుత్రుండయిన యక్షునిం జంపి లంకానగరంబు దహించి భయంబు చేకొనుట యెఱింగి మఱలఁ గయ్యంబునకుఁ బూనిన రావణుం డొక్కరుండు మీ రిరువురు పురుషులు లోకంబున మూర్ఖులనం బరగుదురు. అనుటయు ద్రోణాచార్యుం డిట్లనియె.

కృష్ణార్జును లేకీభవించిన శుక్రుండు స్వాతిగతుండై యతివృష్టి గురియుచందంబున గాల్బలంబులమీఁద నాలుగేసి బాణంబులను అశ్వంబులపయి బదునాలేసి సాయకంబులను ఏనుంగులమీఁద నూరేసి యమ్ములను రథంబులపయి నూరేసి విశిఖంబుల నేసి బాణవర్షంబులు గురియింపఁగలవారనిన, అంతట సంజయుండు ధృతరాష్ట్రు నుద్దేశించి కేల్మొగిచి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించి స్వస్తిశ్రీకరశ్రీకంఠవరప్రసాద సహస్రనగబలసంపన్నికేతన అగ్నిస్తంభన జలస్తంభన ఇంద్రజాల మహేంద్రజాల విద్యాయుక్తుండవయిన ధృతరాష్ట్రా! నీనందనుండగు దుర్యోధనచక్రవర్తి నూరుగురు తమ్ములును నూటొక్క తనయులును నిరువదివేలలక్షల బంధువర్గంబులును నూరుకోట్ల నియోగులును ఏడుకోట్లు యయోనిసంభవులును బదునాలుగుకోట్ల లలాటపట్టవర్ధనులును మూఁడుకోట్ల దండనాయకులును,జతుష్కోటి సామంతులును,కోటియాఱుకోలల

వారును, దుష్టాపతులు లక్షయు, నేబదివేలు బానిసెలును, కోటితొమ్మిదిలక్షల యుద్ధవీరులును, నలువదివేల ధానుష్కులును, నాలుగులక్షల సంగ్రామవిజయులును, బదియేనులక్షల భద్రజాతి యేనుంగులును, నయిదులక్షల సంగ్రామదంతులును, ఆఱులక్షల మహామంత్రులును, ఏడులక్షల డెబ్బదితొమ్మిదివేల దళంబు గలిగి, విభవంబుతోడ నేలినది హస్తినాపురంబును, నెక్కినది కనకరథంబును, బెట్టినది మాణిక్యకిరీటంబును దనపేరు రాజరాజని వహించి, నిత్యకల్యాణంబును బచ్చల తోరణంబులు గలిగి, నవఖండ మహీమండలాధీశ్వరుండై యాఱుఖండంబుల దానేలుచు, మూఁడు ఖండంబులవారిచేతం గప్పంబులుగొనుచుఁ గన్నులఁ జింతామణియుఁ జేతుల స్పర్శవేదియుం బాదముల బద్మరేఖలుగలిగినట్టి దుర్యోధనచక్రవర్తికి వైరియై భూభారంబు హరియింపంగోరి కిరీటికిసారథ్యంబు సేయం బూనిన యచ్యుతునకు, హృషీకేశునకు, త్రివిక్రమునకు, జక్రధరునకు, శ్రీకృష్ణదేవునకు దండప్రణామంబుఁ గావించితి ననియె. తదనంతరంబున వేదవ్యాసమునీంద్రుండు ధృతరాష్ట్రున కిట్లనియె. బ్రాహ్మణులతోడ సద్గోష్ఠియు గంగాస్నానంబును విష్ణుపాదసందర్శనంబును భారతకథాశ్రవణంబును నయిదవవేదంబనంబరగు భారత రణప్రకారంబు ధృతరాష్ట్రునకు వినిపింప సంజయుని నియోగించి చనియె.

అంతధృతరాష్ట్రుండు సంజయుం గనుంగొని మహాత్ములైన పాండవులకు గౌరవులకు ఘోరయుద్ధంబు పాటిల్లు నెడ

నిరువాగుల నెవ్వ రెవ్వరు మొనమానిసులయి యుండిరి. ఎవ్వ రెవ్వ రతిరథ మహారథసమరథార్ధరథాతిరథశ్రేష్ఠులు; ఎవ్వ రెవ్వరిచేత నెవ్వ రెవ్వరు హతులైరి. భీష్మద్రోణు లెట్లెఱింగుఁనం బడిరి. దుర్యోధనుండు భీమసేనునిచేత నెట్లెఱుంగునఁబడియె నది సవిస్తరంబుగ వినుపింపు మనుటయు, సంజయుండు ధృతరాష్ట్రు నుద్దేశించి యిట్లనియె. కౌరవ బలంబులోన సుయోధనుండును గృతవర్మయు శల్యుండును భూరిశ్రవుండును బాహ్లీకుండును సోమదత్తుండును హాలా యుధుండును నతిరథులు; సైంధవుండును, నీలుండును, వృషసేనుండును, మహారథులు; బృహద్బలుండును శకునియు భగదత్తుండును లక్ష్మణకుమారుండును సమరథులు; దండ ధారుండును, కర్ణుండును, విందానువిందులును, నర్ధరథులు; కృపుండును నశ్వత్థామయు ద్రోణుండును భీష్ముండును నతి; రథశ్రేష్ఠులు; పాండవసైన్యంబున యుధిష్ఠిరుండును గుంతి భోజుండును నతిరథుండును భీముండును నభిమన్యుండును. సాత్యకియును ధృష్టద్యుమ్నుండును ఘటోత్కచుండును నతిరథశ్రేష్ఠులు; నకుల సహదేవులును పాండ్యుండును సమ రథులు; ద్రౌపదీపుత్రపంచకంబు నుత్తరుండును ద్రుపద మాత్స్యులును శిఖండియును దుష్టకేతుండును మహారథులు; వివ్వచ్చుం డితరంబువాఁడని నాకు వాకొన, నీకు నూకొనఁ, గలది గాదు. పదునెనిమిది యక్షౌహిణులు నొక్కటియై యెత్తివచ్చెనేనియు నొక్క నిమిషమాత్రంబున సంహరింప

నోపు. ద్రోణుండు దినత్రయంబునను కర్ణుండు ద్విదివసముల నశ్వత్థామ యర్ధదినంబునఁ బాండవబలంబులం దెగటార్చును. అర్జునుండొక్కరుండు మన బలంబుల నర్ధనిమిషమునఁ బ్రతాపించి తూలించునని చెప్పి వెండియు సంజయుండిట్లనియె.

ఆదిపర్వంబును సభాపర్వంబును అరణ్యపర్వంబును విరాటపర్వంబును ఉద్యోగపర్వంబును నివి యాదిపంచకంబు, భీష్మపర్వంబును ద్రోణపర్వంబును కర్ణపర్వంబును శల్యపర్వంబును సౌప్తికపర్వంబును నివి యయిదు యుద్ధపంచకంబు, స్త్రీపర్వంబును శాంతిపర్వంబును అనుశాసనికపర్వంబును నివి మూడును శాంతిత్రయంబు, అశ్వమేధపర్వంబును ఆశ్రమవాసపర్వంబును మౌసలపర్వంబును మహాప్రస్థానికపర్వంబును స్వర్గారోహణపర్వంబును నివి యశ్వమేధపంచకంబు ఈ పదునెనిమిది పర్వంబులు కృష్ణద్వైపాయనుండు రచియించె. మార్గశీర్షమాసమున శుక్లపక్ష త్రయోదశి దినమున భరణీ నక్షత్రంబున భారతయుద్ధంబు ప్రవృత్తంబయ్యె. అందుఁ గృష్ణపక్ష సప్తమీ దివసంబున శిఖండిని ముందు నిడుకొని యర్జునుండు భీష్ముం బడనేసె. అష్టమీదివసంబున భగదత్తుండును నవమినాఁడు జయద్రథుండును దశమినాఁ డభిమన్యుండును నేకాదశిదినంబున సైంధవుండును అర్ధరాత్రంబున ఘటోత్కచుండును ద్వాదశి వేఁకువజామున విరాటద్రుపదులును ఆ మధ్యాహ్నంబున ద్రోణాచార్యుండును త్రయోదశి దినంబున

ననేక రాజసంఘంబులును చతుర్దశి మధ్యాహ్నంబున నశ్వాసనుండును నా సాయంసమయంబున మహారథుం డయిన కర్ణుండును రణంబునం బడిరి. పిదప దుర్యోధను సైన్యంబు దైన్యంబునొంద భేరీమృదంగాది వాద్యఘోషంబులేక వీరాలాపంబులు మాని హర్షంబులు తొలంగి సూర్యుండు లేనిదినంబునుం బోలె జంద్రుండు లేని రాత్రిపగిది కాంతిహీనంబయి కనుపించె. కమలదళంబులవంటి కన్నులుగలిగిన దుర్యోధను ముఖంబు కళావర్జితంబయి కానంబడియె. ఇట్లు కౌరవసైన్యంబు కర్ణరహితంబయి శోభింపదయ్యె. తదనంతరం బమావాస్యయందు శకునియు నులూకుండును సహదేవుచేతఁ దెగటారిరి. ఆమధ్యాహ్నంబున శల్యుండు ధర్మరాజుచేతం జచ్చె. ఆసమయంబునఁ భీమసేనుఁ గదాఘాతంబునఁ దొడలు విఱిగి దుర్యోధనుండు వడియె. ధృష్టద్యుమ్నుండును శిఖండియు ద్రౌపదీపుత్రులేవురు నారాత్రియం దశ్వత్థామచేత హతులైరి. ఈవిధంబునఁ బదునెనిమిది యక్షౌహిణులు బదునెనిమిదిదివసంబుల సమసె.

భీష్ముం డొక్కనాఁడు పదివేల గుఱ్ఱంబులను తొమ్మిదివేల యేనుంగులను వేవురు మూర్ధాభిషిక్తులయిన రాజులం జంపి సమరంబు చాలించె. భీష్ముండు పదిదినంబులు ద్రోణుండు పదిదినంబులు కర్ణుండు రెండుదినంబులు శల్యుం డర్థదినంబును బోరిరి. దుర్యోధనుం డర్ధదినం బేగదా యుద్ధంబు

సేసి భీమసేనుచేత సమసె. సకల క్షత్రియక్షయకారణంబుగ కురుక్షేత్రంబుననిత్తెఱంగున భారతయుద్ధంబు ప్రశస్తంబయ్యె. తొమ్మిదివేల యేనుంగులును నేనుంగునకు నూఱేసిరథంబులును రథంబునకు వెయ్యేసి గుఱ్ఱంబులును గుఱ్ఱంబునకు నూర్వురు కాల్బలులును నిది ధర్మనందనునకు మూలబలంబు. కురుక్షేత్రంబు యజ్ఞవేదియు జనార్దనుండు యూపంబును దుర్యోధనుండు పశువు కర్ణుండు హవిస్సు పాంచాలి యరణియు భీమసేనుం డగ్నియు నర్జునుండు హోతయు భీష్మద్రోణులు నాజ్యంబులు ఈరణంబను యాగంబున ధర్మరాజు యజమానుండై గాండీవంబును బాణంబులనియెడు స్రుక్స్రువంబులచేత సమస్తరాజసంఘంబు లనియెడు హవ్యద్రవ్యంబుల హోమంబును జేయించె. ఇది భారతసారసంగ్రహంబు భారతసావిత్రి యనంబరగు. ఎవ్వరేనియుఁ బ్రాతఃకాలమున మధ్యాహ్నంబున సాయంసమయంబున సంకటకాలంబున భయముదోఁచిన యెడ నీభారతసావిత్రిని బఠించినవారికి సకల కార్యంబులు సిద్ధించి సంవత్సరోపార్జితంబులయిన దురితంబులు తొలంగు. స్వర్ణమాలికాలంకృతంబులగు వేయిధేనువులు సత్పాత్రంబున దానముచేసిన ఫలము గలుగు నని వేదవ్యాసవచనము గలదు. ఇది చదివినవారికి వినినవారికి సకలైశ్వర్యభోగంబులు గలిగి పుత్రపౌత్రాభిసామ్రాజ్యవృద్ధి గలిగి తదనంతరంబున విష్ణుసాయుజ్యంబు గలుగును.

శ్రీ నా థ మ హా క వి.

ఆంధ్రకవులలో శ్రీనాథమహాకవి యగ్రగణ్యుఁడు. ఈయన భారద్వాజసగోత్రుఁడు. తాత పద్మనాభామాత్యుఁడు. ప్రౌఢకవిగాన మనుమని సర్వంకషసాహిత్యధురీణుని బ్రతిభా శాలిని గావించినాఁడు. శ్రీనాథుఁడు కవియే కాదు. అఖండ పండితుఁడు. సారస్వతము నంతయుఁ గాలించిన విమర్శకచక్ర వర్తి. సాహిత్యవార్ధి మథించిన మంథాననగము. దిగ్దంతుల వంటి పండితుల నీతఁడు జయించినాఁడు. ఆస్థానముల కేగి రాజు లచే వివిధసత్కృతులనందుటయే గాక కనకాభిషేకములను సైతముఁ బడసినాఁడు. తెనుంగురాయ లడుగుటయే తడవుగ ఘుమఘుమ వలచు మృగమదమును వలసినంత సమర్పించి వాఁడు. విస్సనమంత్రి సగౌరవంబుగ నాహ్వానించిపసిఁడిపళ్లెర మునఁ బాయసాపూపాది బహువిధభక్ష్యభోజ్యముల నర్పిం చువాఁడు. ప్రౌఢదేవరాయలు తనముత్యాలశాలకు సభాగారమునకు రావించి జగత్ప్రసిద్ధముగాఁ గనకాభిషేకముఁ గావించినాఁడు. శ్రీనాథుఁడు పరాజయ మెఱుంగఁడు. పోయినతావున నగ్ర తాంబూలము తనది. పరులకడఁ జేయి జాపుటలోఁగూడ నితఁడు దైన్య మెఱుంగఁడు. ఒకరియనుగ్రహమునకు లొంగి ముఖస్తుతుల గావించినవాఁడు కాఁడు. కవిసార్వభౌమ బిరుద మాంధ్రకవులలో నీతఁ డొక్కఁడే ధరించినాఁడు. అంతకు

ముందున్న కవులలోఁ గాని పిమ్మటకవులలోఁ గాని శ్రీనాథు న కీడుజోడుగాఁదగిన ప్రతిభాశాలి జనింపలేదనుట సత్యదూర ముకాదు. శ్రీనాథు వైదుష్యాతిశయము నాతని బావమఱఁ దియగు దగ్గుపల్లి దుగ్గన యిట్లు ప్రశంసించినాఁడు.

సీ. సంస్కృతప్రాకృత సౌరసేనీ ముఖ్య
భాషాపరిజ్ఞాన పాటవంబు
పన్నగపతి సార్వభౌమ భాషిత మహా
భాష్యవిద్యాసమభ్యాసబలము
అక్షపాదకణాద పక్షిలోదీరిత
న్యాయకళాకౌశలాతిశయము
శ్రుతిపురాణాగమస్మృతిసాంఖ్యసిద్ధాంత
కబళన వ్యుత్పత్తిగౌరవంబు
తే. గీ. పూర్వకవి ముఖ్యవిరచితాపూర్వకావ్య
భావ రససుధాచర్వణ ప్రౌఢతయును
గంధళింపంగఁ గాశికాఖండనైష
ధ ప్రముఖ వివిధ ప్రబంధము లొనర్చె.

శ్రీనాథుని కవితాధార ప్రౌఢ గంభీర మైనది. సంస్కృతపదజటిలము. శ్రుతికటువుగఁ దోఁచినను భావము సులభముగా నవగతమగును. ఆంధ్రీకరణమున నీతఁడే తరువాతి కవులకు మార్గదర్శకుఁడు. శృంగారనైషధములో భట్టహర్షుని కవితాకౌశలమంతయు స్వతంత్ర రచనమువలెఁ

బ్రదర్శించినాఁడు కాశీఖండ భీమఖండములలోని, పురాణ కథాంశములఁ బ్రబంధపాకమున నిముడ్చి నిస్సారములగు కథాంశములకు జీవము పోసినాఁడు. హరవిలాసమున శివుని విలాసపురుషుని గావించి శృంగారలీలల సమకూర్చినాఁడు. ఆహా! శ్రీనాథుని మేధాసంపత్తి. బాపురే శ్రీనాథుని కవితా కౌశలము. నిరర్గళము సమాసభూయిష్టమునగు కవితాధార; పరులకు లోఁబడనొల్లని స్వతంత్రస్వభావము; సారస్వతసముద్రమును మథించిన నిరంకుశపాండిత్యము ఈకవితల్లజునిప్రశస్తికిఁ గారణములు. ఒకరు మెచ్చెదరని కవితాస్వాతంత్ర్యమును జంపుకొనుటయుఁ బరులు శ్లాఘింపవలెనని లేనిపైపూతలుపచరించుకొనుటయు నీకవిరాజెన్నండెఱుంగఁడు. కవితారచనమునఁ దానుఁ బాటించిన నియమమును శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమున నీక్రిందివిధముగాఁ జెప్పుకొనినాఁడు.

"తే. గీ. ప్రౌఢిపరికింప సంస్కృతభాషయందు
పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయందు
ఎవ్వరేమనుకొన్న నా కేమి లెక్క—
నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష."

శ్రీనాథుని కాలమున ఆంధ్రవాఙ్మయము సర్వతోముఖముగ వికాసమునకు వచ్చినది. వెలమ, రెడ్డి రాజులు ఆంధ్రసామ్రాజ్య స్థాపనకుఁ గడఁగుచుండిరి. యవనులు దేశమును గబళింప ముందంజ వేయుచుండిరి. కవులు సారస్వ

తోపాసనకుఁ గడంగుచు డిరి. బమ్మెర పోతరాజు, గౌరన, అనంతామాత్యుఁడు, సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుఁడు, దగ్గుపల్లి దుగ్గన్న, పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు, మడికి సింగన, జక్కన, నిశ్శంక కొమ్మన్న మున్నగు మహాకవులు వాఙ్మయమున కెంతయోని సేవ గావించిరి. శ్రీనాథుఁ డాకాలపుఁ గవి సామంతులకుఁ బరిపాలకుఁడు, శాసకుఁడు గావుననే కవిసార్వభౌమ బిరుదము గడించి సారస్వత ప్రపంచమును బ్రశాంతముగాఁ బరిపాలించి ధన్యుఁడయ్యెను. శ్రీనాథుని రసతృష్ణ నిరుపమానమైనది. రసికుఁడగు ప్రభుని సందర్శించుటకు అరసికుఁడగు పండితమ్మన్యుని బరాభవించుటకు నితఁడు ముందడుగు వేయును. పరోత్కర్ష నీతఁడు సహింపఁడు. దైన్యజీవనము కలలోనేని తలపంగఁడు. ప్రౌఢరాయుని వద్ద డిండిమభట్టుఅను ప్రచండ పండితుఁడు వసించి సామాన్య పండితులకుఁ బ్రభుదర్శనమున కెయవకాశము కల్పింపకుండెను. నిరంకుశుఁడగు శ్రీనాథునకీయవరోధ మసహ్యమయ్యెను. తన ప్రాగల్భ్యము వెల్లడియగుటకై శ్రీనాథుఁడు ప్రౌఢదేవరాయుల కిట్లు వర్తమాన మంపినాఁడు.

సీ. డంబుచూపి ధరాతలంబుపైఁ దిరుగాడు
కవిమీఁదఁగాని నాకవచమేయు
దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొనిచెప్పెడు
కవిశిరస్సునఁ గాని కాలుచాప

సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యల నేర్చు
కవులబొమ్ములుగాని కాల్చి విడువ
చదివి చెప్పఁగ నేర్చి సభలందు విలసిల్లు
కవినోరుగాని వ్రక్కలుగదన్న

తే. గీ. దంటకవులకు బలువైన యింటిమగఁడ
కవులవాదంబు విన వేడ్కఁ గలిగెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర!

ప్రౌఢరాయలు శ్రీనాథుని ప్రశస్తి యంతకమున్నె వినియుంటచేఁ దన యాస్థానమునకు రావించెను. చిరకాలము డిండిమభట్టుతో విద్యావివాదము జరిపి తుదకు శ్రీనాథుఁడు విజయము బడసెను. అపుడు శ్రీనాథునికిఁ గనకాభిషేకము గావించి ప్రౌఢరాయలు తన యసమానవిద్యాభిమానమును బ్రకటించినాఁడు. ఈకథాంశము సర్వజ్ఞుని సందర్శనమునకుఁ బోవుతఱి రచించిన సీసపద్యములో నీ క్రింది విధముగాఁ శ్రీనాథుఁడు బేర్కొనినాఁడు.

సీ. దీనారటంకాల తీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ
బలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథ సందర్భమునను
బగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడ డిండిమభట్టు కంచుఢక్క

చంద్రశేఖరు క్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
తే. గీ. మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావు సింగ మహీపాలు కీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొని యుండి నీవు
సరససద్గుణ నికురుంబ శారదాంబ.

ఈపద్యమెగాక కాశీఖండములోనిదగు
"కర్ణాటక్షితిపాలమౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత
స్వర్ణస్నానజగత్ప్రసిద్ధకవిరాట్సంస్తుత్యచారిత్ర"

అనుపద్యభాగము గూడ నీకనకాభిషేక కథ నను వదించుచున్నది. ఆకాలమున రాజసన్మాన మందుటయే కష్టము. సమకాలికులు పరశ్రేయోఽసహనులు. ఈపరిస్థితులలోఁ బేరోలగంబునఁ బ్రతిపక్షులముందు స్వర్ణస్నానము చేయించుకొని రాజసత్కృతి నొందుభాగ్య మొక్క-శ్రీనాథునికిఁ దక్కఁ దదితరులకు సాధ్యమా !

శ్రీనాథుఁడు పలనాటివీరుల కథలు క్రీడాభిరామము రచించెనందురు. ఎన్నియో చాటువు లతని కర్తృత్వముగఁ బండితులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఈతఁడు వేమభూపాలుని వద్ద విద్యాధికారి. వీరభద్రారెడ్డికిఁ బరమాప్తుఁడు. అవచి తిప్పయ్యసెట్టికి బాలసఖుఁడు. ఈయన రచించినగ్రంథము లసంఖ్యాకములు. ఎవ రెఱుఁగని యపూర్వగ్రంథములు

పెక్కులీతఁడు వ్రాసినవి బయలుపడుచున్నవి. త్రిలింగదేశమున నీయన జూడనిప్రదేశము, సన్మానము పొందని తావు లేద నుట యతిశయోక్తి కాదు. తాను రచించిన గ్రంథక్రమము నీతఁ డీ క్రిందివిధముగఁ గాశీఖండములోఁ జెప్పుకొనినాఁడు.

సీ. చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూఁకటినాఁడు
రచియించితిమరుత్తరాట్చరిత్ర
నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున
శాలివాహనసప్తశతి నుడివితి
సంతరించితి నిండు జవ్వనంబునయందు
హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాష
ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొని
యాడితి భీమనాయకునిమహిమ

తే. గీ. బ్రాయ మింతకు మిగులఁగైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండ మను మహాగ్రంథ మేను
తెనుఁగుఁ జేసెదఁ గర్ణాటదేశ కటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి.

ఈపద్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన మరుత్తరాట్చరిత్రము, శాలివాహన సప్తశతి యను గ్రంథములు లభించుట లేదు. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడని శివరాత్రిమాహాత్మ్యము హరవిలాసము లభించినవి. క్రీడాభిరామము, పలనాటి వీరచరిత్రము ఈకవి రచించినవా కావా యను వివాద మొకటి గలదు.

శ్రీనాథుఁడు రచించిన సంస్కృతాంధ్రశాసనములు పెక్కులుపలబ్ధములైనవి. కాటయవేముఁడు పెదకోమటి వేమారెడ్డి కుమారగిరి, మామిడి సింగనమంత్రి మున్నగు వారి పేరులతో నుండు వ్యాఖ్యానగ్రంథములలో శ్రీనాథుఁడు కొంతయో అంతయో బాల్గొనియుండును. జీవితకాలమంతయు సమస్తైశ్వర్యము లనుభవించి పల్లకిలోనియడుఁగు క్రిందనుంపక సమస్తభోగముల నొందిన యీమహాకవి కనులముందె ఆంధ్రదేశము పరాధీనమైనది. సారస్వతప్రియులగు రాజచూడామణులు పరలోక మలంకరించిరి. కవికి ముదిమి ప్రాపించెను. పోషించు ప్రభువులు కాలగతులైరి. తుదికాలమునఁ బూలమ్మిన తావునఁ గట్టెలమ్మినట్లు ఆంధ్రవాఙ్మయోద్ధారకుఁడు కవిసార్వభౌముఁడు పండితచక్రవర్తియగు శ్రీనాథభట్టారకుఁడు దరిద్రమునకులోనయ్యెను. ఆంధ్రదేశములోని ముఖ్యభాగము లుత్కలు లాక్రమించికొనిరి. శ్రీనాథుఁడు వారి ప్రాపకమునకుఁ బాటువడక కుటుంబపోషణమునకు మార్గము లేమిచే నానావస్థలు పడి ఉత్కలరాజులకడ గ్రామములు గుత్తకొని నిర్ణయధనము వారికొసగి మిగిలిన దానితో జీవయాత్ర ముగించుకొనుచుండెను. దురదృష్టవశమున అతివృష్టిదోషము అనావృష్టిదోషము ప్రాప్తించి శ్రీనాథుఁడుఁ గుత్త తీసికొన్న బొడ్డుపల్లి గొడ్డుబోయెను. సస్యములు నశించెను. గజపతులకు ఏడునూరుల టంకములు చెల్లింపవలెను. చేతఁ

గాసు లేదు. కనికరించు ప్రభువులు లేరు. దయాశూన్యులై గజపతిరాజులు శ్రీనాథుని నానావిధముల హింసించిరి. ఒడ్డె రాజు లొనరించిన విడ్డూరములఁ బనవి పనవి శ్రీనాథమహాకవి యిట్లు పరితపించినాఁడు.

సీ. కవిరాజకంఠంబు కౌఁగిలించెనుగదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియున్నది గదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాఁకిటనుండు నల్లగుండు
తే. గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు దినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లిని గొడ్డేటి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతు టంకంబు లేదునూర్లు.

విద్యాభిమానశూన్యులగు రాజులు శ్రీనాథు నెండలో నిలువఁబెట్టిరి. కాళ్ళకు సంకెళ్ళు వేసిరి. చేతుల కరదండములఁ దగిలించిరి. భుజములపయి బండలెత్తిరి. ఈదురవస్థలకులోనై సారస్వతజీవనుఁడగు కవిసార్వభౌముఁడు పరితపించుచుండ నేవిద్యాభిమానియేని చంచలమగు నైశ్వర్యము నడ్డుపెట్టి బాధావిముక్తుని గావింపరైరి. కడకు శ్రీనాథుఁ డిహలోక

యాత్రి ముగించుతఱి గూడ దైన్యముప్రకటించుకొనక స్వర్గ వాసులగు శుక్రుని బృహస్పతిని దల్లడపఱచుచుఁ దాను జీవితము సమాప్తి చేసికొనుచుంటినని చెప్పికొనెను.

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లే రాయ డిచ్చు
రంభగూడెఁ దెనుఁగు రాయరాహుత్తుండు
కస్తురి కేరాజు బ్రస్తుతించు
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వని పంక్తిగలదు
కైలాసగిరిబండె మైలారు విభుఁ డేగి
దినవెచ్చ మే రాజు దీర్పఁగలఁడు

తే. గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నికఁ నుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరు గుండియల్ దిగ్గురనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

ఆంధ్రవాఙ్మయాకాశమునఁ బ్రచండదీధితితో వెలిఁగిన కవిమార్తాండుఁ డస్తంగతుఁడైనాఁడు. కాని యాతని యశఃకాంతిమాత్రము నేఁటికి నప్రతిహతముగఁ బ్రజ్వరిల్లుచున్నది. మహాకవియగు శ్రీనాథుని కావ్యరత్నములు సారస్వతోపాసకులకుఁ బురశ్చరణ మంత్రములవలె ననుసంధేయములుగ నున్నవి.

కఠిన పదములకు అర్థములు.

ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణము.

టీ. అగ్రమహిషి = పెద్దభార్య, ఓటువడి=ఓడిపోయి, దుష్కైతవుడు = చెడుజూదరి, అదత్తప్రతివచనుఁడు = ఒసంగబడని జవాబువాగలఁడు. సందిగ్ధము = సందేహమైనది, పిఱుంద = వెనుక, అధోనీవి = జారుచున్న చీరముడి, అవిరళము = తెంపులేనిది, ఉపలక్షించి = చూచి, తడయక = ఆలసింపక, దురోదరము = జూదము, అపశదుఁడు=నీచుఁడు, శిరోజములు=వెంట్రుకలు, వాతాధూతము = గాలిచే ఎగురగొట్టబడినది. పతాక = జెండా, భూయిష్ఠము = విస్తారము, ఉద్గతము = బయలువెడలునది, రూక్షకటాక్షవీక్షణము = కోపముతో గూడిన క్రీగంటి చూపులు, పరిభూతము = పరాభవము, దాహము = కాల్చుట, విముఖుఁడు = పెడమొగమైనవాఁడు, అపకృష్ట = లాగబడినది, కితవాహూతుఁడు = జూదమునకు బిలువబడినవాఁడు, పణము=పందెము, తఱుసంటి = ఉద్ధతము, బంధకి = జారిణి, ప్రత్యాఖ్యానము = నిరాకరించుట, వ్యవసాయము = యత్నము, సద్గర్హితుఁడు = ఉత్తములచేఁ దిరస్కృతుఁడు, జఘనము = పిరుదులు, వక్షశ్శైలరక్తౌఘనిర్ఝరము = వక్షస్థలమను కొండయందలి నెత్తురను సెలయేరు, దేవమంత్రి = బృహస్పతి, మఘవకులిశము = ఇంద్రునివజ్రము, పరిభూత = పరాభవింపఁబడినది, కలాపవిభావి = సొమ్ములచేఁ బ్రకాశించునది. భగ్నోరుతరోరుఁడు = విఱుగఁగొట్టఁబడిన గొప్పతొడలుగలవాఁడు, దుష్పదవీరతులు = చెడుత్రోవలందు ఆసక్తులు, కలశభూ = ద్రోణుఁడు, తెప్పరము = తిరస్కారవాక్యము, అభ్యర్చిత = పూజింపఁదగినది, లగ్గు = మేలు, సక్షమచిత్తుఁడు = ఓర్పుగల చిత్తముగలవాఁడు, దుర్నయము = అవినీతి, ఒండ్లు = ఇతరులు, విపత్తిసాగరము = ఆపద యను సముద్రము, నిజేశులు = తనభర్తలు, నెమ్మి = ప్రేమ, దాస్యము=దాసిపని,

భరతుని సౌశీల్యము.

టీ. సంభ్రమము = తొట్రుపాటు, ఉపాయనము = కట్నము, ఘృత్తించుట = పంపుట, అజినములు = చర్మములు, గర్హ = నింద, ఆవిష్టుఁడు = ఆవేశముగలవాఁడు, అంకించుచు = కదలించుచు, మాతృహంతలు = తల్లిని జంపినవారు, అగ్రసవిత్రి = పెద్దతల్లి, కడిదిశపథము = అసాధ్యప్రతిజ్ఞ, సమ్మార్జనము = స్పృశించుట, వనవి వనవి = ఏడ్చి ఏడ్చి, ప్రాకృతుఁడు = అవివేకి, తపోవేషి = ముని, బాణాసనము = విల్లు, సస్మితాస్యుఁడు = చిఱునవ్వుగల మొగముగలవాఁడు, జగత్రాణుఁడు = లోకమునేలువాఁడు, పెంధూళి = గొప్ప దుమ్ము. ఘనచుంబి = మేఘమంటునది, గహ్వరము = గుహ, తదంఘ్రిపురోభాగమున = అతని పాదముల ముందువైపు, వ్రయ్యఁగ = నశింపఁగా, పిణ్యాకము = పిండి, దయితత్వము = ప్రియమైన వృత్తి, సానుజుఁడు = సోదరసహితుఁడు; మస్తకము = తల, దివాకరాన్వయపతి = సూర్యవంశపోషకుఁడు, అరుదు = ఆశ్చర్యము

వ్యాసమహర్షి కాశి విడచుట.

టీ. వైవర్ణ్యము = మారురంగు, ఎడాటము = విషయము, హట్టము = అంగడివీధి, కంఠేకాలుఁడు = శివుఁడు, సాక్షాత్కారము = ప్రత్యక్షము, సైకతవేదికలు = ఇసుకతిన్నె అరుగులు, తీర్థోత్సంగము = ఒడ్డుచేరువ, అంగుష్ఠము = కాలి బొటనవ్రేలు పారాశర్యుఁడు = వ్యాసుఁడు, వాతాపిదమనుఁడు = అగస్త్యుఁడు, శమదమములు = శాంతీంద్రియనిగ్రహము, మన్మథదమనవీడు = కాశి, సౌహార్దము = స్నేహము, క్షుధాక్షోభ = ఆకలిబాధ విప్రవాటిక = బ్రాహ్మణవీధి, అభ్యుదితము = ఉదయించినది అఘమర్షణస్నానము = అఘమర్షణ మంత్రములతోఁ జేయుస్నానము. దూపటిల్లి = దప్పిగొని, ఉష్ణీషకౌశేయము = తలగుడ్డయను పట్టుపంచె, ఉలిలగొని = భయపడి, పంచాశత్తు = ఏబది, రవళి = మ్రోత, పాఠీనచ్ఛాయాదాయాదములు = ఒకవిధమగు చేపవన్నెవంటిది, పాణింధమము = కొలిమితిత్తి, శుద్ధాంతము = భార్య,

జోహారు = వందనము, ఖడ్డము = ఆటంకము, గాదు = అపవిత్రత, బుభుక్షిత, కిం నకరోతిపాపం = ఆఁకలిగొన్నవాఁడే పాపము చేయఁడు, జాహ్నవి = గంగ, ఏఁకట=తృప్తి, విద్యుల్లోకకల్లోలిని = గంగ, ఆసారపరిస్తారము = నీటిబిందువులుచల్లుట, గిలుకలు = ఛత్రివిశేషము, శంభళీజనము = దాసిజనము, వితానము = చాందిని, వృద్ధానుపూర్వకము = ముందు పెద్దవారలుండునట్లు, మందగతి = మెల్లఁగా, ముగ్ధేందుకళాకిరీటుఁడు = బాలచంద్రధరుఁడు, శివుడు. ఉర్వీగీర్వాణులు = బ్రాహ్మణులు. హంసజయాన = హంసగమన (స్త్రీ), అసితోత్పలము = నల్లగలువ, ఓగిరము = ఆహారము, ఉపస్తరించి = రాచి, మిథ్యాదృష్టి = రిత్తచూపు, షడ్రసీసామగ్రిరుచిమత్పదార్థములు = ఆఱురసములవస్తువులుగల రుచిగల వస్తువులు, సాజ్జె = వేపుఁబియ్యపుటన్నము, సరనాయి = సంకోచము, అతియ్యము = సమృద్ధి, వేలుపుగిడ్డి = కామధేనువు, నూపురము = అందె, పుండ్రేక్షు = చెఱకు, షాడబము = మధురాదిరసము, ఘంటాపథము = రాచబాట, అభ్యంతరభవనము = లోనియిల్లు, చట్టలు = భుజములు, క్రోధము = కోపము, పూరించెన్ = నించెను, శుద్ధాంతకాంత = భార్య, ప్రత్యుత్థానము = లేచుట, పండితమ్మన్య = పండితుఁడననుకొనువాఁడు, రాకింతుకన్ = మోదుట, ఉడుపతిమకుటుఁడు = శివుఁడు, తుఱఁగలి = ప్రకాశము, ఒఱగొఱ = సందేహము, అభ్యుదయము = మేలు, దూయమానము = బాధింపఁబడునది, ఱంకెలి = నాట్యకులము, అవ్యాహతగతి = నిరాటంకము, అపరాధభరము = దోషాతిశయము ముట్టఁగన్ = కొట్టఁగా, ఈసము = ఈర్ష్య, దంతి = వినాయకుఁడు, అపాంగము = కడకంటిచూపు, భవాని = పార్వతి, న్యక్కారము = తిరస్కృతి.

ఐరావత చరిత్రము.

శైశవము = బాల్యము, సురపుంగవుదంతి = ఐరావతము, జటాభారము = జడలబరువు దంతావళము = ఏనుగు, కలధౌతము = వెండి, మృత్తిక = మట్టి, మృగమదఘనసారమిళితము = కస్తూరి పచ్చకర్పూరము కలసినది. పుణ్యకాంత = ముత్తైదువు, కపిత్థము = వెలగపండు, కుంబలాత్మజ =

కాలమువాఁడై యనుట విశ్వసనీయము. నన్నయభట్టారకవిత మృదుమధురభూయిష్ఠమై సంస్కృతపదజటిలముగ నుండును. ఈయన ఆంధ్రశబ్దచింతామణి అను వ్యాకరణముగూడ వ్రాసెనని చెప్పుదురు.

నన్నయభట్టు ముద్గలగోత్రుఁడు. వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. వాగనుశాసన బిరుదము గలవాఁడు. సహపాఠియగు నారాయణభట్టు సహాయమున నితఁడు భారతము రచించెను. నారాయణభట్టు గొప్ప విద్వాంసుఁడు. పాండవుల ద్యూతమునందు ధర్మజుఁ డోడి కడకు ద్రౌపదినిగూడ నోడెను. దుర్యోధనుఁడు విజయానందమున [illegible] పాండవుల ననేకభంగుల నొప్పించెను. అంతతోఁ బోక ద్రౌపదినిఁ బట్టి సభకుఁ దెమ్మని ప్రాతికామి యనువానిని బంపెను. ఇదియె కథారంభము.

—♦ ప్రాతికామి ద్రౌపదియొద్దకు వచ్చుట ♦—

ఆ. వె. అవని నాథుచేత ♦ నాజ్ఞాపితుండయి
సూతనందనుఁడు ♦ ప్రాతికామి
పాండవాగ్రమహిషి ♦ పాలికిఁ జని భక్తి
వినతుఁ డగుచు నిట్టు ♦ లనియె సతికి.

తరువోజ. ధనసంపదలు నిజ♦ధరణి రాజ్యంబుఁ
దనయులం దమ్ములఁ ♦ దన్నును నిన్నుఁ
దనర జూదంబాడి ♦ ధార్తరాష్ట్రులకు
ధర్మతనూజుండు ♦ తా నోటువడియె
వనజాక్షి ! కౌరవ♦వరువని నిన్ను

పిడుగుబడుటకు సమము, సౌజన్యపాత్ర = స్నేహయోగ్యురాలు, ఆకీర్ణము = వ్యాప్తము, జీవన్మృతులు = బ్రదికియుఁ జచ్చినవారు. కుప్పసము = కుబుసము, అరదము = రథము, కొదవలు = కొఱంతలు, ఎలయించి = మోసగించి, వీచీకలాప = తరంగసమూహముగలది, వకుళతిలకసహకారనమేరుప్రియకమేదురము = పొగడ, బొట్టుగు, తియ్యమామిడి, సురపొన్న, పేరింకణము చెట్లచే దట్టమైనది, ధౌతపరిధానములు = ఉదికినవస్త్రములు, వృకములు = తోడేళ్లు, వాలుమెకములు = పెద్దపులులు, విశ్వాసము = నమ్మకము, కొండవిల్కానికోదండము = శివునివిల్లు, పాథోనిధి = సముద్రము, కూకటి = పిలకజుట్టు, విరహవేదన = ఎడబాటుచింత, అప్పళించుట = వాల్చుట, హుటాహుటి = త్వర, కరశీకరములు = తొండపు నీటిబొట్లు, రామానుజుఁడు = లక్ష్మణుఁడు, ధమ్మిల్లము = కొప్పు, కృష్ణాజినము = లేడితోలు, చౌలము = చూడాకర్మ, షడంగము = ఆఱు అంగములు, నిండోలగము = పెద్దకొలువు, గాధేయుఁడు = విశ్వామిత్రుఁడు, కింకిణి = చిఱుగంటలు, పరిధానము = పైగప్పు వస్త్రము, అక్షౌహిణి = 21870 రథములు, 21870 ఏనుగులు, 65610 గుఱ్ఱములు, 109 50 కాలుబంటులు గల సేన, దూర్వాదళము = గరికిపోచలు, హేమపట్టిక = బంగారుపట్టె, కదళీతరువు = అరటిచెట్టు, విపక్షుఁడు = విరోధి, రక్తసిక్తాంగుఁడు = నెత్తురుచేఁ దడిసిన మేను గలవాఁడు. పటహము = తప్పెట. మఖతురంగము = యజ్ఞాశ్వము, సజ్జీకృతకార్ముకుఁడు = ఎక్కుపెట్టఁబడిన విల్లుగలవాఁడు, కంకగృధ్రములు = రాబందులు గ్రద్దలు, చాపవిద్య = విలువిద్య, సారించుచు = త్రిప్పుచు, క్రోధకషాయితాక్షుఁడు = కోపముచే నెఱ్ఱనైన కనులు గలవాఁడు, యాగీయాశ్వము = యజ్ఞాశ్వము, కురంగశృంగపాణి = లేడికొమ్ము హస్తముఁ గలవాఁడు, విశంకటులు = విరివియైన వారు, నిరవధికములు = విస్తారములు, ధూళిధూసరితగాత్రుఁడు = దుమ్ముచే మాసిన దేహముగలవాఁడు, సప్తసప్తి = ఏడుగుఱ్ఱములుగలవాఁడు (సూర్యుఁడు), అగ్రజుఁడు = అన్న, కేడెము = డాలు (డాలువారు). జర్జరీభూతము = శిథిలము, పగాఱు = అశ్రద్ధ, వెగ్గ

లంబు = మిక్కుటము, నాయకబంధములు = గుఱ్ఱపు తలలు, పక్కెర = గుఱ్ఱపు అంగీ, జాలెదేక = డేగలలో భేదము, భీషణము = భయంకరము లంఘించి = దుమికి, విసంజ్ఞు = కదలిక లేనివాఁడు, పంచత్వము = మరణము చమూసమూహము = సేనాబృందము, లకోరికోల = బాణపుముఖ్య, రుధిరాభిషిక్తుఁడు = రక్తముచే స్నానము చేసినవాఁడు, చలపట్టి = మచ్చరించి. వేగరలు = వేగుతెచ్చువారు, లావు- వెరవు = బలము, ఉపాయము, వెల్లువలు = ప్రవాహములు, పరశుఖండితము = గండ్రగొడ్డలిచే నరుకబడినది. హిమాంబుపూరము = మంచునీటి ప్రవాహము, పొదవి = ఇమిడ్చి వ్యాకులమానసుఁడు = కలతనొందిన మతిగలవాఁడు కోదండమౌర్వి = వింటినారి, కటాహము = కడవ (బాన) క్షురిక = చురియకత్తి, రోదసి = భూమ్యాకాశమధ్యము, కులాచలము = కులపర్వతము, కంకపత్రములు = బాణములు, పొడుపుగుబ్బలి = ఉదయాద్రి, వారసము = బాణము, కట్టలుక = మిక్కిలికోపము, అంగజప్రతిమానులు = మన్మథసమానులు, నిర్వ్యాజము = నెపములేనిది, ఇనసందనుఁడు = సుగ్రీవుఁడు, కీలాకరాళము = జ్వాలవలె వ్యాపించునది, నిశితనఖములు = వాఁడిగోళ్ళు, కటకము = కడియము, సముజ్జ్వలకేతనము = ప్రకాశించు జెండా, అజ్ఞాతవాసము = తెలియని ఉనికి, మూర్తిమంతము = ఆకారము గలది, మస్తిష్కము = ఎముకలలోని చమురు, యాతుధానులు = రాక్షసులు, గరగ = చిన్నపాత్రము, వల్మీకసంభవుఁడు = పుట్టలోఁ బుట్టినవాఁడు (వాల్మీకి), కవదోనలు = జంట అమ్ములపొదులు, కృతకృత్యులు = చేయఁబడిన పనులు గలవారలు, నివృత్తి = నివారణము, తపఃకృశశరీర = తపముచేఁ జిక్కిన దేహముగలది, వత్సము = ఆవుదూడ, కాకుత్స్థుఁడు = రాముఁడు, కందళితము = మొలక యెత్తినది, మానవతి = అభిమానముగలది.

స భా ప ర్వ ము .

టీ. వైవస్వతుఁడు = యముఁడు, అర్థిజనంబు = యాచకులు, వాణిజ్యము = బేరము, వణిజుఁడు = కోమటి, సమ్రాట్టులు = చక్రవర్తులలో